

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

М. І. ПРЕН

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА, ВИКЛИКИ,
ВІЙНА: ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНА ЄДНІСТЬ
УКРАЇНЦІВ НА ПЕРЕМОГУ**

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2022

УДК 37.015,3 : 316.42] : 355.48(470:477) «2022».

С 904

*Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 6 від 26 травня 2022 року)*

Рецензенти: Гонюкова Л.В., – доктор наук з державного управління, професор кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кралоук П.М., – доктор філософських наук, професор кафедри релігієзнавства і теології Національного університету «Острозька академія»

Васянович Г.Т., – доктор педагогічних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін і соціальної роботи Львівського державного університету безпеки.

Іванчук М. Г., – доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Книга присвячена патріотам, захисникам України.

Книга видана за сприянням Т. Поснової, кандидата психологічних наук, бувшої співробітниці педфаку Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Пірен М.І.

С 904 **Суспільно-політична** динаміка, виклики, війна: громадсько-патріотична єдність українців на перемогу: навч.-просвіт. посіб. / М.І. Пірен. Чернівці: Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 280 с.

ISBN 978-966-423-728-1

У виданні осмислено низку ідей викладачів університету з позицій сьогодення: суспільно-освітню динаміку, низку викликів, зло війни, яке потребує освітнього навчання по-новому, підійти до сприйняття сучасних реалій людського буття – берегти життя людини, екологію, взаємозагоду і мир.

Головну увагу в посібнику приділено перезавантаженню мислення людини щодо ефективно-інноваційних технологій, зміні стандартів психологічного сприйняття викликів та переосмислення ідей щодо норм і профілактики використання природних ресурсів, щодо збагачення на міру його використання. Особливий наголос звернуто на єднання суспільства для збереження духовно – культурних цінностей та виховування молоді, громадян з усвідомлюванням, що життя людини – це Божий Дар, даний на позитивну самореалізацію, а не на імперську чи власну “величність” для себе, яка завжди завершується негативом, як критерій зла і безвідповідальності за життя і працю людей перед Господом Богом.

УДК 37.015,3 : 316.42] : 355.48(470:477) «2022».

ISBN 978-966-423-728-1

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2022

Звернення Президента України до українського народу з Великоднем – Днем Воскресіння Христового 2022р.

Великий народе великої України!

Сьогодні велике свято. І я перебуваю у великому місці – великому Софійському соборі. У соборі, який закладено тисячу років тому на полі священної битви, де військо Київської Русі-України розгромило печенігів. У соборі, який не зруйнувала ні ординська навала, ні нацистська окупація, який вистояв попри все!

Сьогодні ми віримо в нову перемогу України. І впевнені, що нас не знищить жодна орда й жодна нечисть.

Ми долаємо темні часи. І в цей світлий день я й більшість із нас – не у світлому одязі. Але ми боремося за світлу ідею. На світлій стороні. І на нашому боці – правда, люди, Господь і вище небесне сяйво. Сила заступниці роду людського – Богородиці Оранти. Вона наді мною. Вона над нами всіма.

Непохитний стовп Церкви Христової, непорушний мур головної твердині – Києва, нерушима стіна держави. Допоки є Оранта, є Софія, а з нею стоїть Київ, а з ними – вся Україна!

Над образом Оранти написані слова з Книги псалмів: «Бог серед міста, і воно не похитнеться. Бог йому допоможе перед світанком». У цей великий день ми всі віримо, що наш світанок скоро настане.

Оранта латиною означає «той, хто молиться». Останні два місяці ми молимося всі. І у Воскресіння Христове, що символізує велику перемогу життя над смертю, кожен з нас просить у Господа одного й промовляє до неба однакові слова, слова великої і єдиної молитви «Боже Великий, Єдиний! Нам Україну храни!»

Захисти тих, хто захищає нас! Бороніть, небеса, тих, хто боронить рідну землю. Зміцни волю тих, хто захищає нас від неволі. Збережи тих, хто береже Україну. Це наші військові, нацгвардійці, прикордонники, наша територіальна оборона, розвідка. Ці та всі інші наші воїни світла.

Допомагай тим, хто їм допомагає. Це волонтери й усі небайдужі люди. З України та всього світу. Дай сили всім, хто віддає всі сили. Хай кожен, хто шукає, завжди знайде. Хай кожен,

хто в дорозі, завжди її подолає. І хай кожен, хто для порятунку України робить усе можливе, ніколи не втрачає віри в те, що все можливо.

Бережи життя тих, хто рятує життя інших. Це всі наші медики. Наші пожежники, рятувальники, сапери. Хай перемога життя буде символом не тільки цього свята. Хай життя виграє битву у смерті кожного дня.

Бережи наших матерів. Дай витримки тим, хто чекає сина чи доньку з війни. Дай стійкості тим, хто, на жаль, не дочекався своєї дитини з фронту. Допоможи здолати нестерпний біль тим, хто втратив рідне дитя у мирних містах і селах, куди Росія принесла смерть.

А всім нашим матерям і всім нашим бабусям дай міцного здоров'я ще на многая і многая літа. Щоб дочекатися своїх. Щоб дочекатися миру й перемоги. Щоб дочекатися справедливості. І щасливої старості, яку в них намагаються вкрасти загарбники. І замість того, щоб плести онукам шарфики й светрики, вони плетуть сьогодні маскувальні сітки. Тож дай їм довгих років мирного життя.

Як і нашим батькам. Як і нашим дідусям. Які колись розповідали онукам про війну, а сьогодні відправляють онуків на війну. Наші батьки й наші діди будували цю країну. Сьогодні вони бачать, як її руйнують. Дай їм побачити, як наша земля буде звільнена й відбудована. А нам дай сили це зробити.

Бережи всіх наших діточок. Дай кожному хлопчику й кожній дівчинці щасливу юність, молодість, зрілість і старість, які хоча б трохи дадуть змогу позбутися спогадів їхнього страшного дитинства в час війни. Недитячих страшних ігор, у які їх змусили грати. Хованки, але в підвалі, від бомб. Біг, але від пострілів. Мандри, але через втрату домівки, рятуючись від війни.

Збережи всіх українців! Ми ні на кого не нападали, тож дай нам захисту. Ми ніколи не знищували інші народи, тож не дай нікому знищити нас. Ми не захоплювали чужих земель, тож не дай захопити нашу.

Збережи Україну! Її правий і лівий береги в часи, коли нас підло б'ють і по правій, і по лівій щоці. Наприкінці зими до нас

прийшла зовсім не весна. В наш дім принесли холод. На світанку нам принесли непроглядну темряву.

Ми віримо, Боже, що під час свого суду ти не забудеш їх усіх. Всіх тих, хто забув усі твої заповіді.

Не забудеш про Бучу, Ірпінь, Бородянку, Гостомель. Усіх, хто пережив звірячі злочини. Дай їм та всій нашій землі людського щастя.

Не забудеш про Чернігів, Миколаїв, Херсон, Суми, Харків, Ізюм, Краматорськ і Волноваха, Попасну. Всі інші міста й села, які чують моторошні вибухи. Дай їм і нам усім почути салют перемоги.

Не забудеш про Маріуполь і його героїчних захисників. Можна знищити стіни, але неможливо знищити фундамент, на якому тримається дух. Дух наших воїнів. Дух усієї країни.

Ми бачимо страшні сцени війни. Дай нам побачити щасливу картину миру.

Ми проходимо надважкі випробування. Дай нам дійти на цьому шляху до справедливого кінця – до початку щасливого життя й процвітання України!

Наші серця сповнені лютим гнівом. Наші душі сповнені лютою ненавистю до загарбників і всього, що вони накоїли. Не дай люті зруйнувати нас зсередини. Перетвори її на наші звершення ззовні. Перетвори її на добру силу, щоб перемогти сили зла.

Вбережи нас від розбрату й розколів. Не дай нам втратити єдність.

Зміцни нашу волю й наш дух. Не дай нам втратити себе. Не дай нам втратити жагу до свободи. А отже, не дай нам втратити запал до праведної боротьби. Не дай нам втратити надію на перемогу й почуття власної гідності, а отже – не втратити власну свободу. Не втратити Україну. А отже, не втратити віру.

Дорогі українці!

Торік ми зустрічали Великдень вдома через пандемію. Цьогоріч ми знову відзначаємо Воскресіння Христове не так, як звикли. Через інший вірус. Через чуму під назвою війна.

І торішню, і теперішню загрозу об'єднує одне – ніщо не зможе здолати Україну.

Велике свято сьогодні дає нам велику надію й непохитну віру в те, що світло переможе темряву, добро переможе зло, життя переможе смерть, а отже, неодмінно переможе Україна!

І на Великдень ми просимо в Бога великої благодаті, щоб здійснилася наша велика мрія – це ще один Великий день, день, коли в Україні настане великий мир. А з ним – вічна злагода й процвітання.

З вірою і впевненістю в це я вітаю всіх вас зі святом Пасхи й Великоднем.

Бережіть себе. Бережіть своїх близьких. Бережіть Україну!

Христос воскрес!

Воістину воскрес.

Дане звернення – вірець політичної мудрості, поваги до людини, миру, відповідальності за суспільно – політичні дії перед своїм народом, людством та Господом Богом.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОТРЕБ НЕГАЙНОГО УСВІДОМЛЕННЯ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ.....	12
1.1. Психологічно-інноваційне осмислення реалій післявоєнного стану України.....	12
1.2. Історичні основи освітньо-громадянського, професійного ідеалу України	14
1.3. Вплив української ментальності на усвідомлення стану сучасних проблем і захисту Вітчизни	17
1.4. Роль української сім'ї у збереженні та вихованні громадянсько-патріотичних традицій, віри в перемогу над ворогом.....	21
1.5. Людина – найважливіша цінність у сучасному українському суспільстві.....	24
1.6. Проблеми "війни і миру" в Україні від часів Січових Стрільців до сьогодення	27
1.7. Психологічні аспекти осмислення самовиховання особистістю та його значення для самозахисту в кризовому українському суспільстві.....	32
1.8. Професійне просвітництво у системі освітньо-інноваційного навчання з метою формування аналітико-критичного мислення громадян для віри в перемогу над ворогом.....	37
1.9. Ідеї громадянськості в навчально-виховному процесі Нової української школи згідно вимог сьогодення щодо післявоєнної відбудови.....	43
1.10. Духовність і освіта – розвиток в історичному контексті України	48
1.11. Саморегуляція особистості в екстремальних умовах війни та післявоєнний період.....	52

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЇ ФОРМ, МЕТОДІВ ОСВІТНЬОГО ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО УСВІДОМЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННИХ СКЛАДНОЩІВ ТА ГОТОВНОСТІ ДО ВІДБУДОВИ І ЗМІН... 	56
2.1. Вступ України до ЄС – гарантія безпеки та цілісності української самостійної держави.....	56

2.2. Збереження довкілля та захист здоров'я громадян у процесі децентралізації та ефективної діяльності територіальних громад – реальна потреба	67
2.3. Стресостійкість: суть, зміст, механізми запобігання під час небезпеки та подолання негативно-психічних станів у післявоєнний період	71
2.4. Люстрація – феномен очищення суспільства від негідних вчинків окремих громадян в період війни та після	74
2.5. Україномовна культура – фактор єдності сучасного українського суспільства на демократичні зміни.....	75
2.6. Основні освітянські домінанти інформаційної безпеки особистості фахівця для сталого соціального розвитку в Україні.	79
2.7. Еволюція форм і методів освітньо-фахового, громадянського ідеалу на етапі становлення миру та демократизації українського суспільства	85
2.8. Інноваційно-фахова освіта – основа участі особистості у публічному врядуванні в територіальній громаді на позитивні зміни.....	88
2.9. Інтеграція як провідний інноваційний принцип дієв ефективного розвитку сучасних освітніх систем	92
2.10. Взаємозв'язок естетичного й етичного компонентів у системі освітньо-громадського навчання та виховання з метою згуртованості на відбудову і реалізацію демократичних реформ ..	96
2.11. Проблеми, потреби формування освітою окультурювання та одуховлювання світового і вітчизняного ринку послуг фахівцями. враховуючи післявоєнні виклики.....	100
2.12. Наукове та громадянське осмислення політико-управлінських засад модернізації стратегії державотворення в сучасній Україні як чинника соціального забезпечення.....	106

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВОЄННОЇ РУЙНАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.....	117
3.1. Культурно-правові засади запобігання викликів у суспільстві та житті людини.....	117
3.2. Очищення виховання від шаблонів мислення, псевдоїдей та лжецінностей деспотичних режимів минулого в сучасному українському суспільстві	121

3.3. Бідність: контекст осмислення, подолання, запобігання внаслідок воєнної руйнації російськими військами.....	126
3.4. Ефективна діяльність територіальних громад – основа становлення "соціальної держави" в Україні як гаранта соціального забезпечення її громадян.....	128
3.5. Корупція – негативний суспільний феномен: шляхи та механізми подолання й формування антикорупційної культури.	131
3.6. Екологічна освіченість особистості, фахівця в руслі викликів сьогодення та створених війною.....	134
3.7. Гідне представлення вітчизняним туризмом світові наявних та знищених війною Росії в Україні культурно-духовних цінностей українського народу.....	140
3.8. Виховання життєтворчості у системі вітчизняного освітньо-громадянського виховного ідеалу у післявоєнній Україні.....	143
3.9. Формування середнього класу в територіальних громадах – чинник ефективності їх розвитку та соціального забезпечення громадян.....	147
3.10. Елітна особистість у кадровій політиці сфери місцевого самоврядування та соціального управління – веління часу на подолання руїн завданих війною.....	151
3.11. Ідеї політичних технологій сучасності – складова навчання молоді розумінню та участі в політиці, виходячи з потреб мудрості життя та післявоєнної відбудови в Україні.....	155

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	161
4.1. Соціально-політичні зміни та потреби нових підходів до формування вагомості професії соціального працівника.....	161
4.2. Соціальна ідентичність громадян – усвідомлена складова очищення від руїн війни та побудови демократичного суспільства в Україні.....	164
4.3. Сучасна освітньо-інноваційна модель соціального працівника в Україні – служіння людині.....	170
4.4. Біхевіористська модель соціальної роботи.....	173
4.5. Суб'єктивність у соціальній роботі - фактор розмаїтості для забезпечення її ефективності.....	175

4.6. Система інновацій в управлінській культурі соціальних служб у післявоєнній Україні.....	177
4.7 Запобігання міграції молоді та людей середнього віку у територіальних громадах	181
4.8. Волонтерська діяльність для соціального захисту людини ..	184
4.9. Консультування клієнтів як феномен надання соціально-психологічних послуг населенню в післявоєнний час.....	188
4.10. Публічний дискус-детермінанта демократичності публічного управління та відповідальності за соціальний захист населення.....	191
4.11. Формування патріотизму в управлінській культурі публічних службовців, соціальних працівників у територіальних громадах.	195
Проблемні питання для обговорення та дискусій.....	200
Післямова.....	204
Додатки.....	205
Побажання для громадян України.....	209
Анкети для соціологічних досліджень у територіальній громаді.....	213
Список використаної літератури.	231
Тезаурус.....	245
Англомовний зміст.....	272-279

ПЕРЕДМОВА

Складність суспільно-політичної динаміки в якій опинилась Україна і світ у період викликів: економічних, екологічних, коронавірусу з його різними типами та війна Росії проти України. Страшні події поставили перед Україною та людством завдання віднайти й осмислити шляхи і негайно приступити до розв'язання проблем, бо в іншому випадку переможе формула невігластва, зневаги та людського дефіциту через геноцид, викликаний війною Путіна та його кліки. На місце людської гідності з'являється нечисть і зло, що може призвести до знищення людської цивілізації.

Сьогодні український народ згуртований, єдиний і захищає свій народ, свою територію (Україну) від нечисті путінських прибічників, бо не всі воїни і росіяни згодні з воєнними діями путінських наставників. Великий стрес серед українців і прогресивних людей світу викликають і немудрі дії членів уряду Росії, які вважають за непотріб забирати тіла погіблених своїх синів, воїнів, щоб їх захоронити в Росії, на рідній землі. А українці їхніх поранених солдат утримують в лікарнях і надають їм допомогу. Питається: "Де правда російських журналістів та їх інформаторів, які сіють брехню і зневагу до російських матерів, громадян Росії та народів світу?" Сором і біль за ЗМІ Росії та за неправду їх. Відповідь одна: "Правда за громадянами України та народами країн світу, які надають допомогу Україні, щоб вистояти, зупинити навалу не тільки російських військових, але й "нечесть" інших країн, які за гроші продають свою душу та йдуть убивати громадян України. Ми, громадяни України, віримо в перемогу, бо з нами правда, прогресивні люди світу, з нами Господь Бог !

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОТРЕБ НЕГАЙНОГО УСВІДОМЛЕННЯ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

*Любов к отчизне де героїть,
Там сила враже не устоїть,
Там грудь сильніша от гармат.*

*Іван Котляревський
«Енеїда», 1798*

1.1. Психолого-інноваційного осмислення реалій післявоєнного стану України.

*Надійся на Бога, роби добро,
Живи чесно на землі і будеш
Ситий з багатства її.*

*Пс.36;3.
Псалом Давида.*

На початку ХХІ ст.. стає все більш зрозуміло, що необхідна кардинальна реформа освіти та виховання, які відповідали б новим умовам і потребам не тільки сучасного українського суспільства, але й людства. Це потребує інноваційних знань і духовно-інтелектуального виховання, що ставить у центр уваги людину та навколишнє середовище, яке наповнене суспільними протиріччями та викликами, кризовим станом та війною Росії проти України.

Мета освіти на сучасному етапі - вчити і виховувати громадянськості, патріотизму, професіоналізму, духовності, відповідальності, опанувати національні і загальнолюдські цінності, творити й з осторогою утверджувати інноваційні технології. Новий погляд на освіту та її місію дозволить подолати обмеженість її застосування, утвердити основні освітянсько-громадянські засади виховного ідеалу нового типу, що полягає у становленні індивідуально-особистісного начала в людині як соціально-відповідального суб'єкта життєдіяльності у суспільстві. Саме це дозволить особистості, діючи мобільно, гнучко і нестандартно в постійно мінливих умовах, соціальних реаліях, долати труднощі, життєві проблеми, шукати сенс життя,

не дозволяючи негативу та зростаючому штучному оточенню людини диктувати людській спільноті нелюдські умови життя. Людські умови – це насамперед духовне усвідомлення свого призначення у світі [Кремень В.Г.Світ знання і людина, наука, освіта/В.Г.Кремень – К:Знання України,2016.- С.82-83/].

Соціальні, економічні, воєнні та культурно-інтелектуальні процеси нашого сьогодення не однозначні. Інформаційно-інтелектуальне суспільство знань, послуг є і суспільством ризиків, несподіваних викликів (коронавірус і розмаїття його проявів),творцем і носієм якого є людина. Сьогодні, у воєнний період, ризикам підлягають усі соціальні групи та категорії людей, бо вони своєю працею і неосторогами науково-технологічних відкриттів та їх використанням кардинально руйнують основи життя та загрожують цивілізації самознищенням. Тому сьогодення висуває перед людством проблему не допускати техногенні негативи і жити по навчінню – «подаліше від зла», запобігати злім вчинкам у суспільній взаємодії людей і між собою («людина – людині»). Цьому навчає нас Біблія.

Розв'язавши війну Росії проти України, стільки смертей серед військових Росії (більше 30 тис.), серед мирного населення України, де ступила нога російських солдат, багато загиблих українських воїнів-захисників, мирного населення велика розруха міст і сіл України. Політика «путінської кліки» не відповідає людським нормам і сколихнула протестами весь світ.

Глобальний вимір нашого життя означає, що нині значно важливо відкрити перспективи подальшого розвитку людства, яке все більше потрапляє під вплив нових технологій, що полегшують життя людини і одночасно створюють загрози та небезпеки. Особливо цю небезпеку треба враховувати стосовно винайдення нових видів озброєння, які створюють можливість тероризму та війни. Україна уже біля восьми років перебуває в стані війни, яку нав'язала Україні Росія, не маючи для цього жодних підстав, крім їх амбіцій світового панування.

Саме освітньо-громадянський виховний ідеал сьогодення України, наповнений сучасними потребами вітчизняного демократичного державотворення, захисту здоров'я людини та захисту від агресивної політики Путіна щодо України, став

вагомим чинником громадянського-патріотичної позиції для миру в Україні та у світі.

Усім відомо, що сьогодні світ набув здатності для самознищення (або через термоядерну війну, або через екологічні катастрофи), і тому духовно-відповідальне громадянське виховання освітою є запорукою існування самостійної, незалежної держави України та миру в усьому світі.

Перехід українського суспільства до нового типу розвитку, в контексті європейської моделі привів до повної переоцінки смислів, соціального життя, а також до нових стереотипів діяльності та освітньо-громадянського ідеалу поведінки у кардинально змінних умовах. Сьогодні освітянам потрібно враховувати особливу соціокультурну, духовну, політичну організацію світу: навчити мудрості, розуміння, взаємодії між людьми як умови й гармонії інтелектуальної та моральної солідарності людського роду, а не війн та розрухи.

Настання ризиків і загроз як природних стихійних лих, так і антропогенних, економічної кризовості, бойових подій, тероризму, є факторами, що порушують стабільність, безпеку – це і стимулює потребу розвивати нові підходи до освіти та виховного процесу, готовності не йти на ризики, маючи для цього певні освітньо-фахові напрацювання як ідеологічно-наукового типу, так і досвід виховного впливу, що дає нам війна сьогодні, думати про мир і подолання розрухи.

Тому, щоб не втрачати мудрості духу, людям дано не тільки освіту, науку, але й закон Божий: «Будьте досконалі, як досконалий Батько Ваш Небесний!»(Нагірна проповідь Спасителя).

1.2. Історичні основи освітнього-громадянського професійного ідеалу України.

*Молодь завжди гарна, якщо вона
правильно виховується,
правильно живе, вільно працює,
вільно радіє.*

А.Макаренко.

Період бурхливого національно-демократичного прагнення суспільних змін, які переживає Україна на сучасному етапі, супроводжується зростанням інтересу до історії, культури, духовних цінностей, які є базовою основою виховного ідеалу особистості сьогодення.

На сучасному етапі завдяки великим зусиллям вітчизняних вчених, освітян, культурних, політичних діячів і зарубіжних дослідників повертаються забуті імена, втрачені цінності. Саме цінності історичного минулого є базовою основою сучасного виховного ідеалу патріотизму та громадськості на державотворчі процеси, що спрямовані на європейський вибір ,вступ до ЄС і НАТО.

Українська держава віддавна і дотепер розвивається під символами жовто-блакитного прапора і тризуба – державного герба. Цікавим для сьогоднішньої молоді людини та громадян є те, що українську трійцю(або тризуб) трактували як:

- а) родинну тріаду (мати, батько, дитина);
- б) єдність трьох світів (явного-земного; сакрального небесного; потойбічного (світу померлих предків, історичної пам'яті) .

Узагалі під трійцею науковці розуміють єдність усього Всесвіту, життєвого світу Людини і Духа, що рухає життя, робить його вічно пульсуючим. Культура України давня і специфічна, бо розвивалося як самостійно, так і під впливом інших культур народів світу.

З давніх часів на землях сучасної України відбувалися складні етнокультурні процеси. Територія України знаходиться на перехресті шляхів із Західної Європи до Азії, Північної Європи до Середземномор'я. Географічний центр Європи знаходиться в Українських Карпатах, поблизу Рахова. Це дає підстави для усвідомлення того, що українська культура минулого має у своєму складі ще синтез різних культур, на які вона теж мала вплив, особливо на європейську.

Уперше поняття «культура» ввів Тулій Цицерон для визначення філософії як «культури розуму», бо саме вона навчає мудрості жити і творити відповідно прогресу і потреб людини.

Широко вживаним поняття «культура» стає в епоху Просвітництва. Найбільш ґрунтовно ідеї єдності культури й

освіти у світогляді Нового часу розвивали Гердер, Гегель і Сковорода. Для Гердера, як і для Гегеля, культура була освітою у найширшому її значенні, так же і для Сковороди, але дещо глибше, бо він наголошував: «Пізнай себе!». Бог поселив українців на таких благодатних землях, що Україну без перебільшення можна назвати перлиною, якій немає ціни. А тому українцям віками доводилося боротися за свою землю від усіх охочих володіти нею. Як і сьогодні – війна Росії проти України.

Виникає запитання: «Чи випадково зародилося козацтво?» Ні! Козак – це озброєний вільний селянин, хлібороб, що завжди готовий стати воїном, захистити родину і рідну землю від загарбників. З цього приводу досить влучно у 1924 р. писала Софія Русова що поневолення, робило українців на певний час рабами: «Кайдани поневолення не так легко скидаються, вчорашні раби не можуть одразу перемінитися на вільних громадян, та й колишні несвідомі отари людей не стають одразу свідомим громадянством. Для такої великої зміни потрібний не тільки час, що завжди посуває наперед розвиток громади й особи відповідно вимогам освіти на творче життя. Потрібне виховання, що тільки й має змогу дати нам нове громадянство». На даний час українці єдині захищають Україну з подивом «українського патріотизму для усього світу» і кажуть: «Слава героям, захисникам Вітчизни і Господу Богу!»

Сьогоднішні проблеми демократичного державотворення висунули перед освітянами й політиками проблему осмислення історичного минулого у контексті використання історичного досвіду для утвердження сучасних засад демократичного підходу до розуміння, виховання та формування для України свідомих громадян, патріотів держави шляхом реалізації нової парадигми виховного впливу, що відповідає потребами сьогодення. Щоб розв'язати цю проблему, мусимо серйозно задуматися над тим, яку людину мріємо виховати, що вона покликана здійснити та які механізми для цього сформувати, щоб відповідали інноваційним технологіям їх реалізації? Чи є для цього історичний досвід? Такий досвід є, його треба вивчати, щоб уміло впровадити у практику сучасного «демократичного університету знань».

Радянська педагогіка у свій час «випустила» з виду ідеї Сковороди – «самопізнання»; Величковського – моральне і

духовне вдосконалення; Юркевича – творчий розвиток, утворення духу; Ващенко – виховання молоді на християнських засадах і загальноєвропейської культури тощо.

У всі часи та в усіх народів світу серед важливих чинників формування самосвідомості у процесі виховання була пам'ять про національних героїв, що склалася історично та передавалася з уст в уста від дідів, батьків до синів, онуків, на основі яких народ відтворював для себе національно-ідеальні типи, яких огортали ореолом святості, на прикладах яких училися, дії яких наслідували молоді покоління. Для українців такими історичними особистостями були і залишаються до наших днів Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Данило Галицький, Богдан Хмельницький, Іван Богун, Максим Кривоніс, Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Мазепа, Устим Кармалюк, Олекса Довбуш, Северин Наливайко та інші.

Уперше за останні майже 370 років – після укладення Переяславської угоди з Москвою, маємо змогу вільно говорити про національну історію та національну культуру як основне джерело національного виховання молодого покоління з метою формування громадянської позиції на державотворення, і нас не назвуть «буржуазними націоналістами», «бандерівцями» мирні люди світу, це сьогодні роблять тільки російські ЗМІ.

Сьогодні виховання – це спілкування, різноманітність форм дієвих взаємин - від дитини, молоді, дорослих до людей старшого віку – про засвоєння змісту життя, правових, інтелектуальних знань, традицій і звичаїв для змістово-фахової та дієвої реалізації себе як людини на щасливе життя, пізнаючи себе і світ навколо нас, від дитинства до останнього часу свідомого життя.

1.3. Вплив української ментальності на усвідомлення стану сучасних проблем і захисту Вітчизни.

Будь громадянином, бо батьківщина потрібна для твоєї безпеки, для твого задоволення і безпеки для інших людей.

К. Гельвецій

Ментальний світ українства характеризується широтою форм внутрішнього (душевно) і зовнішнього (соціального) життя. Піонерами, засновниками цього поняття є французькі вчені, які належать до школи Анналів (Жан Любе та інші). Це поняття має багатовимірну суть.

Ментальність – це наявність у людей певного суспільства певного спільного, розумового інструментарію, психологічного оснащення, яке дає їм можливість по-своєму усвідомлювати світ і самих себе, особливо у контексті виховного ідеалу сьогодення, який у результаті багатьох викликів потребує по-новому осмислити ментальність у цьому динамічно-змінному світі.

Головне – це пізнавати себе самого – наголошував у свій час Григорій Сковорода. Бо, пізнавши себе, ти пізнаєш і Душу природи, а через неї не тільки свої справжні якості (таланти), але її справжнє покликання на період життєвого циклу для кожної людини. Усім нам, у процесі реалізації виховання треба усвідомити, що немає людей необдарованих, є такі, що не пізнали себе, й тому ведуть не позитивний спосіб життя. Нерозвинений індивід не побачить навіть величі в небі, як зауважив у свій час О.Довженко.

Історична закономірність менталітету українського народу навчає нас тому, що Богом дано українцям багато величного, свого, яке сьогодні визнають народи світу. Наприклад, саме український учений В. Вернадський став автором концепції ноосфери ,згідно з якою рушієм розвитку не лише цивілізації ,але й природи є розум, духовність людей. Тому освітньо-громадянський виховний ідеал покликаний осмислено, духовно та морально розвивати у кожній дитині свідоме мислення, базоване на історичній пам'яті нашого народу та напрацюваннях науковців, освітян народів світу і формувати свідомість і фахові надбання на працю, на творчу думку, щоб уміло використовувала нові інноваційні технології на служіння людям і во Славу Господу Богу.

Формуючись історично, менталітет упродовж конкретного етапу історії народу являє собою сукупність соціально-психологічних якостей і рис, суму детермінуючих поведінкових реакцій, які є певною цінністю,(скажімо, менталітет поляків, менталітет іспанців тощо), що проявляється в усіх сторонах життєдіяльності даних людських спільнот та її індивідів.

Отже, немає такої сфери життєдіяльності нації, етносу або їх громадян, у якій би не проявлявся притаманний їм менталітет. Це так званий поведінковий код, що детермінує стійкий соціально-психологічний стан людини, нації, народу, що засвідчує органічну цілісність соціально-психологічних якостей і рис, які притаманні саме цьому народу. Тому сьогодні знати про це дуже важливо для виховного ідеалу сучасності, як громадянам, так і молоді (вона наше завтра).

Ніхто із науковців та і пересічних громадян не стане заперечувати аграрно-хліборобське походження українського етносу. На цьому ґрунтовно наголошували Драгоманов, Липинський, Винниченко і сучасні вітчизняні історики та філософи, а також наші воєнні реалії – війни й окуповані регіони. Прадавня архаїчна культура українців з усіма її обрядами, звичаями, ритуалами, писанками, вишиванками, милозвучними піснями тощо, що стало основою культурно-виховного впливу не тільки для українських громадян, але й дуже позитивно сприймається у світі, наголошуючи, що це мозаїчно, прекрасно, толерантно, емоційно. В усьому світі українців, навіть на побутовому рівні, вважають емоційними, добрими людьми, які ніколи нікого не принижували і не завойовували чужих територій, а лише століттями захищалися і терпіли приниження завойовників...

Саме тому, на етапі становлення незалежності, самостійної України, наша миротворча ідея менталітету покликана формувати виховний ідеал у суспільстві мирної, працьовитої, інтелектуально розвиненої особистості, яка вкладатиме свою енергію у працю для щастя та інтересу пізнання світу людей, розвивати інноваційні засади освіти та соціального захисту, здоров'я людини, даруючи творчу думку на позитив усім людям планети Земля, захищаючись від «путінської навали».

За багатовікову історію український народ виступав як творець національної та активний співтворець світової культури, нагромадив величезні духовні багатства, які стали основою ментальної культури. Це видатні пам'ятники трипільської і скіфської культур, княжої доби й українського бароко, творча та філософська спадщина видатних українських істориків, філософів, літераторів, художників, мистецтвознавців, діячів театру і кіно, знаних митців сучасності.

У нинішніх умовах необхідно зосередити зусилля, аби зберегти і примножити духовні скарби, надбання української культури, а завдяки їм - забезпечити й цілісність культурно-національної ідентичності України, її народу як активного співтворця світової духовності та культури, що засвідчує силу і життєдіяльність української ментальності.

У процесі прогресивного збагачення ментальності в духовному плані українського народу велику роль відіграла Православна Церква. Православ'я орієнтувало людину на духовні перетворення до самовдосконалення. Україна отримала Патріарший і Синодальний Томос як Божу Благодать на незалежну Православну Церкву України, яку на даний час очолює Блаженний Єпіфаній.

Ментальність нації домінуюча в життєвих настроях, у характерних особливостях світосприйняття у системі моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання у формах взаємин між людьми на родинних засадах; у ставленні до природи і праці; в національному характері та темпераменті; у різних компонентах культури етносу, в тому числі і політичної сфери.

На сучасному етапі повномаштабної війни Росії проти України ментальність молоді, соціальної групи, особистості нації можна уявити чи осмислити як сукупність певних настанов, які склалися та шліфувалися історично, збагачуючись базово власним національним і частково світовим досвідом, великим духом патріотизму щодо захисту Вітчизни.

Ментальність має практичне спрямування, що перевірене поколіннями й орієнтує людей на те, що використовувати та розвивати, а чого уникати, як вижити і утвердитися у цьому складному світі, як подолати розруху війни. Ментальність шліфується життєвою практикою, освітою, однак зберігає код нації, тому її часто у простонароді називають «душею народу». Дай нам, Боже, мудрості виховати нове покоління українців, яке своєю працею побудує самостійну демократичну Україну для її громадян, які були б умотивовані українською ментальністю : подальше від негативу та жити і спілкуватися з іншими націями на засадах толерантності, злагоди і миру щодо пізнання світу і поваги до людей у цьому світі.

1.4. Роль української сім'ї у збереженні та вихованні громадянсько-патріотичних традицій, віри в перемогу над ворогом.

*Щоб жив в красі вкраїнський рід,
Щоб наша слава не померкла
Нам допоможе Божий світ,
Сім'я й благословенна церква.*

Г. Васянович

Кожен батько і мати є вихователями своїх дітей, так закладено у природі Господом Богом. Інша річ, що виховний вплив ,який здійснюють батьки, різний, залежно від характеру їхнього власного життя, можливостей, взаєморозуміння. Він може бути позитивним або негативним. Однак кожен народ, кожна нація та їхні сім'ї за основу засад виховання дітей беруть національні традиції, які склалися історично і передавалися з роду в рід.

Зрозуміло, що значні суспільно-політичні зміни, які відбуваються у світі в результаті об'єктивної природної динаміки впливають на мислення людини, вони ведуть за собою й зміни у виховній системі, в першу чергу у виховному ідеалі. Проте сімейні та національні традиції у своєму основному дусі, завжди залишаються, так навчає нас історія життя українців та і народів світу. Національні традиції стають опорою збереження нації та основою прогресивних змін щодо розвитку народів.

Виховання – це організоване спілкування, різноманітність щирих, духовних, дієвих взаємин між батьком і матір'ю та батьками і дітьми. Виходячи із проблемності життя як закономірностей, які спостерігаємо в історичному циклі суспільного розвитку, маємо свідомо сприймати й проблеми становлення системи українського сімейного виховання. У жодній країні світу немає виховання поза його нормами і принципами, які історично склалися в ній, є базовою основою для батька і матері, окремі риси виховного впливу передаються від покоління до покоління. Видатний педагог К.Д.Ушинський писав: «Як не можна жити за взірцем іншого народу... точно так само не можна виховувати за чужою педагогічною системою... Кожному народові призначено відігравати в історії свою

особливу роль. Цю роль у позитивному плані належить виконувати з повагою для себе та інших людей.»(Ушинский К.Д. Избр. произв. М.,1968. - С. 272 – 281).

Але після 30 років проголошення незалежності, на порядку дня стало проблемне запитання: «Чому ми хочемо самостійної України?». Актом від 24 серпня 1991р. на це запитання України дано вичерпну відповідь : **Україна незалежна держава!** Цю ідею не змогла пережити путінська кліка і розпочала масштабну війну проти України.

Кожен громадянин-патріот сьогодні задумується: Що далі? Насправді проблема значно глибша, ніж правове проголошення незалежності Української держави. Проблема ця багатовимірна і багатоаспектна. Вона має не лише політико-правовий аспект, а й економічний, соціальний, морально-психологічний, народознавчий. Кожен українець, кожен громадянин України хоче мати освітянсько-наукову обґрунтовану відповідь на проблемні питання.

Саме тому у контексті демократичного державотворення серед вагомих складових ми наголошуємо на ролі сім'ї у збереженні та формуванні народних українських традицій як складової виховного ідеалу на шляху до утвердження демократичних суспільно-політичних змін у сучасній Україні, перемоги у війні Росії проти України та здійснення європейського вибору України як незалежної самостійної держави.

Сьогодні кожна сім'я має закласти базові основи виховання у дитини: любити свою сім'ю, землю, де народилася, традиції, мову, релігію, природний дух, пов'язаний з навколишнім середовищем - усе це має бути закладено в органах сприйняття світу, закладених батькові і матері завдяки Божій Благодаті - народження дитини, як великого дару батькам і суспільству.

Людська біда полягає у нерозумінні більшістю людей цього Дару Божого в усіх напрямках від батьків до державотворців... Питається: «Де вони (можновладці) будуть панувати?» Якщо батьки не будуть щиро відповідальні за виховання дітей гідними людьми та громадянами держави, представниками нації та її історичними героями, що розвивають освіту, культуру, традиції, захищають мир держави.

Але цьому розумінню повинні навчитися усі громадяни, держави України, починаючи від батьків до Президента й урядовців, бо всі за поведінку в житті звітують перед Богом, коли приходить на це час! Пам'ятаймо, ніхто вічного життя за «вкрадені мільйони не купив»! Усі по-справжньому освічені люди це знають і свідомо дотримуються не тільки законів, але й Божого наuczіння : подальше від зла, неправди ,здирства та інших аморальних вчинків. Саме Боже наuczіння є основою для виховання дитини у сім'ї та освіти у період набуття грамоти, фаху і громадянського виховання у процесі навчання, різного типу виховного впливу ,який активно покликані використовувати вчителі та духовенство.

На сучасному етапі серед викликів, вагомість яких часто молодь не усвідомлює, відчуття відповідальності за природу, як національну і загальнонародську цінність, основу життя на землі. Саме у цьому аспекті проявляється зв'язок із традиційним українським сімейним вихованням любові до праці та природи. На цьому влучно наголошено у педагогіці народного календаря, де всі пори року ,кожна дата, свята тісно пов'язані з природою рідного краю, з природою самої людини та її позитивною діяльністю.

Людина ніколи не повинна забувати, що й саме вона – частина природи і що лише вона може допомогти природі, зокрема тим, що берегтиме ліси, поля, не забруднюватиме водойми, землі, прагнучиме зберігати екологічну рівновагу, Земля – це не просто планета, а наш єдиний дім. Тому дбати про природу, землю, яка нас годує завжди було сімейною традицією особливо для українців, бо найліпші, найродючіші землі світу Бог подарував українцям (так часто жартують українські фахівці- природознавці).

Педіатри наголошують, що від діда-прадіда в сім'ї це передавалося дитині, бо коли мати очікувалана маля, часто говорили, що в материнському лоні дитина сприймає світ звуків, особливо голоси матері і батька та їх інтонації. Дослідниця Валентина Атонюк наводить багато прикладів народних заговорів, що передаються дітям. Наприклад: брехатимеш - дитя зайкою стане або німим народиться; хапнешся за себе, злякавшись вогню, - спотвориш те саме місце на тілі дитини тощо

(Антонюк В. Прийти на світ людиною // Рідна школа.1995.№6 – С.16-17).

З наймолодшого віку, від дня народження дитина вступає у світ виховного традиційного впливу. Ніхто не може дітям замінити рідного батька і матір. Тому сімейний виховний ідеал як складова національного громадянського виховання є надзвичайно вагомим, відповідальним як для особистості, так і для суспільства, а в ньому для системи людських відносин. Першою школою громадянства для дитини є спілкування в сім'ї. В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: «Без батьківської мудрості немає виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадянському обов'язку відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною силою впливу виховного характеру» (Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К.,1978 – С.21).

Осмислюючи думку видатного педагога, сьогодні хочеться наголосити, щоб бути гідними батьками і виховувати дітей борцями за свою державу, потрібно кожному ставати відповідальним як перед сім'єю, так і перед суспільством і перед Господом Богом за радість батьківства і материнства, за захист України від «путінських посіпак» Росії, за мир ліквідацію руїн, яку принесла війна для сьогоднішньої України.

1.5. Людина – найважливіша цінність у сучасному українському суспільстві.

Спаси, Боже, народ Твій від усіх страждань його.

**Пс.24.22.
Псалми**

Людина – унікальне творіння у Всесвіту. До цього часу ні наука, ні релігія не можуть повною мірою розкрити таємницю суті людини. Однак «Людина» – реальність, яка цікаво і проблемно осмислюється і характеризується науковцями різного профілю. Наприклад, висловлюючись про людину, низка науковців мають своє бачення:

- Аристотель сказав, що «людина є політична істота».
- Декарт наголосив, що «людина – мисляча річ».
- Франкл заявляв, що «людина - це істота, яка виробляє знаряддя праці».
- Лінней – стверджував, що «людина розумна».

Отже, й по сьогодні з'являється ціла низка характерологічних роздумів, які дають підстави вважати, що доки існує людство, триватимуть пошуки відповіді на запитання : «Хто ж вона, ця людина?».

Кожен із нас упевнено виділяє людину з оточуючого нас світу як найскладніше творіння у Всесвіті. У релігійному світогляді походження життя людини ґрунтується на підкресленні акту божественного творіння. У Біблії сказано: «І створив Господь Бог людину з пороку земного, і дихання життя вдихнув у ніздрі її, - і стала людина живою душею». Аналогічне тлумачення питання про походження людини є теж у священній книзі мусульман – Корані, хоча там людина створюється не з «пороку земного», а з глини.

З розвитком науки, техніки є багато ідей щодо людини як феномена, проте остаточної розгадки наука не знайшла і навряд чи знайде... Поширений у світі погляд на людину як на творіння Боже, і це заперечити неможливо. Вона, людина – створена за подобою Божою, має безсмертну душу, господарем якої є лише Бог. Коли пугінська кліка здійснила тисячі смертей, напавши на Україну, то виникає запитання : « Як прозвітувати Путіну та його кліщі за це перед світом і Господом Богом ?»

Людина існує в системі взаємодії усіх сил природи і відчуває її різноманітні впливи. Душевна рівновага людини можлива лише за умови її фізіологічного та психічного пристосування до природного світу, а оскільки вона є передусім істотою соціальною, то адаптуватися до природи може лише через суспільство. І це факт: поза суспільством людини немає.

Для справжньої науки Бог та істина – тотожні. Ідея, за якою Бог створив людину і світ, для людини має сенс. Жодну з них не можна відкинути. У контексті освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення людина як особистість визначається суспільством, його економічним і соціальним устроєм, рівнем культурного розвитку та характером ідеологічних відносин. Тому

людина є цілісною єдністю біологічного, психічного (душевного) та соціального (соціокультурного), які сформувалися з двох складових: природного та соціального.

Виміри людини не можна зводити лише до природного та соціального, бо в ній соціальне породжує і духовність. Духовність людини – це уміння творити свій внутрішній світ «бути внутрішнім регулятором такої поведінки, в якій є совість» (І.Кант).

Людину не можна зробити доброю, просто пропонуючи їй закони і вказуючи, що робити, а що ні. Людину треба навчати жити у злагоді зі своїм сумлінням. Людська мораль – постійно діючий духовний фактор, закладений Господом Богом у кожного, що має визначальний вплив на дії людини, коли вона усвідомлює Божий дух. Правда, що є люди, які знаються про правила моралі і навіть люблять повчати інших, але самі на кожному кроці порушують ці правила або дотримуються одних правил, а порушують інші. Такі «напівморальні» люди створюють навколо себе отруйну атмосферу, яка приводить до поганих звітів не тільки при житті, але й найбільше, коли Господь покличе. Саме на усвідомлення моральної відповідальності повинен бути спрямований освітньо-громадянський виховний ідеал сьогодення, щоб долати ідеологію комуністичного атеїзму та злі вчинки агресорів, посіпак війн і тероризму.

Дуже мудро у даному контексті писав Є.Сверстюк : «Людина у вічному полоні того Бога, якого вона часом зневажала і зреклася... Вся безбожна система в найчорніші дні агонії зовні дотримувалася Божих понять, лише намагалася наповнювати їх іншим змістом... Яка моральна сила панує над людьми, якщо їй підлягають також ті запеклі, які відвернулися від моралі в ім'я абсолютної влади...» (Сверстюк Є. Блудні сини України. – С.103 – 105).

Найповніше життєва позиція людини реалізується у тому розумінні, для чого людина живе і як вона живе: як діє, які має стосунки з іншими людьми, з суспільством. Проте на спосіб життя людини впливає суспільство, в якому вона живе, тобто рівень його матеріального та духовного розвитку, традиції, звичаї, місце людини у суспільстві, життєва позиція, здоров'я тощо.

Серед загальнолюдських цінностей людини, її життєдайності є творчість. Кожна людина намагається змінити

світ свого наявного буття на світ бажаного буття. У творчості людина виявляє себе в культурі, створюючи її як нову цінність, як продовження своєї природної суті. Тому важливим різновидом творчості людини є вміння бути творцем самого себе і свого життя, тобто у процесі навчіння та виховання розвивати свої здібності, реалізувати свої потенції, знаходити власне свій ідеал у житті, залишатися самим собою за будь-яких обставин, бути подальше від зла, агресії, війн.

Характерними рисами творчої особистості завжди були жадоба знань, допитливість і працелюбність. Таким людям, як засвідчує практика життя, не були притаманні самозаспокоєність, догматизм, байдужість, загарбництво...

Важливо звернути увагу в процесі осмислення впливу освітньо-громадянського виховного ідеалу на феномен людини у суспільстві, що від самооцінки людиною свого життя, а саме розуміння нею повноти свого життя, від уміння цінувати кожну мить, заповнюючи життя діяльністю, роздумами, враженнями формується саме феномен гідної людини у суспільстві. Нерідко ми оцінюємо життя людини, його якість згідно з тим, чим вона володіє у житті, що вона має. Більшість мислителів як минулого, так і сучасного, вважають, що набагато важливіше вміти, ніж мати. Давньогрецький філософ Сократ з цього приводу сказав, що «у світі є багато речей, які мені непотрібні, а знання завжди зі мною і для людей ними я слугую, це мій ідеал життя». Мудрість Сократа велична і для сучасних громадян України, особливо молоді, політиків та корупціонерів, яких затьмарило багатство та для тих, хто прагне війнами реалізувати владу та імперське панування і диктаторство.

1.6. Проблеми "війни і миру" в Україні від часів Січових Стрільців до сьогодення.

*Виклики неможливо погасити
без усвідомлення людьми колективної
та дієвої індивідуальної відповідальності
кожного громадянина Землі
за мир і безпеку.*

**Пан Гі Мун
Генеральний Секретар ООН.**

Виховний процес освіти завжди був спрямований на підготовку людини до життя. Одержані знання допомагали долати виклики і випробування, які мають місце у процесі людської взаємодії. Сьогодні складним викликом є усвідомлення та розуміння проблеми «війни і миру». Світ набув здатності до самознищення або через термоядерну війну, або через екологічні катастрофи тому усвідомлення миру є запорукою існування людства.

Це ставить людство перед фактом, що освіта в наші дні – це більш, ніж соціальний інститут, бо покликана навчати на благо людини, а не на агресію та війни. На даний час справжні традиційні та інноваційні можливості освіти та виховання спрямовані на формування знань, моралі, солідарності, людяності, розуміння політики «війни і миру» в умовах поглиблення невизначеності, кризових станів і глобалізації всіх сторін нашого життя. Треба мати на увазі і те, що цивілізація на сьогодні вражена кризою нерозуміння того, що відбувається у світі, та неусвідомлення. Про це засвідчує песимізм, зневіра громадян, незліченні непорозуміння як серед політиків, так і серед пересічних людей, міграція молоді в інші країни.

Людство дуже багато знає, проте уже не в змозі оцінити, усвідомити та зрозуміти наслідки по-справжньому. На сьогодні поняття **розуміння** – це складний процес міжособистісної взаємодії у світі, в якому вирішальна сила належить інформації та знанням.

Новий погляд на освітньо-громадянський виховний ідеал та його місію дозволить подолати обмеженість його застосування, недооцінку в збереженні миру. Освічено-вихована людина стає соціальновідповідальним суб'єктом життєдіяльності, де збереження миру не дозволяє негативно диктувати нелюдські умови життя або шляхом війн позбавляти людину життя, подарованого кожній людині Господом Богом. Війна – це одвічне зло в історії людства, яке створили недолугі вожді, політики, що перебувають поза Божим наулінням щодо любові до ближнього .

Узагальнюючи наукові напрацювання про війни як реальність в історичному контексті, науковці виділяють різні етапи війн:

- війни античних часів, так званих аграрних суспільств;
- війни мануфактурного періоду;
- війни ранніх індустріальних суспільств;
- війни розвинених індустріальних суспільств;
- локальні конфлікти і «холодна війна» ядерної епохи;
- неконтактні дистанційні війни із застосуванням інформаційної зброї.

Руйнівні наслідки війн проявляються не тільки у людських жертвах, економічних і територіальних втратах, а й у деформаціях свідомості окремих громадян і цілих народів, що особливо проявляється в інформаційних війнах ХХІ ст.

Науковці, визначаючи суть характеристики війни, виокремлюють справедливі та несправедливі війни.

Виявом імперських амбіцій у наші дні стало таке явище, інспіроване Росією, як «гібридна війна». Характерно, що в цій війні застосовуються як воєнні, так і невоєнні сили й засоби. Чільне місце серед них відводиться інформації, яка часто несе негатив, особливо про їхню війну – Росії проти України.

На думку сучасних науковців, освітян, політиків, гарантією нового міжнародного порядку, що ґрунтується на прагненні народу до мирного співіснування і досягнення спільного блага, покликано стати **оновлене міжнародне право**, якого зобов'язані дотримуватися усі країни і народи світу.

Виходячи з цього, інститут переговорів, посередництва, примирення й арбітражу, що виражає міжнародне право, потребує підтримки з боку усіх сторін міжнародних відносин. (Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії і практики. Вища освіта України. – 2014. – №2. – С.9).

У контексті реалізації процесу виховання серед школярів, молоді, громадян важливо наголошувати, що мир є однією із базових загальнолюдських цінностей, яка потребує постійного захисту задля збереження життя людей на Землі.

Проблему цінності миру у свій час вивчав великий вчений-гуманіст А.Швейцер, який репрезентував «етику благоговіння перед життям». Так, у праці «Культура і етика» він доводить необхідність відповідальності та самостійності людини для

збереження цивілізації (Швейцер А. Культура і етика. – [Електронний ресурс]. – [URL:http://Royallib/rupdf](http://Royallib/rupdf)).

Концепцій «культура війни» опрацьована ЮНЕСКО в Декларації про культуру миру та Програмі дій у галузі культури миру. Їхня мета – сприяти глобальному рухові на етапі переходу від культури насилля і війни до культури миру. (Культура мира. Диалог между цивилизациями и культура мира. ООН.[URL:http://www.un.org/ru/peace/culture.shtml](http://www.un.org/ru/peace/culture.shtml)).

Освітньо-громадянський виховний ідеал сьогодення повинен в Україні стати потужним засобом формування неконфліктної свідомості, миролюбивого світогляду сьогодення в українському суспільстві, що допоможе громадянам України реалізувати принцип миру, злагоди у політичній, професійній, освітянській та державотворчій діяльності громадян, особливо щодо становлення миру у процесі війни, яку веде сьогодні Росія проти України.

Виходячи з освітньо-філософської точки зору (гносеології), мир і війна як глобальні суспільні проблеми знаходяться у діалектичній єдності й зумовлюють існування одне одного, тому у процесі освітянського навчання та виховання надзвичайно вагомо наголошувати на злагоді, повазі, добротності людської взаємодії, попереджуючи конфлікти та зневагу до людини.

У даному контексті щодо виховного ідеалу на кшталт миру і злагоди великого резонансу в наш час набула проблема толерантності. Це не випадково. Локальні війни, тероризм, переслідування національних меншин і мільйони біженців – результат діяльності багатьох напрямків не тільки неефективної політики окремих політичних діячів, але й спеціальна «змова спільно утверджувати негатив» яку реалізують (В. Путін та О. Лукашенко).

Певної уваги у процесі реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу в життя заслуговує правильне використання інформації соціальних медіа. Наприклад, відомий американський соціолог Г.Рейнгольд у своєму відеовиступі наголосив, що розуміння того, як працюють соціальні мережі, є частиною «основної грамотності XXI століття». Він закликає освітян і тих, хто займається поширенням ідей виховання в дусі миру, заохочувати використовувати соціальні медіа для мирних цілей

[RheingoldsH.21 st,CenturyLiteracies/
[URL:https://player.fm/series/howars-rheingolds-vloog/21st-century-literacies](https://player.fm/series/howars-rheingolds-vloog/21st-century-literacies).

Вагомо наголосити також і на важності роботи соціальних медіа щодо сприяння миру, заохочуючи до діалогу між людьми різних національностей, різного етнічного походження та віку. Це сприяє толерантності і взаєморозумінню та нормальному спілкуванню між людьми, які людство покликане утверджувати задля миру.

Проект Європейського Союзу « Медіа як інструмент побудови миру та трансформації конфліктів у молодіжній роботі» зосереджений на інноваційному поєднанні таких напрямків виховного та інформаційного впливу:

- побудови миру та трансформації конфліктів;
- медіа (масові альтернативні та соціальні медіа);
- взаємозв'язки між медіа.

Практично проект спрямований, щоб молодь використовувала інформацію медіа з метою зміцнення миру. Проте треба пам'ятати, що соціальні медіа можуть бути використані і для поширення конфліктів, дезінформації, війн. Для цього необхідно у процесі виховного впливу навчати чесності, відповідальності, критичного мислення, що уможливорює уникнення небезпечних пасток в Інтернеті.

Осмислюючи ідеї правильного розуміння та усвідомлення проблем «війни і миру» з позицій освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення, нагадуємо, що у результаті Першої світової війни загинуло і постраждало десятки мільйонів людей. Під час Другої світової війни - сотні мільйонів. Сьогоднішня пандемія різних штамів коронавірусу на кінець 2021 р. забрала під 500 млн. людських життів. А якщо до цього приєднати ще війну Росії проти України у тому руслі, як мріє В.Путін і його «співдружник» О.Лукашенко, то це може привести до наступної третьої світової війни, а отже, і до втрати десятків мільйонів людських життів.

Сьогодні для українського народу нинішня війна Росії проти України уже 8-й рік є комплексною, гібридною, бо гинуть воїни та гинуть і страждають мирні жителі на Сході України, а з

великого болю переживають утрати усі громадяни України (крім «нелюдів», які цього не усвідомлюють, або наживаються на цій війні) і Росії теж. Щоб бути готовими захистити свою Батьківщину від ворога, в Україні проводять у школах уроки патріотичного виховання з учнями та обширну волонтерську діяльність щодо допомоги цивільним людям і захисникам Вітчизни .

На порядку денному нашої держави сьогодні стоїть прозора для всіх стратегія виховного ідеалу: «Від перемоги зброї – до перемоги духу». Українська армія сьогодні займає 2-ге місце серед розвинених армій країн світу щодо боєздатності та захисту Вітчизни. Вона є школою духовної мужності і усіх громадян сучасної України.

Шляхи розвитку освіти та виховання в Україні сьогодні повинні бути спрямовані на формування морального, фізичного, духовного, соціального здоров'я людини, громадянської позиції, патріотизму. Освіта і просвіта стають основною індустрією виробництва, творчого потенціалу суспільства, а усвідомлення протистояння агресії, війнам – гаслом Божої Благодаті і мудрості щодо оцінки поведінки для політиків-агресорів: «Хто прийде до нас з мечем, той від меча і загине!» Так навчає практика життя.

1.7. Психологічні аспекти осмислення самовиховання особистістю та його значення для самозахисту в кризовому українському суспільстві.

*Місія освіти – виховати в
особистості повагу до себе,
до Батьківщини та людей світу.
Громадська думка*

Проблема психологічного осмислення самовиховання тісно пов'язана з вихованням.

Виховання – це багатоаспектний процес впливів на людину. Розглядаючи аспекти психологічного впливу на виховання та самовиховання наука психологія осмислює такі складові: джерела, рушійні сили та психологічні механізми формування особистості; з'ясовує як особистість оволодіває

суспільними досвідом, практикою міжлюдських взаємин, перетворюється на зрілого, активного громадянина суспільства.

Одним із універсальних психологічних механізмів формування особистісним шляхом виховного впливу є наслідування. Воно полягає у запозиченні та відтворенні індивідом певних форм поведінки, способів діяльності оточення, особливостей його характеру, звичок тощо. Наслідування може бути як несвідомим, так і свідомим, цілеспрямованим процесом. Механізм наслідування та відіграє особливу роль у формуванні особистості на ранніх етапах її розвитку і виховного впливу.

У процесі формування свідомості та самосвідомості особистості питання про рушійні сили і джерела належить розглядати з позицій єдності біологічного і соціального у процесі виховання та самовиховання.

А.Макаренко наголошував, що особистість розвивається у колективі, «де вона спілкуючись самостверджується та реалізується через інтерес до боротьби за провідну роль, і такий рух є джерелом розвитку особистості».

Серед рис, притаманних вихованій особистості, центральне місце посідають моральні, бо вони визначають і регулюють поведінку людини в усіх сферах суспільного життя (любов до Батьківщини, сумлінна праця на суспільне благо, взаємодопомога, милосердя, чесність, справедливість тощо).

Самовиховання передбачає переконаність, дієвість і впевненість у власній поведінці щодо поваги до інших людей, співчутливість, доброзичливість, чесність, справедливість, готовність допомогти іншому, тощо.

Важливим показником вихованості особистості є патріотизм, що органічно пов'язаний з громадянськістю, де у поліетнічному українську суспільстві він має важливе значення для єдності громадян різних національностей .

Виховання української політичної нації сьогодні тісно пов'язане з громадянським вихованням особистості. Воно потребує об'єктивних знань людиною своєї історії, а не писаної для нас поневолювачами. Тому є потреба якісного оновлення суті освітньо-громадянського виховного ідеалу через творення націокультурної парадигми виховання, впровадження ціннісних надбань як національної, так і світової освіти і науки щодо

подолання нігілізму, бездуховності та виховання особистості громадянина-державотворця та захисника-патріота для сучасної України.

У Сорбонській (1998),Болонській (1999), Берлінській (2003) деклараціях культурні надбання, національна спадщина, мова, національні системи виховання виокремлювали як пріоритети і для фахової, і для етичної, громадянської підготовки фахівця – громадянина. Це означає, що настав той момент істини, коли dokonче потрібно переглянути звичні схеми розвитку освітньої політики – головної галузі виховання нації (Пірен М.І. Сучасна освітня парадигма підготовки особистості фахівця задля сталого розвитку України (Навч. посібник-практикум). Чернівці : Технодрук, 2020. 288 с.).

Війна, втрата територіальної цілісності України, людські трагедії лише вимогливіше нагадують, що виховання та самовиховання не може перебувати осторонь інтересів нації, політики, ідеології, безпеки у свідомості громадян України. Саме тому вони входять як складові в систему «Освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення», де освітяни навчають психологічного усвідомлення реалій суспільно-політичного життя.

Провідним якісним еталоном, за яким звіряють і визначають рівень вихованості людини, є моральні принципи й норми суспільства, що передбачають сформованість таких рис особистості: сумлінна праця на власне благо і рівно ж на суспільне; товариська взаємодопомога, гуманність, милосердя, чесність, справедливість, проте визначальним серед них є любов до Батьківщини та готовність її захищати.

При виділенні критеріїв особистості визначальну роль відіграють і такі властивості, як відповідальність, повага до інших і самоповага (почуття власної гідності, чого останнім часом не завжди терпить і сучасне начальство),працьовитість, чесність, дисциплінованість, акуратність тощо.

Важливо і те, що у системі освітньо-громадянського виховного ідеалу на кожному етапі формування особистості вихованість має виражені вікові особливості, що й вимагає відповідного диференціювання його якостей шляхом диференціювання (оцінювання) її вихованості.

Наприклад, якщо слухняність і старанність можна вважати суттєвими при оцінюванні вихованості дошкільника, то в учня молодшого шкільного віку важливим ознаками вихованості є ініціатива, прагнення до самостійності. А в молодій людини, яка набуває професію чи набула, сформовано інтерес ефективно реалізувати себе як для себе, так і для суспільства, що важливо у процесі демократичного державотворення в сучасній Україні та у період подолання воєнної розрухи в сучасний період.

Отже, критерії вихованості мають свої особливості, на які впливають багато чинників суспільно-життєвої реальності. Загальними критеріями вихованості слугують ті, що сформувалися в особистості в єдності операційного (проявляється в уміннях і навичках) і мотиваційного (суто внутрішнього характеру). Чому саме так належить поводитися? У такому випадку мотивація ґрунтується на усвідомленій моральній потребі (через самосвідомість) – бути справжнім фахівцем і громадянином-патріотом, здатним у будь-який час стати на захист Батьківщини.

Для правильної оцінки вихованості та самовихованості особистості у системі сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу треба формувати усвідомлення педагогами, організаціями, які відають цією справою, що необхідно мати у своєму розпорядженні не тільки критерії для оцінок, наприклад, учнів, а й критерії вихованості учнівського, студентського чи виробничого колективу, навіть і відповідних інститутів дорослих, де критерії їх засвідчують відповідність тих рівнів, що проявляються у процесі фахового спілкування, обміну досвідом, підтримках у разі потреб і дотримання правових засад чи відповідальність за виконання обов'язків перед колективом; тобто професійно-громадянську реалізацію себе у суспільстві, щоб члени колективу не осуджували за аморальність і бездіяльність їх за злі вчинки, погану життєву позицію, бездуховність, хитрість (негативну) тощо.

Визнаючи важливу роль ідеалів у національному вихованні, необхідно водночас ураховувати і те, що високу міру виховного впливу мають не лише ідеали, прототипами яких є героїчні постаті з української історії чи персонажі літературних

творів, а й ті люди, з якими щоденно спілкуємося у процесі суспільної взаємодії.

Успіх виховання та самовиховання значно залежить від того, наскільки глибоко вдається збагнути й розкрити для себе особистості значення громадянської позиції. Усвідомлення необхідності єднання, соборності як єдиного порятунку української нації, бо приходимо до єдності лише тільки в періоди великих потрясінь, які загрожують фізичному існуванню нації : голодомори, Чорнобильська катастрофа, стихійні лиха, а згуртованість і єдність суспільства потрібні завжди для сильної, згуртованої взаємодії, щоб захистити незалежність своєї держави.

Серед чинників, що сприяють вихованню та самовихованню особистості, особливе місце належить процесам ідентифікації та самоідентифікації. Самоідентифікація в етнічному, національному контексті означає визнання особистістю своєї спільності (подібності та тотожності) з тими представниками етносу або нації, до яких вона себе зараховує. З психологічної точки зору етнічна самоідентифікація може мати місце і належно реалізуватися особистістю, коли у неї розвинені уміння аналізувати й оцінювати типові ознаки своєї спільноти, співвідносити їх з характеристиками інших спільнот, які згуртовані, єдині і захищені від нападників.

Тому й однією із важливих рис щодо соціальних домагань у процесі виховання та самовиховання є громадянська активність з метою зміцнення державницьких позицій. Безумовно, переконливою є сформована у Державній національній програмі «Освіта. Україна, XXI століття», де наголошено, що «Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціонального спілкування». Тож, можемо наголосити, що «освітньо-громадянський виховний ідеал сьогодення» – це величне завдання зберегти незалежність і побудувати демократичну державу для її громадян, захистити Україну від сучасної російської навали у процесі війни Росії проти України, яка продовжується з 2014 року, а з 24 лютого 2022 року, стала повномасштабною. Усвідомленням цього стала єдність українського народу, його патріотизм та світова підтримка України.

1.8 Професійне просвітництво у системі освітньо-інноваційного навчання з метою формування аналітико-критичного мислення громадян для віри в перемогу над ворогом.

Життя триває лише мить; само по собі воно – ніщо; його цінність залежність від того, що вдалося зробити. Тільки добро, що створюється людиною, залишається і завдяки йому життя стає чогось вартим.

Жан-Жак Русо

Кожен народ планети Земля завжди намагається максимально самореалізуватися, тобто досягти найпомітнішого у своєму розвитку, аби забезпечити собі, своїм нащадкам якомога комфортніше, щасливе життя.

Сучасне українське суспільство вступило в епоху змін демократичного спрямування, в центрі якого людиноцентризм; саме тому воно затребувало нового професійно-світоглядного мислення щодо більш професійно-відповідального підходу до модернізаційних процесів, зокрема стратегічного осмислення суті та механізмів реалізації демократичних реформ. Це і поставило перед керівниками, громадянами, освітою України проблемні завдання: вироблення нових ідей освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення для громадян українського суспільства.

Отримавши незалежність з розпадом СРСР, переважна більшість громадян задумалась, ослислюючи нашу історичну боротьбу, щоб вагомо йти на зміни, беручи дієву участь у реалізації реформ. У даному контексті про таку потребу вдало висловився український класик М.Куліш: «Хочемо, щоб нація наша чужих чобіт не чистила? Пора вільними стати!»

Тому сучасні фахівці, освітяни, політики і громадяни поліетнічного українського суспільства свідомо повинні бути готовими не тільки успішно працювати, а й проводити, згідно з викликами часу, просвітницьку роботу у суспільстві, щоб змінити психологію меншовартості на психологію державного народу, спрямовану на участь у змінах і захист самостійної

держави України. Саме у цьому процесі серйозно продумана виховна фахово-просвітницька робота та її реалізація дасть суспільству позитивний результат.

У процесі проведення фахово-просвітницької роботи на основі освітньо-громадянського виховного ідеалу варто взяти до уваги, що на даний час, що не всі громадяни територіальних громад правильно розуміють суть адміністративно-територіальної реформи, її соціально-економічні, правові, політичні та практичні наслідки. Тому продумана фахово-просвітницька виховна робота, спрямована на використання високоморальних маніпулятивних впливів, які несуть правильне розуміння потреби змін через чесну працю, громадянську активність на раціональні пропозиції та позитив соціального і культурного зростання й забезпечення людських потреб для нормального життя, є сьогодні архіактуальною потребою і стати на захист вітчизни проти російських нападників.

Треба звернути увагу й на те, що в Україні на цей час мають місце великі негативи: погане життя людей, низький рівень доходів, зuboжіння, розвал економіки, недовіра до державної влади знизу до верху в суспільних інститутах, корупція, злочинність, безробіття нагнітання інформації про великомасштабний наступ щодо військ Росії на Україну. Це велика психологічна тривога для громадян, але і є розуміння громадян потреби стати захисником вітчизни.

Сучасний освітньо-громадянський виховний ідеал фахово-просвітницької роботи спрямований на очищення українського суспільства від старих консервацій, корупції, компроматів. Народ чекає на зміну політико-владної еліти, яка має прийти до влади шляхом самоочищення, а не шляхом корупції та підкупів, різного типу «вигідних зв'язків».

Досвід країн ЄС і розвинених країн світу вчить, що успіху можна досягати не тільки революціями, але й серйозними виховними впливами та чесною працею. В Україні важливо шляхом виховного впливу на свідомість керівників, громадян, особливо молоді, сформувані розуміння професійно-компетентісного підходу як об'єктивної закономірності та правових вимог для підбору фахівців з метою ефективної організації праці та її результатів в усіх сферах – науки, освіти,

політики та керівних посад у суспільних інститутах держави і територіальних громадах, які в Україні почали реалізувати свою діяльність на сучасних засадах соціальних змін.

У процесі реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу шляхом фахово-просвітницького впливу на суспільство з метою прогресивних змін, важливе місце повинно бути відведено новим підходом саме щодо реалізації освіти та виховання. Сучасна освіта має носити інноваційний характер і базуватися на таких принципах:

- розширенні комунікативних засад у навчально-виховному процесі;
- світоглядному плюралізмі;
- висококваліфікованих, фахово компетентних, науковоосвічених педагогах, патріотах-наставниках, просвітниках;
- новітній навчально-освітній базі класів, кабінетів, наповнених інноваційними технологіями;
- наявності сучасних комп'ютерних технологій, розширенні дистанційного навчання;
- упровадженні у зміст освіти новітніх світових інноваційних надбань;
- базування на людиноцентризмі й елітності розуміння процесів світового розвитку;
- засадах самоорганізації та саморозвитку;
- усвідомленні потреб навчатися впродовж життя;
- осмисленні єдності навчального та виховного процесу;
- поглибленому чуттєво-емоційному сприйнятті ділових відносин тощо.

На сучасному етапі серед молоді має місце велика зневіра у власне особистісний успіх, що приводить до розчарувань та різного типу негативної поведінки, тому фахово-просвітницька, виховна робота покликана впливати на молодь у контексті об'єктивних закономірностей часу, що й потребує навчання і серйозного мислення:

- бути готовим починати процеси змін, думати, як управляти ними, і використовувати їх для себе і суспільства на позитив;

- формувати бажання й уміння створювати у процесі праці ефективний результат;
- усвідомлювати процес навчання, як уміння думати та йти на ризик;
- відчувати ситуацію, в якій ти знаходишся, щоб приймати правильне рішення на позитив;
- у проблемних життєвих ситуаціях уміти виокремити головне;
- набувати навички управляти своїми думками та діями;
- навчатися поваги до людей, до інших думок;
- життєстведжуватися на успіх у процесі навчання, праці та позитивну поведінку в процесі людської взаємодії тощо.

Сучасне демократичне суспільство, яке українські громадяни прагнуть утвердити на даному етапі, потребує і нових підходів до інтелектуально-фахового ресурсу особистості, громадян, особливо молоді, яка є основним професійно-громадянським арсеналом самостійної держави Україна у майбутньому.

Поява інноваційної освіти та інноваційних технологій у праці вимагає нових орієнтирів для професійної компетентності, які проявлятимуться в усіх складових професійних реалій:

- професійній компетентності;
- професійній придатності;
- професійній затребуваності;
- професійно-кваліфікаційній мобільності;
- здатності до ефективної творчої праці у професійній сфері;
- здатності до усвідомлення бути лідером свого життя завдяки чесній праці;
- зацікавленості домогтися успіху;
- пам'ятати про власне особистісну відповідність за реалізацію своєї професійності у праці тощо.

Отже, musimо надіятися, що кризова ситуація, яка має місце в сучасному світі, та війна «путінських посіпак» в українському суспільстві зміниться, настане мир і зупинка смертей та зuboжінь людей.

Професійно-просвітницька робота під впливом активної реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу, коли її проводитимуть освітяни щиро і переконливо, дасть позитивний результат для змін прогресивного характеру. Віра у позитив, чесна праця, злагода в суспільстві і мир – дорога до щасливого майбуття кожної людини, що проживає на теренах сучасної України

Прояви виховного впливу на етапах

Осмислюючи освітньо-громадянський виховний ідеал сьогодення у контексті впливу на людину (індивіда), маємо сенс хоча б у загальному плані зупинитися на етапах життєвого циклу нації індивіда, про що так вдумливо писав Л. Гумілев [Гумілев Л.Н. Етносфера. История людей история природы / Л.Н. Гумілев. – М. : Экспрес, 1993. – 326 с.]. Досить влучно визначив ці етапи американський соціопсихолог Ерік Еріксон, виділивши їх у вигляді 8-ми стадій, кожна з яких має свої особистості, які у процесі різного типу людської взаємодії, взаємовпливу пов'язані з виховним освітньо-громадянським ідеалом. (Эріксон Э. Идентичность : юность и кризис. 2- е изд. / Э. Эріксон. – М. : Флинта: Изд –во М ПСИ. 2006. 352 с.).

Наводимо ці стадії:

- **перша стадія** – розвиток людини у першій рік життя; у цей період розвивається параметр соціальної взаємодії (довіра і недовіра). Немовля, до якого відносяться з любов'ю, відчуває це; коли дитина цього не отримує, в неї виробляється боязкість і підозрілість (недовіра).
- **друга стадія** - самостійність і нерішучість. Дана стадія охоплює другий і третій рік життя; у цей період батьки терпляче дають дитині можливість самостійності, але під лагідним впливом наuczіння;
- **третя стадія** – завзятість і почуття провини; це період від чотирьох до п'яти років; у цей період дитина освоює багато ігрових типів, задає багато запитань, фантазує, тому треба терпеливо відповідати, але якщо батьки чи вихователі моторну діяльність зневажають, дитина почувається винуватою і стає пасивною; це впливає негативно на подальший період;

- **четверта стадія** – творчість і комплекс неповноцінності; це вік від шести до одинадцяти років; у цей період у дитини загострюється інтерес до пізнання речей, робити щось самостійно, вникати у навколишній світ, пізнавати його; у школі важливо сприяти дітям гуманним підходом і ідеями навічання поваги до колег; пам'ятаючи, що кожній дитині (батьки, вчителі) повинні сприяти успіхом і повазі до них;
- **п'ята стадія** – ідентифікація особистості і плутанина ролей (12-18 років); дитина (молода людина) стикається з необхідністю самоідентифікації; дитина (підліток) прагне осмислити набуті знання, навички, власне «Я»; у цей період терпляче сприяти підтримкою і вірою в успіх (через навчання, працю);
- **шоста стадія** – близькість і самостійність – це час від кінця – юності до початку середнього віку; у поняття близькість включається здатність піклуватися про іншу людину, тут і родинні стосунки і дружба; проте, коли цього людина не зуміла досягнути (близькості), то залишається самотньою (у контексті виховного ідеалу є потреба про це подумати і порадитися, щоб не втратити радість від спілкування і співжиття);
- **сьома стадія** – загальнолюдськість і самопоглинання – здатність людини цікавитися життям людей за межами сімейного кола, життям прийдешніх поколінь, майбутнього світу, працею для добра, якщо ж людина зосередилась лише на собі, то дбає з песимізмом про власний комфорт, сумує.
- **восьма стадія** – цілісність і безнадія – це час, коли основна частина життя закінчилася і для людини настає час роздумів, психосоціальний параметр цього проходить між цілісністю і безнадією (в один, хто, озираячись на життя, жив з метою та її реалізацією – вважає, що жив не дарма; інший – у розпачі («ой, верніться, літа мої, до мене хоч в гості»).

У процесі проведення фахово-просвітницької виховної роботи серед дітей, школярів, студентів, громадян – вагомо

познайомити (відповідно до стадій) їх з цими ідеями, щоб кожна людина задумалася над проблемою самореалізації себе, відчувала свою реальність і була господарем власного «Я» на життєвій дорозі.

У даному контексті досить прогностично висловився український поет Купчинський Роман про український народ, що «народ не воскресне чудом, а працею і силою рамен».

«Христос Воскрес – воскресне й Україна»
Ось заповіт, що йде від роду в род.
На нього жде століттями країна.
І ним живе і кріпиться народ.

[Антофійчук В., Гавріл А. Біблійні контексти української прози (від Середньовіччя до сьогодення) : монографія / В.Антофійчук, А.Гавріл. Чернівці: Чернівець. Нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. 2021. 316 с. – С.7].

1.9. Ідеї громадянськості в навчально-виховному процесі Нової української школи згідно вимог сьогодення щодо післявоєнної відбудови.

*І скажуть колись люди:
коли сей народ пережив і
такі часи і не загинув,
то він сильний!*

Леся Українка

Відповідно до Концепції Нової української школи та шляхів модернізації освіти роль освітнього закладу на сучасному етапі – це соціалізація особистості, почуватися громадянином України та формування ключових компетентностей. Освіта в Україні, та за кордоном вважає за необхідне виховання людини думаючої, аналізуючої, критично мислячої, що вміє розв’язувати проблеми, де освітньо-виховний ідеал громадянського спрямування важливий для прогресу суспільного розвитку.

Нова Українська школа - це школа, зорієнтована на учня, має на меті зробити навчання інноваційним, комфортним, безпечним, таким ,яке б приносило задоволення і радість учням.

Що таке Нова українська школа? Це новий закон, нові підручники і посібники, нові методики, новий підхід до виховного впливу спрямований на демократичну дієвість і громадянськість, патріотичність у державі.

Ключовими для Нової української школи визначено такі компетенції:

- спілкування державною та іноземними мовами;
- здатність реагувати мовними засобами на новий спектр соціальних і культурних явищ;
- усвідомлення власної громадянськості (української);
- усвідомлення ролі ефективного спілкування;
- компетентність у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- інформаційна і медіаграмотність;
- основи програмування;
- алегоричний стиль мислення;
- здатність до пошуку та застосування нових знань;
- математична грамотність;

(Концептуальні засади реформування середньої освіти Нова українська школа).

Щоб налаштувати учнів на цікаву, творчу роботу, яка стимулює мотиваційну сферу учнів, поживає інтерес до навчання і сприяє емоційному, духовному та інтелектуальному розвитку учнів, школі потрібно застосування новітніх, інноваційних технологій та вивчення сучасного досвіду розвинених країн Європи.

Сьогодні вже неможливо навчати тільки традиційно: в центрі навчально-виховної діяльності стоїть особистість. Від її творчої активності в урочній діяльності вміння аргументувати свої думки, доказово розмірковувати, спілкуватися з однолітками та учителем залежить успіх у свідомому засвоєнні шкільної програми. Тільки так можна виховати готовність в особистості громадянської позиції та життя у цьому проблемному світі, бути громадянином своєї держави (Нова українська школа: poradnik dla vchytelja .В.Н.М. Бібік (ред..) Київ: 2018 Літера. ЛТД, 160 с.)

Нова українська школа висуває перед педагогічною наукою і практикою завдання удосконалення навчально-

виховного процесу згідно із запитамі суспільства, впровадження нових методів навчання – педагогічна інноватика, яка обґрунтовує, описує, класифікує новації в освіті, яких потребує суспільно-політичний процес. Наприклад, професор В.Льїн у працях з проблем інновацій наголошує на тому, що інновація – «не про нововведення, а здатність до нового мислення, до переосмислення стереотипів і догм, тобто від лінійного спрощеного уявлення про дійсність»

(Льїн В.В.(2008р.)Концепт «інновації», історія, сучасність, смисл. Феномен інновацій: освіта, суспільна культура. Монографія, В.В.Кремень (Ред.) (С.48-73). Київ: Педагогічна думка).

Осмислення завдань Нової української школи у контексті сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу вимагає навчити молоду людину критичного мислення, сформувані правильні уявлення про нього і тверезо оцінювати себе у ньому.

Аналіз дослідження науково-практичної літератури дозволяє виділити такі функції критичного мислення:

- регулятивну – вміння обдуманно діяти, почуватися громадянином і патріотом України;
- оцінюючу – правильна оцінка своїх і чужих дій;
- ініціативну – вміння знайти вихід із суперечливих станів;
- коригувальну – раціональний відбір інформації для відповідного коригування дій;
- прогноуючу – орієнтування на перспективу;
- моделюючу – створення моделі дій та результатів.

Критичне мислення, як і інші властивості особистості, формується в молодому шкільному віці, а далі шліфується практикою життя та самоосвіти.

Результат роботи Нової української школи відповідно до вимог освітньо-громадянського виховного ідеалу – це:

- цілісна всебічно розвинена особистість, здатна до критичного мислення;
- патріот України з активною громадянською позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний стати на захист Батьківщини, поважає гідність і права людини;

- інноватор, спроможний до певної міри змінювати навколишній світ, розвивати економіку, використовувати інноваційні технології за потребами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Реформування та модернізація системи освіти, орієнтація на гуманізм, демократизм, громадянськість сприяють зміні ставлення до суспільства і до проблем навчання, виховання дітей з особливими освітніми потребами, що приводить до усвідомлення цими дітьми жити у соціумі по-іншому, допомагати їм виживати у цьому складному світі. Саме тому необхідна відповідна підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо виховної роботи з дітьми з особливими потребами.

Важливим аспектом у процесі підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів є формування у них професійно-ціннісних орієнтацій, особистісно-громадянських позицій, умінь впливати на стимуляцію їх до повноцінного життя на цьому так чітко наголошував ще А.Макаренко. Такими були його настанови у загальному контексті:

- визнання цінності особистості дитини незалежно від її порушень;
- усвідомлення своєї відповідальності як носія культури та її транслятора для дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату;
- розуміння творчої сутності педагогічної діяльності з дітьми, що потребує великих духовних та енергійних затрат.(Макаренко А.С. О вихованні М.: Політиздат,1990.415 с.).

Це наводить на потреби у виховному та навчальному плані на оволодіння наставниками високодуховними, відповідально-професійними знаннями та механізмами гуманно-дієвого впливу на дитину, її стимулювання на віру в себе, для подальшого життя, бути гідним громадянином своєї держави.

У контексті проблеми щодо впровадження ідей громадянської освіти та виховного впливу в Новій українській школі в основному виділяють такі компоненти готовності вчителя до роботи і з батьками молодших школярів, а саме:

- володіння теоретико-практичними знаннями виховного впливу сучасного типу;
- оперування практичними навиками професійно-виховної діяльності;
- наявність потреб і стійкий інтерес до цієї фахової справи щодо виховного впливу на батьків та їх на дітей;
- здатність учителя до власної самооцінки своєї виховної діяльності на дітей і батьків (особливо української громадянськості).
- сформованість власної емоційно-виховної сфери у вчителя, який впливає на інтерес батьків щодо мотивації протидії і подолання песимізму, створеного кризовим станом і сучасними викликами у суспільстві.

Сьогодні однією з найдосконаліших форм виховного впливу на школярів, молодь і громадян є освіта. Саме тому виникла нагальна потреба в активному впровадженню у практику виховного ідеалу нових освітянських технологій навчання та виховання. Виходячи із сучасних реалій, процес інформації та інноваційних технологій дозволяє освіті забезпечити максимальний нетрадиційний характер.

Поняття «інформаційні технології» вперше в Україні ввів В.М.Глушков. Він коментував інформаційні технології як освітні процеси, що пов'язані з можливостями обробки та передачі інформації. Під «новими інформаційними технологіями в освіті» науковці розуміють упровадження інноваційних підходів у навчально-виховний процес, спрямований на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей кожної особистості з метою підвищення її якості та результативності завдяки технічним засобам (зокрема, використання комп'ютера).

На етапі модернізації та реформування системи освіти значно зростають соціальні контексти, в які залучається особистість. Відповідно до вимог виховного впливу набувають значення комунікації гуманного спрямування, що потребує

формування культури спілкування в учнів з однолітками. Спілкування з однолітками відбуваються в монологічній та діалогічній формах; залучення учнів до участі у групових бесідах, диспутах, класних зборах, рольових іграх, самостійного створення ситуацій для спілкування, але за цим спостерігає вчитель і, якщо потрібно, надає допомогу, а інколи вносить корективи.

1.10 Духовність і освіта – розвиток в історичному контексті України.

Бог наділив нас різними талантами, які реалізуємо в різних сферах... Але разом з тим усі ми, як діти Божі, – єдине ціле, усіх нас єднає любов до України, небайдужість до її сьогодення і майбутнього.

***Блаженніший Єпіфаній,
Митрополит Київський
і всієї України***

Історична доля українців складалася так, що після ухвалення Переяславських угод з Москвою (1654 р.) ми мали обмаль можливостей освітянського навчіння, лише в даний час маємо змогу відкритим текстом вільно осмислювати освітньо-громадянський виховний ідеал в історичному контексті - від Володимира Великого до сьогодення на засадах духовності, освіти, віри у Божу Благодать, реалізацію сильної, незалежної, самостійної держави України.

Увесь історичний період боротьби за незалежність у нас забирали не тільки територію, але й найліпших діячів культури, мистецтва, освіти, духовності, примушували їх усіх працювати на завойовників (щонайбільше на Московію). Однак при всіх негараздах український народ вірить у зміни; патріотичні лідери йшли на важкі випробування заради незалежності, докладали зусиль, щоб інтерес до освіти, духовності, культури, народних

традицій по можливості не зникав, а розвивався навіть при складних обставинах, що мали місце в історії України.

Та боротьба і віра у Божу Благодать сприяли свідомості, самосвідомості утвердитися державотворчому мисленню, щоб отримала не лише незалежну державу, але й самостійну церкву, що гордо звучить для українців, бо реальністю стала Незалежна Православна Церква України, яку очолює сьогодні Блаженніший Єпіфаній митрополит Київський і всієї України.

У час правління Володимира Великого князь боровся за державність, самостійність, незалежність Київської Русі. Він своєю мудрістю державника дав поштовх до розвитку державності, християнської віри, мистецтва, культури, освіти та міжнародного визнання Київської Русі як сильної держави, а у західному світі прийнятої, як собі рівної.

Саме тому в процесі формування та реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення у період демократичних змін важливо здійснити екскурс впливу духовних засад Володимира Великого, які покликані відігравати позитивну роль як Божу Благодать, допомогу нашому народові у XXI столітті, щоб сформувати громадянську свідомість, об'єднати суспільство на перемогу не тільки над тероризмом і путінським режимом, який веде проти українського народу війну у Східному регіоні України та ще й зазіхає на розширення їх по кордону із Білоруссю.

Никонівський літопис свідчить, що Володимир Великий «показав багато добрих справ, правду, довготерпіння, любов, смирення, милосердя». Слова Святого Євангелія «блаженні милостиві» глибоко запали в душу Володимира Великого... Літописи повідомляють, що князь Володимир Великий особливо турбувався про духовність і освіту народу: «Він повелів попам по містах і селах проводити серед людей і дітей роботу, щоб учити грамоті, вченню...» - пише літописець. Запровадження Володимиром Великим християнства в 988-му році мало особливо позитивне значення для розвитку Київської Русі не тільки в культурно-освітньому плані, й у всіх суспільно-політичних спрямуваннях від його часу і до сьогодення.

Духовність і освіта у кожного народу виражається через мову, культуру та умови для реалізації їх у суспільстві. Усе це

спостерігаємо в історичних реаліях боротьби українського народу за незалежність. Наприклад, коли в Австро-Угорщині, яка була дещо ліберальнішою до України за царську Росію, то українці почали здійснювати проект Українського університету у Львові, тоді ця проблема стала турбувати й активно обговорюватися не тільки у Львові, але й Києві, Відні, Варшаві, Петербурзі. Особливо нетерпимими до відкриття української університету були поляки, а також москвофіли, які закликали Росію оголосити війну Австрії, якщо цей університет спробують відкрити. Пройшов час... Польща, увійшовши до ЄС, стала на шлях активного співробітництва з Україною, Росія – утверджується на ідеях неоімперіалізму й агресії. З 24 лютого 2022 року веде тотальну війну проти України.

Справжня сутність сучасного українського освітньо-громадянського виховного ідеалу не може обходитись без знань нашого культурного, історичного минулого. Бо саме у ньому закладені великі уроки патріотичного виховного впливу для наслідування, збереження культури, мови, традицій, духовності для сучасних орієнтирів побудови демократичної, самостійної України. Цінності народу України та його толерантності інших народів і загальнолюдських цінностей складають для навчально-виховного процесу духовну й інтелектуальну основу формувати особистість громадянина, фахівця творити, жити для цивілізованого розвитку, миру та злагоди як у своєму багатонаціональному суспільстві, так і у суспільно-політичній взаємодії між народами світу.

Сьогодні людство стоїть на порозі самознищення від екологічної катастрофи та тривоги щодо розв'язування третьої світової війни. Безмежне забруднення, що охопило атмосферу й океан, перекинулось на навколоземний космос, – про це сигналять науковці світу.

У системі сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу, виходячи із духовного-виховних настанов, – життя людині дарує Бог(Біблія); навчати берегти його у кожному суспільстві зобов'язані – сім'я, освітяни, духовенство, держава та сама людина.

Здоров'я – цінний капітал не лише однієї людини, й усього суспільства, нації, держави, бо усі соціально-політичні, духовні

та матеріальні надбання здійснюються здоровими людьми. З іншого боку, здорова людина завжди слугувала якості створення та реалізації будь-якого типу соціального капіталу, тобто добра для людей.

Важливо нагадати в історичному контексті освітньо-громадянського виховного ідеалу традиційно українське виховання пов'язане з його гуманістичним спрямуванням. Наприклад, з духовністю та гуманізмом пройняте «Повчання Володимира Мономаха дітям» - «Милостиню творить неосудну, бо це є початок всякого добра...Більше ж за все убогих не забувайте, але, оскільки зможете, по силі своїй, годуйте їх, подайте милостиню сироті... Хворого навістите, услід за померлим ідіть, бо всі ми є смертні, і людину не проминіть, не привітавши, добре слово скажіть їй».

(Повчання Володимира Мономаха дітям//Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки.-К.,1961.- С.10-11).

Світова наукова думка щодо виховання стверджує, що справжнє виховання глибоко духовне, моральне, національне за суттю, змістом, характером та історичним покликанням етносу, нації.

Виходячи із практики життя, кожна нація має свою специфіку й особливості виховання. Проте як система національне виховання базується на загальних принципах, а саме: природовідповідність, культуровідповідність, етнізація, гуманізм, демократизм, єдність сім'ї і школи, наступність та спадковість поколінь. Ці принципи є обов'язковими для ефективної реалізації сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення з метою демократичного державотворення в Україні.

У процесі реалізації освітньо-громадянського ідеалу сьогодення в сучасному українському суспільстві дуже серйозно треба осмислювати сучасні виклики. Вони стосуються практично всіх сфер життєдіяльності, а отже, вимагають від людей, народів держав якісно нового світобачення й адекватних рішень. Швидкозмінний світ вимагає від людей, особливо молодого покоління, професійно-функціональних, соціальних компетенцій, які б уможливили її виживання, розвиток,

мобільність індивідуальної та суспільної діяльності, а особливо нових світоглядних парадигм.

Виходячи з історичних реалій освітньо-громадянського виховного ідеалу, сьогодення вимагає від освітян, науковців настанов щодо єдності громадян на розв'язання проблем реалізації реформ демократичного державотворення та становлення миру. Тому у процесі війни Росії проти України, потрібно усвідомити керівництву і громадянам ідею, висловлену освітянином Г.Філіпчуком, щодо єдності сучасного українського суспільства: «Націю здатна об'єднати світоглядно, мовно, культурно-історично, конфесійно не ідея всевітності, а української державності» (Г.Філіпчук. Національна ідентичність :культурно-освітній вимір: монографія/Георгій Філіпчук. – Чернівці:Друк Арт,2016.-304с.-С.101).

Як відомо, Бог – Творець Усесвіту, Людини і всього, що нас оточує. Саме тому в процесі виховання та освіти ми повинні навчатися за заповідями Господніми (Біблія) як жити, поводити, ставитись до людей і бути відповідальними за власну поведінку, дії, які несе з собою душа, коли залишає фізичне тіло. Над цим покликана задуматися кожна людина .

1.11. Саморегуляція особистості в екстремальних умовах війни та післявоєнний період.

*Ти, Господи, збережи нас і захисти нас
від роду цього і повік.*

Пс. 11;9
Псалми Давида

У сучасних умовах війни Росії з Україною, яку Росія розпочала у 2014 р. в Донецьку та Луганську, а з 24 лютого 2022 р. – навалюючи ринула на більшість регіонів України, український народ з великим болем терпить і захищає свою землю. Однак це не просто... Це приносить не тільки смерть серед захисників, але і різного типу психологічні розлади, як на полі бою, так і в тилу.

Страшні дії "нелюдів-русистів" за час повномасштабної війни на Харківщині, Донеччині, Сумщині, Маріуполі, Одещині,

Чернігівщині та інших регіонах – це злочин перед людством і Господом Богом.

Саме тому кожному воїну, кожній особистості надто важливо вміти помітити вчасно вплив стресових факторів, швидко і ефективно розрядити психічну напруженість, знизити негативний емоційний стан, знизити болючі відчуття. Не менш важлива і здатність миттєво здійснювати вольову мобілізацію, збирати воедино всі фізичні й психічні сили. Досягти цього можна за допомогою методів психічної саморегуляції.

Протягом століть люди шукають способи впливу на самих себе, щоб допомогти собі в біді. Ідеальним станом, на прикладі психології бійця, вважалася "порожня свідомість", в якому воїн нічого не очікує і готовий до всього, у кожен момент, що відбувається, він не пов'язаний з минулим, не залежить від майбутнього й живе сьогоднішнім, сприймаючи і наповнюючи його всім своїм еством. Для людини, яка засвоїла суть "порожньої свідомості", що її дії відбуваються мовби "по ту сторону добра і зла", життя й смерті, для неї смерть як категорія особистого сприйняття відсутня, тому і нема потреби переборювати страх смерті. Для досягнення такого внутрішнього стану застосовуються всілякі методи, бо сьогодні біль народу України настільки великий, що знову і знову звертаємось до історії нашої боротьби за незалежність, до нашого геніального Т. Шевченка, який наскрізь відчував нелюдяність російських політиків не тільки щодо українців та їхніх синів, а і до своїх синів, яких послали вбивати і самим умирати. Ось чому світ підтримує Україну. Вони були готові знищити Україну за кілька днів. А реалії життя – українці єдині, що було передбачено за 100 з лишнім років Т. Шевченком:

Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине, –
Слава не поляже:
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
І чий ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...

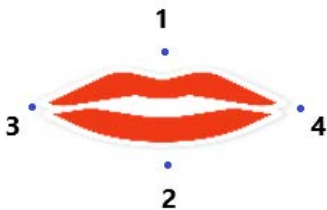
От де, люди, наша слава,
Слава України!

Віра в правду, віра в єдність українського народу і Божу Благодать – ось найбільш ефективний метод подолання психологічних стресів в екстремальних умовах, які створили "горе політики" Росії для народу України.

Важливо, як воїнам, так і цивільним громадянам, звернути увагу (кожен вільний час) на регуляцію емоційних станів. Найбільш поширеними, виходячи з історичної практики інших народів, що опинялися у подібній ситуації, є дихальні вправи: "заспокійливе дихання", "видихання втоми", "позіхання". Коли людина перебуває у стресовому стані, то в організмі виробляється і викидається у кров підвищена кількість адреналіну та норадреналіну. Під впливом цих гормонів зростає частота серцебиття, активізується робота серця поза нормою, що призводить до різкого погіршення емоційного стану людини. У такому стані важливо регулювати стан дихання – "вдих швидше, видих повільніше". Після невеликої затримки дихання виникає зниження тонусу нервової системи, нормалізація кров'яного тиску, зняття емоційної напруги. Наприклад в Японії працівники електротехнічної промисловості організовано позіхають через кожні 30 хвилин. Позіхання виконується з одночасним потягуванням усього тіла. Після позіхання настає розслаблення м'язів, з'являється почуття спокою.

Стресогенний характер різного типу викликають: очікування наприклад, воїнами та громадянами після сирени тривоги можливого нападу супротивника. Для пересічних людей чи соціальних працівників несприятливо складні взаємини із клієнтами, в сім'ї проблемні "діалоги", психологічна несумісність з колегами, важкі фізичні та кліматичні фактори можуть теж вивести з рівноваги, викликати негативні переживання. Для емоційної розрядки та приведення психіки в оптимальний стан, можна запропонувати певні вправи.

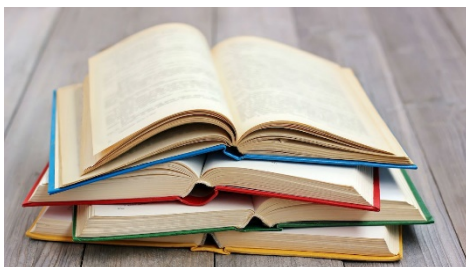
Вправа "розрядка" – полягає в натисканні чотирьох точок в ділянці губ.

Необхідно протягом трьох секунд вказівним пальцем масажувати точку 1. Потім після перерви 10 – 15 секунд натиснути на точку 2. Після перерви 10 – 15 секунд одночасно масажувати точки 3 і 4. Наслідком буде розслаблення м'язів усього тіла. Після цього варто розслабитися, імітуючи засинання й поступово уповільнюючи дихання, звернувши увагу на продовження видиху. Через 4 – 5 хвилин людина відчує, що зникло багато негативних відчуттів.

Вправа – "антистрес" – вправа, що знімає надмірну емоційну напругу. Так протягом трьох секунд потрібно нажимати на антистресову точку, що знаходиться на підборідді. При масажуванні великим пальцем правої руки точку, відчуємо легке ниття, печіння. При цьому слід розслабитись, уявити собі стан знемоги, бажано викликати у своїй уяві приємні образи людей. Через 3 – 5 хвилин, потягуючись при позіханні, напружте, а після розслабте м'язи тіла.

Психологи пропонують багато інших вправ "зміну тонуусу м'язів" (релаксацію), "звуко-рухові вправи", "медитацію", "аутотренінг" (метод самонавіювання і саморегуляції) та ін.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЇ ФОРМ І МЕТОДІВ ОСВІТНЬОГО ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО УСВІДОМЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННИХ СКЛАДНОЩІВ І ГОТОВНОСТІ ДО ВІДБУДОВИ І ЗМІН.

*Сотні, тисячі, десятки тисяч
українців запрягнулися образом Шевченка
не складати рук, аж доки не відбудована
буде вільна наша Україна*

*Микола Куліш
«Патетична соната, 1931»*

2.1. Вступ України до ЄС – гарантія безпеки та цілісності української самостійної держави.

Сучасні тенденції світового розвитку висувають перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їх розв'язанні. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчувають на собі їх вплив. Це відкриває нові можливості для поглиблення співпраці та водночас і змусить відповідати на нові виклики, які для України та ін. країн з'явилися у процесі війни проти України, що скоїла путінська кліка Росії.

Над питанням інтеграції України з Європейським Союзом працювали такі досвідчені політологи та економісти як Ігор Бураховський, Григорій Немиря, а також автори змістовного навчального посібника "Євроатлантичне співробітництво та Європейська інтеграція України" О. Деменко, П. Казенко, І Козинець та інші (Євроатлантичне співробітництво та європейська інтеграція України: навч. посіб. /О.Ф. Деменко, П.О. Демчук, П.О. Казенко, Р.А. Калениченко, І.П. Козинець, М. Куцак, В.А. Мандрагеля, Ю.О. Недзельський, В.Й. Пашинський, А.Г. Петренко/ Нац. ун-т. оборони України. – 466 с.) У їхніх статтях детально проаналізована нормативно-правова база стосунків України – ЄС, визначено, чим ЄС привабливий для України і чим Україна приваблива для ЄС як економічний

партнер, накреслено основні заходи щодо подальшої інтеграції України з Європейським Союзом, пов'язані з подіями останнього часу, розглядали Г.Жиров, Я.Калакура, Н.Кушнір та Б.Дяченко. Але дана тема потребує подальшого вивчення (Пірен М.І. Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні: навч. посібник-практикум /Марія Іванівна Пірен. – Чернівці: Друк Арт, 2016. – 256 с.)

Відносини між Україною та ЄС мають тривалу історію та були започатковані у грудні 1991 р., коли міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної на той момент країни у ЄС, від імені організації визнав незалежність України. Уже у 1993 р у ключовій Постанові ВРУ "Про основні напрями зовнішньої політики України" йшлося про те, що перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейському Союзі.

У співтоваристві за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам, з метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна підписала Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стала першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства в організації"

Однак ключовим етапом розвитку відносин України – ЄС в останні роки став початок переговорів про нову посилену Угоду про співробітництво з ЄС. Питання щодо підписання Угоди про асоціацію займає чільне місце в євроінтеграційному напрямку української зовнішньої політики, як а може вивести Україну на новий щабель її євроінтеграційних прагнень. Саме від нової угоди, часу її та часу її виконання залежить, чи вдасться Україні реалізувати свої очікування щодо вступу до ЄС. Проблеми війни Росії проти України ще більше посилять вступ України в ЄС.

Причина прагнення України до Європейського Союзу:

- 1) Європейський Союз – один із найбільших у світі потенціальних інвеститорів;
- 2) Європейський Союз – один із найбільш впливових гравців на політичній арені;
- 3) Європейський Союз – несе систему цінностей, на які орієнтується Україна. Серед них у першу чергу демократичний устрій, стабільність, заможне життя,

соціальна допомога представникам прошарків населення, тощо.

Україна матиме певні перспективи та можливості від вступу до ЄС. Вони передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин, забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також упровадження стандартів ЄС у виробництві (мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту).

Усі ці фактори без перешкод змогли б стабілізувати ситуацію в Україні, але події останнього часу внесли серйозні корективи в становище нашої Батьківщини. Мова йде про суттєві зміни в українсько-російських відносинах – широко масштабна війна Росії проти України.

У 2014 році українська держава піддалася прямій агресії з боку Російської Федерації, яка мало не привела до розколу України. Окупована Автономна республіка Крим, а на території Донецької і Луганської областей точилась війна між Україною і прихильниками так званої Новоросії, серед яких не лише місцеві сепаратисти а й так звані російські «добровольці» і з'єднання регулярної армії Росії та ще сьогодні долучилася Білорусія.

На даний час з розвитком конфлікту між Україною та Росією ніхто не може достовірно гарантувати недоторканість і цілісність території, хоча в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС (розділ 2 "Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки") міститься положення, реалізація яких має сприяти розвитку і зміцненню політичного діалогу у різних сферах, у тому числі поступовій конвергенції позицій України з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики .

Якби процес інтеграції України з Європейським Союзом розпочався значно раніше, то, з великою долею вірогідності, можна було б стверджувати, що цілісність держави не була б порушена і конфлікт міг бути вивчений, не почавшись у глобальному вимірі на сучасному етапі (2022 р.).

Інтеграція України до ЄС означає більше, ніж бути просто членом найуспішнішої на сьогодні міжнародної міжурядової організації. Вступ до ЄС ознаменує наше входження у політичний,

економічний, соціальний, культурний та безпековий простір, спільний з такими, з якими ми поділяємо загальні цінності та принципи. Членство України в Європейському Союзі відкриє нові політичні та економічні можливості й перспективи, знизить рівень фінансових ризиків, поліпшить інвестиційний клімат. А це сприятиме активізації всіх напрямків державного розвитку України.

Сприяння ефективності розвитку інвестиційного клімату в процесі вступу України до ЄС

Завдяки тому, що Україна стала однією з держав-співзасновниць ООН і подальшій участі в деяких універсальних і регіональних організаціях після здобуття незалежності всі зусилля нашої держави були спрямовані на набуття членства в міжнародних організаціях. Уже тоді українська зовнішньополітична доктрина привертала увагу до того, що проголошенню курсу на набуття членства в міжнародних організаціях має передувати глибинний аналіз наслідків такого кроку й реалістична оцінка здатності України реалізувати цей курс. Вона ж справедливо закликала до усвідомлення того, яким критеріям треба відповідати, а також який обсяг зобов'язань у сфері права треба на себе взяти, аби стати повноправним членом світової та європейської спільнот.

Після підписання угоди про асоціацію України з Європейським Союзом українці довели, що вони можуть і хочуть змінюватися та ставати кращими, працювати і змінювати майбутнє держави. Про це реально засвідчено захистом у війні Росії проти України.

Залучення інвестицій для розвитку нашої держави може допомогти нам поліпшити інфраструктуру, стабілізувати ринок, підвищити рівень соціального забезпечення населення, стабілізувати курс гривні, модернізувати об'єкти промисловості та багато іншого.

Проблеми створення сприятливого середовища для залучення іноземних інвестицій в Україну завжди знаходились у центрі уваги серед найважливіших питань післявоєнної відбудови. Це зумовлено тим, що інвестиції стосуються найглибших основ господарської діяльності, визначають процес

економічного зростання в цілому. У сучасних умовах вони є найважливішим засобом забезпечення умов виходу держави з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності.

Активне залучення іноземних інвестицій – один із найнадійніших механізмів соціально-економічних перетворень у післявоєнний час. Про це уже є певні сигнали.

Економічна ситуація в Україні, продовжує залишитися складною. Розвиток інвестиційної діяльності, спрямований на створення привабливого інвестиційного середовища та суттєвого нарощування обсягів інвестицій, є актуальним завданням в умовах ринкових перетворень. Необхідною умовою розвитку економіки України є підвищення інвестиційної активності усіх ланок економіки на національному й регіональному рівні. Вона досягається шляхом збільшення реалізації інвестиційних ресурсів і найбільш ефективним їх використанням в пріоритетних секторах матеріального виробництва та соціальної сфери. Саме інвестиції формують виробничий потенціал на інноваційній основі і визначають конкурентні позиції регіону та держави на світових ринках після вступу України до світової організації торгівлі.

Вступ України в ЄС також поліпшить транскордонне співробітництво (спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством), що значно вплине на приплив іноземних інвестицій в Україну. Україна має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, маючи 1390 кілометрів сухопутного кордону з країнами ЄС. Особливістю транскордонного співробітництва України є те, що воно здійснюється не тільки на кордонах України з країнами ЄС.

Отже можна зробити висновок, що підписання угоди про асоціацію України з Європейським Союзом є важливим кроком у

процесі розвитку нашої держави. Зокрема у розвитку економіки та налагодженні економічних відносин з іншими країнами. Після підписання угоди збільшиться надходження іноземних інвестицій в Україну, що не менш важливо. Маючи стійке економічне підґрунтя, зможем розвинути власне виробництво, налагоджувати експорт наших товарів за кордон і загалом поліпшити саму якість наших товарів і послуг. Іноземні інвестиції на даний момент – той чинник, який сприятиме пришвидшенню темпів розвитку наших промислових підприємств і заводів, виходу української продукції на міжнародні ринки та подолання післявоєнної розрухи.

Європейські цінності, їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики післявоєнної України

*Я взяв своє серце малими руками
Й віддано поклав Україні до ніг
І юна любов розцвілася між ними,
І став я орати твердий переліг.*

Іван Огієнко
"Вікові наші рани"

Більше 800 мільйонів людей сьогодні вважають себе європейцями, поєднуючи свої культурні та соціальні цінності. Вплив на цінність європейців справили як римська імперія, так і християнство, дві світові війни та Просвітництво. Цінності – типовий людський феномен, яким позначаються предмети, речі властивості і відношення у реальному світі, ідеї, норми, цілі й ідеали, явища природи та суспільні явища, спрямовані на соціальний прогрес і розвиток людської особистості.

Розглядаючи людину як найвищою соціальною цінність, зауважимо, що цінність – це суттєве, значуще для людини (соціальної спільноти) явище в предметному та ідеальному світі, якісна характеристика якого визначається рівнем задоволення потреб та інтересів у людей. Основоположні принципи європейської інтеграції, які називаємо європейськими цінностями, чітко зазначені в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, прийнятої 7 грудня 2000р. (м. Ніцца).

Положення про соціальні права і принципи містить застереження про те, що вони реалізуються « на умовах, закріплених правом Союзу та національними законодавствами й національною практикою.

Європейські цінності є нічим іншим, як стандартами певних технологічних процедур у різних галузях життя суспільства і діяльності держави. Наприклад, для формування органів державної влади й управління є стандарти демократії взаємодії гілок влади, діяльності партій та існування багатопартійної системи загалом ; ставлення влади і громадян до права; взаємодії між державою і громадянином (аспект прав та свобод людини); управління економікою (в тому числі освітою і наукою) тощо.

Головними цінностями у сучасній Європі є демократичні цінності, де в центрі знаходиться людина.

Основні європейські цінності на яких базується європейська спільнота, такі:

- повага до людської гідності;
- фундаментальні права, включаючи права спільноти та родин;
- свобода (волевиявлення, свобода слова, свобода ЗМІ);
- демократія;
- рівність усіх членів суспільства, включаючи меншини та незалежно від гендеру;
- верховенство закону;
- плюралізм думок;
- відсутність дискримінації
- толерантність;;
- справедливість;
- солідарність;
- відповідальність;
- рівні гендерні права.

Члени ЄС (28 країн) мають поділяти вищезазначені цінності. Членом ЄС може бути будь-яка європейська країна, що сповідує європейські цінності.

Найголовнішими цінностями для європейського суспільства є людська гідність, відповідальність і солідарність.

Перераховані цінності є частинами загального духовного та культурного спадку Європи. Духовний та культурний спадок Європи базовано на комбінації грецької філософії, романського права, християнства, гуманізму, просвітництва духовності.

У Брюсселі звинувачують деяких українських політиків у тому, що вони не знають або ж не хочуть розуміти суті європейських цінностей. А російський міністр освіти нещодавно заявив, що таких цінностей не існує взагалі, бо це, мовляв, міф. Український народ та його політики не тільки знають про європейські цінності, але збагачують їх своїм науковим досвідом і практикою життя.

Однак європейські цінності не просто обіцянка. Вони закарбовані в угодах і законодавстві, але й приклад для народів.

Європейці створили систему – Європейський Союз, щоб підтримувати та захищати свої цінності та надбання інших народів світу.

Європейський канон цінностей не обмежений національними канонами зауважував Йоахім Гаук, президент Німеччини.

Британський дослідник сучасної історії проф. Тімоті Гартон Аш вважав, що необхідно постійно нагадувати про цінності та наголошувати на здобутках Європи для кожного покоління. Такі цінності як свобода, справедливість чи мир – це мета, а Європа – це лише засіб їх втілення.

Свобода кожної людини в Європі забезпечується правом, яке і захищає особисту гідність. Свобода в Європі є виявом плюралізму думок, потреб та інтересів громадян, а отже, виявом вільної демократії, яка покликана життям бути мірилом світових цінностей.

Дуже важливою цінністю європейців є розуміння кожним громадянином своєї державності та національної гідності.

Толерантність як одна з європейських цінностей є основою демократії і прав людини. Нетерпимість у полі етнічних суспільств приводить до порушень прав людини насильства і несвободи, конфліктів, у даному контексті – українці сьогодні є взірцем.

У сучасній Україні проголошена пріоритетність загальнолюдських цінностей над цінностями груповими,

насамперед класовими, тому що без цього не може бути подальшого успішного розвитку України в цілому, так і народів, що її населяють. З огляду на ієрархію цінностей, тобто розташування цінностей відповідно до тієї ролі, яку вони відіграють у житті окремої людини і суспільства, виділяють три групи цінностей. По-перше, це цінності, що мають другорядне значення для людини і суспільства. Без них нормальне функціонування суспільства і людини не порушується. За аналогією з третьою групою ці цінності можна назвати нижчими. По-друге, цінності повсякденного попиту і повсякденного побуту. До цієї групи належать більшість матеріальних і духовних цінностей. Вони охоплюють усе, що необхідне для нормального задоволення матеріальних і духовних потреб людини, без чого суспільство не може функціонувати і розвиватися. І по-третє, найвищі цінності. Вони віначають складну і багатоярусну систему цінностей і відображають фундаментальні відносини та потреби людей.

Сучасні європейці майже всі поділяють цінності такі, як демократія, свобода, рівність, людська гідність і солідарність.

Що цікаво, що європейці не почуваються занадто «європейськими», скоріше вважають себе громадянами світу. Найщасливішими людьми в Європі є ірландці (47,7% опитаних про це заявили); 60% нідерландців вважають себе релігійними; найсучаснішими у Європі є датчани, шведи та нідерландці. У контексті боротьби за свободу і незалежність українців, уже 30-ть років дають приклад іншим народам.

Проблема європейських цінностей насправді одна з найважливіших, дискусійних проблем в наукових та політико-економічних колах.

Виникає запитання: "На якому етапі тепер перебуває Україна у формуванні та збереженні своїх та європейських цінностей?"

Найвищі якості: волелюбність, гідність, любов до життя, патріотизм, сила волі, сила духу, готовність захищати рідну землю. У цей воєнний час проявилися сповна. Типові якості українського характеру – це правди шукання, довіра, щедрість, музикальність, задумливість, ліризм, поетичність, працьовитість, пісенність, талановитість, глибока волелюбність тощо.

Президент України В. Зеленський 1 березня 2022 звернувся до Ради ЄС про прийняття України в ЄС по можливості. Путін розв'язав проти України широкомасштабну війну, а українці єдині, згуртовано захищають Україну, враховуючи, що на Донеччині та Луганщині ця війна Росії триває 8-років.

Сьогодні держава трансформується з традиційного ладу суспільства з елементами авторитаризму до соціально – зорієнтованого суспільства з прозорою демократією. Іде заміна кількох ціннісних систем на європейську шкалу цінностей, на моральне оздоровлення суспільства, зростає значення культури, позбавлення тягара корупційних проявів. Сьогодні треба виховувати дієвого патріота, громадянина, відповідального за все у своїй країні. Основна ж проблема сьогодення для України – захист від агресії Росії та Білорусії. Українці та прогресивний народ світу, вірять у перемогу України, а Бог сприяє реаліям цієї віри.

Так, проблема цінностей актуальна у наш час, у період обезцінювання культурних традицій та змін форм правління у суспільстві. Наприклад, криза афінської демократії застала Сократа задуматися над питанням "Що є благо? Відповідь одна : людина і мир у світі".

Актуальний для нас сьогодні погляд І. Франка щодо цінностей людського прогресу, а саме вільна праця, свобода, як найвищий ідеал, найвища цінність – людина. І.Франко вказував, що українська нація повинна бути пов'язана із загальноєвропейськими цінностями, не втрачаючи свого національного.

У широкому розумінні цінностями є предмети і явища як матеріального, так і ідеального порядку, а також їх якості і властивості, які мають певну значущість для суспільства й особи, тобто здатні задовольнити їхні потреби, служити їх інтересам (С.Ф. Анісімів, В.А. Василенко, В.П. Тугарінов та ін.). Цінності служать станом, ідеалом для всіх людей і являють собою розділені разом з іншими переконання відносно цілей, до яких потрібно прагнути. Без цінностей не може обходитися жодне суспільство. У повсякденному житті суспільства цінності визначають соціально значимі орієнтирами діяльності суб'єктів. Поняття « цінність» відображає один із найсуттєвіших

моментів поведінки людини, свідомого ставлення до навколишнього світу, а також практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та і з іншими людьми. Провідним фактором розвитку цінностей, їхніх якісних змін і кількісного нагромадження є історична практика, яку реалізує людина.

В умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів соціально-економічних і духовно-культурних перетворень в Україні підтверджується роль державної кадрової політики щодо утвердження європейських цінностей у процесі реалізації демократичних реформ.

Філософський аналіз, категорії цінність дозволить викристалізувати особливості її глумачення. Так, Аристотель визначав, що цінності сприймаються людьми по-різному. Зокрема, в оцінці щастя проявляється єдність мінливого і усталеного, особливого і всезагального. Учені епохи Відродження (М. Кузанський, М. Мантель, Е. Ротердамський) проголошували найвищою цінністю людину. В епоху просвітництва стверджували: тільки на основі ціннісних орієнтацій справедливого суспільства можна формувати суспільні потреби людей та основні індивідуальні цінності.Сьогодні це наuczіння стає реальністю.

У межах аксіологічного підходу сьогодні такі дослідники, як С.Анісімов, В.Біблер, А.Лосев, В.Тугаринов, І.Фролов розглядали проблему цінностей у контексті цивілізаційних, історичних процесів, на основі яких виникають загальнолюдські цінності. М. Бахтін стверджував, що кожна людина повинна світитися відповідальністю. Сьогодні – це відповідальність усіх землян за існування життя на всій планеті, а для України ще й очищення своєї землі у ворога. На погляд Франкла, існують універсальні, загальні цінності, що базуються на трьох складових людського буття : духовності, свободі та відповідальності за свої дії у суспільстві.

2.2. Збереження довкілля та захист здоров'я у процесі децентралізації та ефективної діяльності територіальних громад – реальна потреба.

*Надійся на Бога, роби добро,
живи чесно на землі і будеш
жити з багатства її.*

*Пс. 36, 3
Псалми Давида*

До екологічних проблем у сучасному суспільстві варто віднести негативні наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС, неефективне використання сільськогосподарських земель, недосконалість законодавства з державного нагляду за навколишнім середовищем тощо. Саме тому головним завданням сучасної політики в екологічній та аграрній сферах у процесі децентралізації та утворення територіальних громад в Україні є недопущення подальшого забруднення навколишнього середовища й мінімізація негативного впливу на довкілля, технологічне оновлення галузей аграрного сектора, а також стабільне та збалансоване використання природних ресурсів, створення умов для переходу до їх відновлення на засадах практики та наукових висновків й рекомендацій, особливо у післявоєнний час.

Якісні зміни в цьому напрямку мають запит від еко-свідомих громадян і представників бізнес-середовища на:

- поліпшення стану довкілля та умов життєдіяльності населення, запровадити систему екологічного контролю та моніторингу у сфері охорони природних ресурсів;
- раціональне використання, відтворення і охорона природних ресурсів;
- раціональне використання надр, включаючи негативний вплив на здоров'я населення тощо.

На особливу увагу у сфері соціального забезпечення сьогодні заслуговує питання у сфері питного водопостачання екологічно чистої води, де виявлено розбіжності та

невідповідності між нормативно-практичними вимогами та практикою забезпечення населення водою.

Проблемою соціального захисту сьогодні є забезпечення лікарськими засобами та підвищення доступності до них, орієнтація політики у сфері охорони здоров'я на пацієнта, як це має місце у розвинених країнах Європи.

На сучасному етапі в Україні проведено реформування механізмів закупівлі лікарських засобів, реалізується програма «Доступні ліки». Але залишаються актуальними питання щодо удосконалення державного регулювання цін на лікарські засоби; посилення контролю якості лікарських засобів, а також боротьба з фальсифікацією лікарських засобів.

Здоров'я – цінний капітал не лише однієї людини, але всього народу, нації, держави, бо усі соціально-політичні, духовні та матеріальні надбання держави здійснюються здоровими людьми. З іншого боку, здорова людина завжди слугувала якості реалізації будь-якого типу капіталу. Саме тому в суспільній свідомості має з'явитися розуміння того, що головним творцем реальної дійсності є громадянин, а не держава. Справжнє державотворення та демократичні зміни розпочинаються з ініціативи громадянського суспільства, яке в Україні знаходиться у фазі становлення, де територіальні громади покликані стати початком змін.

Зміни суспільно-політичного життя ніколи не проходять швидко, вони пов'язані зі змінами ідентичних парадигм світосприйняття.

Неоконсервативна ідентичність політики, яка з'явилась в Україні на даний час, є результатом і наслідком вакууму та сучасного псевдо ліберального, культурного і правового нігілізму політики та духовно-політичною реакцією молодого покоління національно свідомих українців на реалії життя. Сьогодні в Україні реальністю став патріотизм, який об'єднав усіх громадян на захист від російської навали.

Зрозуміло, що пошук концептуальної моделі для участі молоді у розв'язанні соціально-економічних проблем, пов'язаних зі збереженням здоров'я, соціальним захистом, з досвіду країн Європи, науковці виокремлюють чотири найбільш концептуальні моделі молодіжної політики;

- консервативну (Центральна Європа);
- ліберальну (Великобританія);
- патерналістську (Північна Європа);
- субінституціоналізовану (Південна Європа).

Основна мета усіх моделей молодіжної політики – успішна адаптація молоді до нинішніх умов суспільно-політичного розвитку, починаючи з територіальних громад до суспільства, і має бути спрямована з метою сприяння молоді у:

- становленні та розвитку;
- здобутті освіти, забезпеченні роботою;
- запобіганні міграції, активній участі у побудові соціальної держави для людей.

Саме це потрібно для стабілізації стану сучасного українського суспільства, у післявоєнний час з вірою у перемогу і самостійну Україну.

Для забезпечення внутрішньої стабільності та недопущення різного типу соціальної напруги у суспільстві, територіальних громадах, виходячи з проблем і загроз різного характеру, необхідно здійснювати постійний активний моніторинг загроз безпеці людини. Особливе значення має також справедливий розподіл національного доходу, подолання корупції, створення належних умов для розвитку малого і середнього бізнесу, формування середнього класу, підвищення можливостей для освіти, соціального забезпечення, зайнятості населення, економічного зростання й створення умов для здорового способу життя, особливо людей, які потребують соціального захисту.

У світі існують поширені типи соціальних підприємств: одні для працевлаштування вразливих груп населення, інші – для отримання прибутку, який витрачається на соціальні цілі. В Україні більш поширений перший тип підприємств, зорієнтований на працевлаштування осіб, які не є конкурентоздатними на ринку праці та потребують допомоги

(ветерани АТО, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, безпритульні жінки, які зазнають сімейного насилля, тощо).

Сьогодні у кризовому сучасному українському суспільстві системна підтримка соціального підприємництва може сприяти тому, що ідея ця стає не просто формою організації бізнесу, а нормою мислення соціально незахищених громадян, щоб реалізуватися та самозахиститися.

Нині (у воєнний час) Україна в умовах аномальних кліматичних змін, нестачі природних і продовольчих ресурсів стає об'єктом зазіхань інших світових гравців. Тому важливо посилити просвітницьку роботу, звернувши увагу і на недоліки в гуманітарній сфері, а саме:

- недостатній рівень загальнонаціональної ідентичності, особливо на сході та півдні України;
- недостатній рівень модернізації;
- зниження інтелектуального потенціалу Української держави через відтік мізків;
- руйнування історико-культурної спадщини, вивіз культурних цінностей за кордон, російськими військовими на підконтрольних їм територіях;
- втрата моральних і духовних цінностей та зростання девіантної поведінки у суспільстві тощо.

З метою розв'язання вищезначених проблем необхідно застосувати комплекс механізмів, серед яких чільне місце мають посісти такі: організаційний, правовий, інституційний, мотиваційний, віра в Бога, інформаційно-просвітницький, які передбачатимуть використання системних заходів, спрямованих на реалізацію ідей захисту Вітчизни та державотворення, забезпечення життєдіяльності громадян України як соціальної держави для щасливого буття та самореалізації кожної особистості, особливо, коли настане мир.

2.3. Стресостійкість: суть, зміст, механізми запобігання під час небезпеки та подолання негативно-психічних станів у післявоєнний період.

*Хто сіє сльози, сліз
сам зазнає*

Б. Грінченко

Глобальний розвиток людської цивілізації, суспільно-політична динаміка – чинники, що приводять не тільки до прогресу змін, але й до зростання стресів і ризиків для життя людини. Це потребує наукового, освітянського та громадянського осмислення їх з точки зору практики життя, збереження стійкості психології та здоров'я людини, її стресостійкості, особливо під час війни, яку розпочала Росія і Білорусія 24 лютого 2022 року проти України.

Засновником концепції стресу є канадський учений, нобелівський лауреат Ганс Сельє. Так званий феномен неспецифічної реакції організму у людини – стрес, що з'являється у відповідь на різноманітні впливи, які ушкоджують психіку та наносять негатив на самопочуття і здоров'я людини.

Цей специфічний синдром складається з ряду функціональних і морфологічних змін, що розгортається як єдиний процес – стрес. Осмислюючи його, Г. Сельє виділив у ньому три стадії:

- стадію тривоги особистості;
- стадію резистентності (адаптації);
- стадію виснаження.

На першій стадії організм людини зіштовхується з певним негативним фактором середовища й намагається віднайти шлях пристосуватися до нього з наміром подолати цю тривогу людини.

На другій стадії психологічно у людини відбувається наче адаптація до тих умов, які є проблемними, але не відповідають її інтересам і психо-фізичним можливостям.

На третій стадії, якщо стресор продовжує діяти тривалий час, відбуваються: виснаження гормональних і психофізичних ресурсів, зрив системи адаптації, що переходить у патологію.

Якщо не враховувати цей стан, то він може закінчитися хворобою або смертю людини.

Важливо, щоб кожна людина (у процесі самопізнання, виховання, праці) усвідомлювала, що у психології, психофізіології людина має свої межі чутливості та можливості щодо стресостійкості.

Під стресостійкістю мається на увазі: "індивідуальна здатність зберігати стан терпимості, межу і тривалість стресора" (Мюррей М.Т.Стрес, тривога, безсонниця. – Ростов-на-Дону: Феникс,1997. – 224 с.; Щербатых Ю.В.,Психология успеха. – М.:Эксмо, 2007., 500с.).

Головні труднощі у визначенні стресостійкості людини виникають при оцінці її реакцій на психологічні фактори. Якщо можна відносно підібрати критерії стійкості людини щодо стресів фізичної або хімічної природи (висока, або низька температура, фізичне навантаження, токсичні речовини тощо), то зробити це щодо психологічних стресів набагато складніше. Це пов'язано з надзвичайно великим різновидом цінностей, установок, потреб, умовних рефлексів, життєвого досвіду людини. У даному контексті психологи, медики пропонують звернути увагу на те, як людина сама прислухається до своїх відчуттів, довіряє своєму організму та інтуїції. Щоб зрозуміти, де проходять межі між корисною і шкідливою напругою, між субстресом (підвищення активності) та дистресом (критичний поріг виснаження), людині доводиться задуматись і осмислити емоційне та фізичне навантаження при практичному консультуванні з лікарем і психологом чи соціальним працівником (професіоналом).

Збереження або підвищення стресостійкості особистості пов'язано з пошуком ресурсів, що допомагають їй в подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Під ресурсами маються на увазі внутрішні і зовнішні зміни, що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях. Це, по-перше, – ті, котрі відбуваються винятково усередині самої психіки людини (реалізація своїх станів, оцінка їхньої ваги і значення для особистості, пошук аналогів і т.п.); по-друге – ті, які можливі з підтримки.

Е. Фром виділив три психологічні ресурси, що допомагають людині подолати важкі життєві ситуації:

- надія – психологічна категорія, що сприяє життю і зростанню, це активне очікування і готовність зустрітися з тим, що може допомогти;
- раціональна віра – переконаність у тому, що існує велика кількість реальних можливостей, і потрібно домагатися вчасно виявити їх;
- душевна сила – мужність, здатність чинити опір зневірі, використовувати усі можливості [Фром Э, Анатомия человеческой деструктивности; Вступ. ст. П.С. Гуревич. – М.: Республика. 1994. 447 с.].

Стресостійкість залежить від багатьох чинників: якості стресорів, особистісних властивостей; компетентності в подоланні внутрішніх психологічних і соціальних проблем.

Сучасна наука та життєва практика стверджують, що періодичні, помірні по силі стреси необхідні для нормального існування організму, що без них людина страждає від скуки, одноманітності життя. У даному контексті мистецтво життя не в тому, щоб уникати стресів, або лише захищатися від них, а в тому щоб підбирати собі вірогідний рівень напруги та компетентно навчатися все життя управляти собою в житті та навколишньому середовищі [Щербатых Ю.В. Психология успеха. – М.: Эксмо, 2007. – 500 с. –С. 180].

Стресостійкість особистості на соціально-психологічному рівні розглядається як: збереження здатності до соціальної адаптації; збереження значущих міжособистісних зв'язків; забезпечення успішної самореалізації; досягнення життєвих цілей; збереження працездатності; збереження здоров'я та продовження життя.

Проблема стресу, його розуміння і вміння протистояти в сьогоденному світі викликів і війни є дуже важливим феноменом для кожної людини. Щоб уникати стресів мудриці світу пропонують задуматись над унікальною старинною молитвою: "Господи, дай мені терпіння винести те, що я не можу змінити, дай мені силу виправити те, що я можу змінити, саме головне – дай мені мудрість, щоб відрізнити перше від другого!"

2.4 Люстрація – феномен очищення суспільства від негідних вчинків окремих людей в період війни та після.

*І повернулася злоба його
на голову його
І неправда його на тім'я
його впала
Пс. 7, 17 Псалми Давида*

Люстрація – суспільний феномен очищення суспільства від негідних вчинків окремих людей у період війни та після.

Люстрація (від лат. *lustratio* – очищення). Термін цей виник у Європі та увійшов у практику суспільних відносин у другій половині XVI ст. Динамічно термін цей почав уживатися з кінця 80-х XX ст. і продовжує вживатися сьогодні в Україні. Зокрема, люстрація була проведена в Чехії, Польщі, Німеччині, Угорщині, Румунії, Грузії, Литві, Латвії, Естонії та ін., що посприяло досягненню політичного консенсусу у відповідних країнах для прогресивних змін.

Заклики до проведення люстрації в Україні набули значного поширення після Помаранчевої революції 2004 р. і після закінчення війни Росії проти України, що глобально розпочалася 24.02.2022 р.

У 2014 р., після усунення від влади президента В.Ф. Януковича внаслідок масових громадських протестів питання люстрації знову набуло актуальності. Це, зокрема, є однією з вимог учасників Євромайдану. 24 лютого у Верховній Раді зареєстровано було проект постанови про проведення люстрації в Україні. Авторами документа виступили нардепи від ВО «Свобода» (О. Тягнибок, Ю. Швайка, Ю. Сиротюк та ін.).

Законопроект №4378-1 «Про відновлення довіри до судової системи України» внесли 11 березня 2014 р., який визначає правові та організаційні засади проведення перевірки (люстрації) суддів, які своїми діями дискредитували авторитет судової влади. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада прийняла в другому читанні законопроект «Про очищення влади» (про люстрацію). За прийняття відповідного законопроекту №4359а в цілому із

третього разу проголосував 231 депутат за мінімально необхідних 226 голосів.

Якщо звернутися до тих країн, що проводили очищення влади від негативних стереотипів, то найбільш успішно цей процес проходив у Чехії. Вацлаву Гавелу, першому чеському президентові вдалося відносно швидко, без великих внутрішніх чи суспільних потрясінь ухвалити закон про люстрацію, який набрав сили в жовтні 1991 р. Відповідно до його положень працівникам колишньої служби безпеки і високим компартійним функціонерам заборонялось займати керівні посади на державній службі, в армії, балотуватись до виборчих органів усіх рівнів, виконувати інші виборчі функції. До списку осіб, які співпрацювали з комуністичним політичним режимом упродовж 1948-1989 рр. потрапило 140 тис. осіб.

У Латвії та Литві. Відповідно до законодавств Латвії та Литви (1993 р.), кандидати на посаду депутатів зв'язків із зарубіжними розвідками та колишнім співробітникам іноземних (радянських або інших) спецслужб заборонено брати участь у парламентських виборах.

Дослідники теми люстрації виділяють кілька видів: державну, економічну, політичну, гуманістичну (вбивства невинних чесних патріотів країни).

Певні положення щодо люстрації закріплені у міжнародних актах. Так, резолюція 1096 року Парламентської Асамблеї рекомендує державам-членам ради Європи дотримуватися таких принципів щодо запровадження люстраційних заходів: кримінальні діяння, вчинені особами під час тоталітарних режимів і воєнного часу мають переслідуватися і каратися відповідно до кримінального права, особливо після закінчення війни Росії проти України на сучасному етапі.

2.5. Україномовна культура – фактор єдності сучасного українського суспільства на демократичні зміни.

*Не бійтеся тих, що
вбивають тіло, душі ж убити
не можуть, а бійтеся
радіше того, хто може
погубити душу і тіло...*

Mt.10;28.

Особливістю світоглядної перебудови сучасного Всесвіту є те, що потрібно по-новому мудро підходити до історичних надбань і переосмислення уявлень про виховання людини. Сковородинський заклик «пізнавай себе» у XXI ст., звучить так же актуально, як і в XVIII ст., але сучасність переорієнтувала цей заклик не стільки в бік особистості, скільки до людства як такого: «Пізнай себе глибше, Людино!»

Самозадоволений раціоналізм штовхає людину до найстрашнішого гріха – гордині, відчуження її від своєї суті. Дуже влучного про це сказав Є.Сверстюк: «Криза людини, духовна криза людства - нині найбільша тривога світу. Людина змаліла і заплуталася у надпродукції речей, ідей та арсеналів зброї і свої витвори вона почала ставити понад свого Творця» (Сверстюк Є. 1993. - С. 46).

Людська духовність виступає як критерій ставлення людини до людини, тому вона є основою гуманізму і демократизму людської взаємодії, засобом реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу для прогресивного розвитку як людства, так і особистості. Розвиток, прогрес неможливі як без засобів, так і без рушійної сили, здатної привести ці засоби в дію та ще й у відповідному напрямку. Отже, духовність – це постійна праця над зміною й удосконаленням людини, постійна увага її до соціального життя, запобігання та подолання викликів.

Духовність виступає своєрідним генератором програм поведінки людини з іншою людиною. Вона відповідає не просто за взаємодію а, в першу чергу, за формування та підтримку такого рівня морально-етичних стосунків, які базуються на засадах гуманізму. Гуманізм як складова суспільного буття є можливий лише за умов взаємодії духовно-вихованих особистостей, а не просто розумних. Тому духовно-моральне виховання слід віднести до найвищого типу психічних процесів, до яких належить розум і здатність до ідеальної й матеріальної творчості людини у процесі життя людського.

У даному контексті доречно згадати видатного французького філософа, лауреата Нобелівської премії Анрі Бергсона, який писав: «Немає потреби повторювати, що соціальний прогрес зумовлюється перш за все духовним середовищем суспільства... Широко відомо, що переважна

більшість великих реформ сприймалися спочатку як нездійсненні, що фактично відповідало дійсності: вони могли втілитися у життя тільки у суспільстві, що створило для цього належні духовні умови» (Боришевський М.Й. 2012.498 с.).

Демократизм української духовності історично з'явився ще в умовах життя вільних общинників, пізніше козаччини, які сприяли розвитку особистості, а звідси і здорового індивідуалізму. Важливою рисою української духовності була і є терпеливість до інших народів релігій, культурних традицій, тобто здатність до духовного спілкування з іншими народами, що теж має архіактуальне значення для складової сучасного виховного ідеалу освітянсько-громадянського виховання в Україні з метою демократичних змін.

Проте терпеливість в історії життя українського народу, яку ми століттями спостерігаємо, і стала до певного часу і міри причиною поневолення та колонізації України. У суспільно-політичних відносинах та у процесі виховного впливу мають мати місце розумово-правові засади.

Суттєве значення тут має проблема співвідношення духовного та морального у процесі формування сучасного освітньо-громадського виховного ідеалу, тому вагомим є питання про співвідношення духовності та моральності. Через мораль, моральні оцінки та моральні вчинки індивід реалізує основу своєї людської, духовної потенції з суспільством на всіх рівнях даної свідомості розвиває й удосконалює моральні принципи, норми і конкретні настанови.

У сучасних умовах освітянам, науковцям, які осмислюють проблеми змін в українському суспільстві, що пов'язані з процесами демократизації, передусім важливо забезпечити умови вироблення у особистості міцних моральних засад. Це означає, що мораль і моральність повинні трактуватися як основні, першорядні категорії у системі виховання; як це має місце в практиці виховання європейських країн і вітчизняній історичній практиці, відкидаючи негативи комуністичного режиму та інших «завойовників».

Поняттю так званої «комуністичної моралі», яка, за висловлюванням Г.Ващенко, є мораллю класової ненависті, має

протиставлятися мораль добра, що поліпшує стосунки між людьми. (Ващенко Г. 1994- С. -136).

Оскільки сучасна система виховання має нові підходи, то вона з погляду феномена моральності не зводиться до понять зовнішньої поведінки, а має базуватися на моральній культурі, що ґрунтується на визнанні історично сформованих ідеалів і на вірі в Бога.

Практичне втілення моральних норм, бачення виховних ідеалів у різних народів мають свої особливості.

У моральному виховному аспекті освітяни, науковці розрізняють «знання моралі» і «моральну поведінку», бо, як навчає практика життя, - є люди, які знають правила моралі і навіть люблять повчати інших, але самі на кожному кроці порушують ці правила, або ж дотримується одних правил, а порушують інші. Такі «напівморальні» люди створюють навколо себе недовіру, корупцію, обіцяють багато, а творять вигоду собі, що ми і спостерігаємо в сучасному українському суспільстві на кожному кроці. Вагомо сьогодні окремим представникам влади задуматися над міркування Євгена Сверстюка, який зауважив, що «Людина у вічному полоні законів того Бога, якого вона часом зневажала і зреклася....

Вся безбожна система в найчорніші дні агонії зовні дотримувалася Божих понять, лише намагалася наповнити їх іншим змістом... Це культивує Путін а допомагає йому Кирил (Московський патріарх) також ті запеклі, які відвернулися від моралі в ім'я абсолютної влади?»(Сверстюк Е.1993 - С.103-105).

Сучасний освітянсько-громадянський виховний ідеал покликаний мотивувати людину до добра не через страх, а тяжіючи до добра. Часто люди поступають чесно, несуть витрати або терплять несправедливий осуд. Таке тяжіння робить добро що помітив ще Аристотель. Це є показником внутрішнього самовиховання - як ми до моралі готові ставитись. Як навчав Григорій Ниський, знати про Бога - не є благодаттю; благодать - мати Бога в душі своїй. Ця ідея безсумнівна.

Сьогодні, будуючи громадянське суспільство в Україні, важливо кожному громадянину виробити власний механізм морального самоконтролю, самозабезпечення, причому з участю освіти, самоосвіти, власної волі та розуму. Осмислення феномена

моральності людини, яка базується на духовності актуально у всьому світі, саме тому сьогодні науковці, духовні отці навчають особистість усвідомити, що духовність є містком між людиною та її Творцем-Господом Богом, але для нечестивих людей це неважливо.

У сучасному світі, в українському суспільстві мають місце і не релігійні люди. Дослідники вважають, що духовність окремих людей не є завжди тотожною релігійності. Відомо що окремим, нерелігійним людям теж властиві такі моральні характеристики, як співчутливість, прагнення зрозуміти іншого, допомогти. Вони теж негативно ставляться до кар'єризму, безпринципності, розбещеності, цинізму, паразитизму, підлабузництва та інших проявів бездуховності. Та, це питання часу, бо епоха «посткомуністичної ідеології» швидко не проходить.

Духовні потреби у виховному ідеалі розвиваються завдяки збагаченню зв'язків індивідуального та суспільного – як примноження позитивних ціннісних контактів особистості з суспільством, суспільною культурою. Однак аналіз кризи сучасної духовності суспільного життя, як указує Р.В.Емерсон, глибоким «бо речі стали вершинами і гнітять суспільство». Тому настала потреба нового освітньо-громадянського виховного ідеалу, щоб очистити суспільну свідомість від зла та нігілізму для мудрості та відповідальності особистості за життя.

2.6 Основні освітянські домінанти інформаційної безпеки особистості фахівця для соціального розвитку в Україні.

*Історія людства
перетворилася у
змагання між освітою
і катастрофою.*

Г. Уеллс

Питання інформаційної безпеки як суспільно-політичного феномену, так і особистісного надзвичайно важливе. Однак в епоху глобалізаційних викликів і для українського суспільства, в

умовах євроінтеграційних процесів і гібридної війни, де агресором виступила Росія, дії російської інформаційної пропаганди характеризуються як відкрита інформаційна війна. Інформаційно негативні дії Росії проти українського суспільства розпочалися з перших днів отримання української незалежності та продовжуються донині.

Дії інформаційної пропаганди були спрямовані на розхитування ідеї самостійної держави України, формування недовіри у людей до влади, до ідеї європейського вибору, на кшталт великої дружби з Росією. Інформаційна недоброчливість стала складовою зовнішньої політики Росії до України, де дії української влади для світової спільноти подавалися і продовжують подаватися як непрофесійні та такі, що заважають державним стосункам російського й українського народів. Інформаційний контекст російської пропаганди переповнений фактами неправдивого висвітлення історії України, де історичні реалії, цінності Київської Русі подаються як російські, хоча, за історичними даними, Московія появилася на 100 років пізніше. Російська інформація про Україну переповнена фактами неправдивого висвітлення боротьби українського народу за незалежність, зображення подій з вигідного боку для політиків Росії. Але це було в Росії завжди, бо правлять нею нечисті совістю і духом вожді. Про це знають науковці світу, але мовчать. Бог їм суддя...!

Сучасні світові процеси глобалізації, впровадження новітніх інформаційних технологій, формування інформаційного суспільства посилюють важливість такої складової національної безпеки як інформаційна безпека, що має базуватися на правдивих фактах про світ і його Творця. Важливо освітянам формувати інтерес до них у майбутнього фахівця у процесі навчання освітянами, використовуючи чесно історичні, наукові факти та реалії сьогодення.

Як відомо, динамізм відносин в інформаційній сфері постійно випереджає розвиток суспільної правосвідомості, однак вона потребує подальшого розвитку та вдосконалення з багатьох аспектів у відповідних законах і Доктрині інформаційної безпеки України, бо на них мають базуватися суспільні настанови дій, які у всіх демократичних країнах і порядних людей пошановані і

доносяться до людей у вигляді правди про динаміку розвитку суспільства.

Майже 30 років тому російський журналіст телевізійної передачі А. Караулов у розмові з керівником «Аерофлот» запитав: «Чи вважається нормальним, що керівник фірми має величезні власні статки, тоді як академік Д. Лихачов отримує мізерну зарплату?» У відповідь він отримав невігластво: «Значить, академік Д. Лихачов тепер не затребуваний!» Ось приклад того, яким є світогляд управителів і багатіїв у Росії. Такі відповіді дають багато «сильних світу» сьогодні. Це величезний нонсенс і гріх перед Богом. Тому важливо подолати у громадян появу почуття безсилля, депресії, цинізму, жадоби, злоби й сприяти правдивою інформацією зростанню духовності, моральності, відповідальності за слово, яке доносимо до населення. Це усвідомлюють багато освітян, науковців, релігійних діячів, журналістів, високоморальних членів українського суспільства. І не тільки усвідомлюють, але й роблять усе можливе своєю чесною інформацією для спасіння України від аморального збагачення, подолання корупції, ідеологічного невігластва та для тих прогресивних досягнень українського народу, щоб його захистити від зла.

Еру інформації та ноосфери визначають не технічні параметри інформатизації, а соціальні, духовні, екологічні та моральні чинники. Науково-технічні знання, досягнення інформації спонукають до роздумів над такими питаннями: Хто матиме доступ до інформації, наскільки демократичним буде втручання особи, громади і нації у царство комп'ютерів, яке насправді загрожує стати царством несправедливості і різноманітних афер, бюрократії з електронними ґратами і таким ж прикордонними огорожами, а найголовніше, наскільки рівними будуть можливості та соціально однаковими перспективи кожного народу ввійти у те ж царство і користуватися благами глобалізації, інформаційного простору, зберігаючи неповторність своєї національної культури, своє слово, свій творчий, духовно-інтелектуальний потенціал? (Цифрова адженда України – 2020).

На сучасному етапі суспільно-політичної динаміки українська система інформаційної безпеки зазнає негативного впливу ряду внутрішніх і зовнішніх чинників:

- контроль певних засобів масової інформації бізнесменами та політичними колами, які не завжди виражають державну позицію та спонукають до протистояння з офіційною владою;
- велика кількість російських політичних і бізнес-інтересів, що впливають на економіку та фінансову сферу України;
- велика кількість функціонування іноземних недержавних організацій, які теж формують суспільну думку населення відповідно до зовнішніх впливів, тощо.

Окремої уваги потребує осмислення ролі інформаційної безпеки щодо викликів у системі регулювання суспільно-масових явищ, якими ХХІ ст. перепоповнене. Інформаційна взаємодія за допомогою механізму соціальної комунікації об'єднує політичну систему та громадянське суспільство, створює умови для політичної активності громадськості, формує новий рівень залучення їх до суспільно-політичного життя та виробляє нові форми їх політичного впливу.

Інформаційне суспільство висуває перед публічним управлінням принципово нове комплексне завдання : автоматизувати процеси, що забезпечують інформаційні потреби сучасних управлінців на основі раціонального використання технічних досягнень інформаційного суспільства; звільнити їх від збирання, передавання і зберігання інформації; створити умови для глобального доступу інформаційних ресурсів і забезпечення раціонального використання накопичених знань для формування основ сталого розвитку в Україні.

Управлінська культура за змістом є інформацією, саме інформація є предметом, засобом і продуктом управлінської діяльності, яка охоплює: одержання, осмислення, систематизацію, збереження інформації. Основу публічного управління складає інформація та результати її обробки (пошук, нагромадження, аналіз, оцінювання, фільтрація, поширення). Від збору та поширення інформації, її обробки залежить рівень культури управління суспільно-політичними процесами, бо вся

управлінська діяльність ґрунтується на інформаційному забезпеченні. Інформація в управлінській діяльності покликана об'єднувати в управлінні об'єктивне й суб'єктивне, нести достовірні дані для дієвості управлінського процесу в усіх сферах життя з метою утвердження сталого розвитку сучасного українського суспільства. Інформаційне забезпечення публічного управління здійснюється через систему інформаційних ресурсів органів влади. До основних складових інформаційних ресурсів належить:

- створення інформаційних ресурсів;
- інформаційні послуги;
- забезпечення ефективного використання державних інформаційних ресурсів у діяльності державної влади і державних установ;
- забезпечення вільного доступу громадян і організацій до інформації;
- реєстрація та облік державних інформаційних ресурсів;
- організація моніторингу інформаційних ресурсів тощо.

Упровадження та використання інформаційних ресурсів у будь-якій сфері діяльності, в тому числі й у сфері управління, науці, освітянській діяльності, фахово-просвітницькій роботі потребує знань і навичок, відповідної фахової підготовки. Фахово подані інформаційні ресурси сприяють правді й активізації інтересу громадян до сталого розвитку в Україні.

Важливо, що складні комп'ютерні засоби допомагають теж виконувати багато завдань, бо вони зберігають велику кількість інформації різного характеру. З появою комп'ютерних мереж з'явилася можливість входження України, як і інших країн до світового інформаційного простору, сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері, яка зосереджує у собі цілу низку інновацій, нових технологій.

За допомогою системи Інтернет кожен має доступ до світових інформаційних ресурсів, електронних бібліотек, баз даних. Важливо звернути увагу на такий аспект щодо реалізації інформаційної діяльності, як розробка в Україні іміджевої стратегії держави – цілісної системи дій органів державної влади, спрямованої на реалізацію процесу формування позитивного іміджу з урахуванням усіх соціальних, політичних, економічних

чинників, що розраховані на тривалий час. Це один із аспектів інформаційної безпеки.

Згідно із Законом «Про інформацію» (1992 зі змінами від 2019 р.), основними напрямками державної інформаційної політики є «забезпечення доступу кожного до інформації, створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень» (Трансформація нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року, 2015). У даному контексті потребує уваги успіх скандинавських країн, таких як: Швеція, Фінляндія, Норвегія, які успішно формують і реалізують цілеспрямовану інформаційну політику держави, в основі якої – інформаційно-комунікаційна стратегія, зорієнтована на зміцнення геополітичної та економічної ролі цих держав у ХХІ ст.

Інформаційно-комунікативні технології стають сьогодні дієво необхідними інструментами налагодження партнерських взаємин держави і громадянського суспільства, активізації участі громадськості у публічному управлінні та виробленні публічної політики на даному етапі, особливо у територіальних громадах України.

Вищевикладене засвідчує важливість формування освітянами в особистості майбутнього фахівця інтересу до інформаційного знання як чинника отримання навичок з практичною пізнавальною метою та формування певних настанов щодо інтересу до знань, до безпеки від невігластва та неякісних навичок управлінської культури, які потребують фахово підготовленої духовно-моральної та відповідальної особистості на основі нових підходів до освіти, щоб інновації слугували сталому розвитку, а не кризам у суспільстві та збагаченню олігархам.

2.7. Еволюція форм і методів освітньо-фахового, громадянського ідеалу на етапі становлення миру та демократизація суспільства

*Еволюція, прагнення людини
до нового потребують знань, умінь
їх утвердження та потуг, щоб
розвивати її для прогресу людства
Народна мудрість*

Переміни у суспільному житті, нові засади державної політики спрямовані на становлення громадянського суспільства в Україні, передбачають істотну трансформацію світоглядних засад, які склалися у масовій свідомості за роки панування тоталітарної системи. Формування та становлення світоглядних засад і нових цінностей вимагають еволюції форм та методів виховного ідеалу серед громадян, особливо молоді щодо усвідомлення ними, участі у демократичних змінах українського суспільно-політичного життя.

Світ радикально змінився, окутавши людину небаченим досі інформаційним простором, коли у звичайному гаджеті міститься можливість знайомитися з багатотисячною бібліотекою різними мовами. Безперечно, що для всіх народів і націй є нагальна потреба навчити освітянами та науковцями усвідомлювати громадянами значення безперервного учіння та самовдосконалення для успішного життя. Виклики сьогодення і нова проблема освіти – «олюднення людини», яка у процесі морально-етичної еволюції на тлі разючих викликів науково-технічної революції зазнала найменших змін.

Ті негативи, які впродовж довгого часу у взаєминах «людина-людина», «людина-природа», «людина-світ» не зовсім відповідали і продовжують не вписуватися в етичні, духовні виміри світобудови. У свій час Ян Коменський, опираючись на мудрість Діогена та Цицерона, зазначив, що «лише через освіту, виховання молоді можна принести найліпший дар державі, бо вихована й освічена молодь – майбутнє кожної держави». Динаміка суспільно-політичного розвитку завжди вимагає еволюції виховного ідеалу та нових шляхів і механізмів

виховного й освітянського впливу. Це є об'єктивною закономірністю, яка має місце у навколишньому світі, який динамічно змінюється. Особливо це відчутно після навального військового вторгнення Росії в Україну, від якого постраждала велика кількість людей....

Коли висуваємо завдання про нову систему освіти і виховання ,то найперше замислюємось : « Яку людину повинна ця еволюція виховного ідеалу сформувати?». Найперше маємо осмислити історичний контекст виховного ідеалу українського народу, який формувався у складних перипетіях історії боротьби за державність, нашу мову та церкву, які, безумовно, покликані стати базовою основою, на якій отримують можливість розвиватися нові, затребувані сьогоденням ідеї освітнього-громадянського виховного ідеалу під загально визнаною тезою – «освіта для миру».

Але щоб цей процес був ефективним ,важливо вивчити й осмислити: потреби суспільства, заглядаючи на десяток років наперед і бачити, як теперішня молодь вступає в життя, який стан її розвитку, інформованість, здоров'я, духовність, прагматизм і підприємливість. Однак, це надзвичайно складне завдання ,де освіта, наука ,виховання потребують надзвичайно великої уваги, коштів і серйозного професійного осмислення, рішучості для використання інноваційних ідей як вітчизняних, так і світового позитивного досвіду передових країн світу, а ще і віру в себе та відповідні професійно-ефективні настанови, що сформувалися в час інноваційних технологій у сукупільно-політичному житті.

Важливо, що сучасна вітчизняна освітянсько-виховна парадигма має і певні досягнення на міжнародному рівні з математичних, природничих дисциплін. Наприклад, учениця з Хмельницького здобула золоту медаль на Європейській олімпіаді з інформатики для дівчат ЕСОІ – 2021, участь у якій узяли 156 учасниць-школярок із 43 країн світу (США, Японія, Франція ,Нова Зеландія ,Україна та інші).

Еволюційна стратегія виховного ідеалу освітою сьогодні вимагає, щоб національна освіта була доступною для всіх. Лише тоді освітня політика, інвестуючи в ідеали розвинено-освіченої людини виконає історичні функції державотворення в сучасній

Україні – демократизацією й очищенням від розрухи, повернення переселенців і мігрантів в Україну.

На сучасному етапі стратегію освіченості і виховання молоді не варто кидати в стихію ринку. Громадяни України, особливо молодь, намагаючись отримати технічну, спортивну, музичну освіту, зіткнулися з деформованим явищем «освітніх послуг» за які треба платити непомірну ціну. Освіта та її виховні ідеали (культури, знань, духовності, відповідальності, патріотизму, толерантності, доброти та інше) є найголовнішими чинниками підготовки особистості до самостійного життя. Над цією проблемою треба серйозно працювати урядовцям, освітянам і науковцям.

Сьогодні у нашому суспільстві (та не тільки в нашому) почали продукувати нерівність, недоступність, негуманність у ставленні до людини. Суперечності цивілізації набрали сили, коли бідні стають ще біднішими, а багаті безмірно багатими. Це засвідчує негайну потребу сформуванню освіти для молоді як основну складову виховного ідеалу, що сприяла б стати молодій особі активним суб'єктом у конкретному світі, формуванню цілісної особистості, в якій поєднується якість професіонала, що володіє методами фаховості, щоб пізнавати світ, спілкуватися, володіючи хоча б однією з іноземних мов, комп'ютерними технологіями, усвідомлюючи, що людина має навчатися протягом життя все нових складових, які з'являються у світі ідей.

Початок ХХІ ст. в історії людства сколихнув освітньо-виховний ідеал через нескінченну потребу знань та інновацій, потребу нової людини, конкурентоспроможного фахівця, людини здатної швидко й раціонально адаптуватися до швидкозмінних умов. Та ще і до тих викликів, які з'явилися із різними типами коронавірусу та інших захворювань, особливо серед дітей і війни Росії проти України.

Місія сучасної освіти – навчити та виховувати в особистості риси громадянськості, культурно-відповідності, дотримуватися правових засад і морально-етичних норм, яких вимагає світ відкритих суспільств. Ключовим фактором у даному контексті виступає докорінна модернізація освітніх систем, які спроможні навчити та виховати у молодого покоління схильність до постійної пошукотворчої діяльності, виходячи із тих викликів,

які склалися у результаті непродуманих наслідків науково-технічної революції, екологічної кризи та війни Росії проти України.

2.8. Інноваційно-фахова освіта – основа участі особистості у публічному врядуванні в територіальній громаді на позитивні зміни.

*Не влада розбецує людей.
Це окремі люди, які залізли
на її верхівку, розбецують владу*
Бернард Шоу

Мистецтво публічного управління на сьогодні полягає не тільки в управлінні та координації виконавчої гілки влади, але і у залученні мешканців територіальних громад до розв'язання проблем її ефективного розвитку. Це, зокрема, стосується сфери освіти та проблем розвитку інноваційного шкільництва в умовах реформування української освіти.

Уміння йти до демократичних змін у системі освіти – архіважливе завдання освітян на сучасному етапі. Без нього успішної держави побудувати неможливо, тим більше у процесі подолання післявоєнної розрухи в сучасному українському суспільстві.

Інноваційні процеси, які виникають у зовнішньому середовищі, вимагають мобілізації значної частини внутрішніх резервів (научіння, фінансів, виховання, захисту своєї території, історичних цінностей, прагнення до свободи та творення нового).

Головним пріоритетом сучасної освіти є особистість, створення оптимальних умов для її розвитку, формування компетентностей, забезпечення можливостей для її самореалізації. Українське суспільство, яке обрало демократичний шлях розвитку, має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставитися одна до одної за принципом «рівний – рівному».

Одним зі шляхів досягнення цієї мети є демократизація освітнього процесу на всіх рівнях і в закладах освіти, зокрема. Аналіз низки сучасних наукових розвідок засвідчив посилення уваги вітчизняних дослідників до різних аспектів проблем

демократизації освіти, зокрема і до публічної політики, а саме: В. Андрущенко, В. Кременя, Г. Калашнікової, Г. Назаренка, О. Сухомлинської, Л. Панченка, О. Петрова та ін.

У змісті професійної підготовки майбутніх фахівців у процесі навчання необхідно забезпечити формування різних компонентів демократичної культури. Адже фахівці різних спеціальностей не лише самі мають бути носіями такої культури, але й формувати її компоненти для майбутньої практичної реалізації, в тому числі і для майбутньої участі в публічній соціально-політичній діяльності у територіальних громадах.

В умовах побудови українського суспільства на засадах демократії важливо навчити фахівця основних складових демократичної культури, а саме: навичок аналітичного, критичного мислення, що сприятиме аналізу інформації, спостереженню, узагальненню, розпізнанню упереджених суджень, виявленню причинно-наслідкових зв'язків, правильному формулюванню питань і відповідей, вмінню переконувати, передбачати наслідки, робити відповідні висновки та імплементувати їх у практиці.

Прикладом ефективного запровадження у практику освітньої галузі може стати феномен «критичного мислення» як складової демократичної культури. У процесі публічної політичної діяльності вчасне та правильне прийняття рішень є основою ефективної роботи. Проте не кожен її представник гідно володіє навичками аналітичного та критичного мислення, щоб грамотно відстоювати свою позицію щодо тих чи інших соціальних і політичних проблем.

Навички критичного мислення у публічній політичній діяльності фахівця, депутата, громадянина необхідні для правильної оцінки будь-яких матеріалів, виступів і суджень про них, щоб це не приводило до непорозумінь, конфліктів і різного типу протистоянь у громаді.

У зв'язку з цим у процесі навчання фахівців і самоосвіти особистості в подальшому бажано дотримуватися народної мудрості: «перш ніж сказати, треба подумати».

Освітня діяльність у процесі навчання наголошує на серйозному ставленні до критичного мислення, яке передбачає:

- ✓ узгодження інформації з наявними фактами та досвідом;
- ✓ актуальність, чіткість, надійність, доцільність,

- корисність;
- ✓ правильне оцінювання думок і припущень;
- ✓ усвідомлення призначення інформації (позитив чи критиканство);
- ✓ керування чіткими критеріями при оцінюванні інформації тощо.

Інноваційна освіта сьогодні проникає у всі сфери життєдіяльності людини, в тому числі в публічну політичну діяльність. Тут теж є потреба у специфічних інноваційних технологіях, що дозволить усунути одноманітність, утвердити смислово-ціннісну переорієнтацію особливостей особистості на поєднання з вимогами гуманістичної взаємодії з метою пізнання нового.

Реалії ХХ століття в контексті розвитку інформаційних технологій суттєво впливають на всі сторони суспільного життя. Вони призвели до формування суспільства нового типу – інформаційного. У ньому публічне політичне врядування теж має свою специфіку, вимагає фаховості, гуманізації, толерантності, правдивості, відповідальності у житті.

Інноваційність в інформаційному суспільстві висуває перед освітянами завдання залучення молоді до публічної політичної діяльності через навчіння, в тому числі з метою задуматись над такими проблемами особистісного характеру:

- як примусити власний час працювати на себе;
- як навчитися правильно і раціонально розподіляти час;
- як визначити пріоритети, щоб відповідно до відведеного часу їх реалізувати, тощо.

Також сучасні політичні та соціально-економічні перетворення демократичного державотворення в Україні висувають перед освітньою галуззю нові завдання, пов'язані з теоретико-методологічним обґрунтуванням необхідності вдосконалення механізмів управління освітою на основі передових національних традицій з урахуванням світових тенденцій та економічних можливостей держави.

Систему основних механізмів публічного управління освіти складають організаційний, інституційний, фінансово-економічний, нормативно-правовий, інформаційний, інноваційний та соціальний тип спрямування. У даному контексті

бюджетне фінансування є найважливішим важелем впливу. Проте освітяни відчують суттєві проблеми, над якими повинні дуже відповідально працювати як державне керівництво, так і керівництво територіальних громад.

У протилежному випадку інновації в науці й освіті не зможуть бути реалізованими, а це вплине на великий відтік кадрів у результаті міграції молоді та принесе втрати державотворенню, особливо у період післявоєнної відбудови.

І, нарешті, освітянське осмислення існуючих реалій «за» і «проти» в оцінці публічної політики наголошує, що в Україні має місце низка проблем: суперечливе сприйняття політичних цінностей у суспільстві; значна проблемність цінностей парламентаризму; слабка ефективність фаховості парламентаризму; наявність високого рівня корупції у суспільстві; недостатній рівень проведення фахово-просвітницької роботи щодо єдності суспільства на активну участь у державотворенні; кризові стани в економіці, екології, політичних протистояннях, що спричинили зростання песимістичних настроїв та недовіри. Хоча під час широкомасштабних воєнних дій Росії проти України українська нація суттєво об'єдналося на відсіч ворогу.

Інноваційність науки – це не лише її спрямованість на отримання нового знання, відкриття нових властивостей і закономірностей досліджуваних об'єктів, але перш за все її внесок у розвиток економічного потенціалу суспільства, створення нових споживчих вартостей.

Розвиток інноваційних процесів в освіті, як наголошує реальність в умовах сьогодення є об'єктивною закономірністю, зумовленою: інтенсивним розвитком цифрових технологій у всіх сферах людського буття; оновленням змісту філософії сучасної освіти, в основі якої загальнолюдський ціннісний аспект; гуманістичною зорієнтованістю характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності науково-педагогічного працівника за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості вихованця, готовності його до сприйняття та активної діяльності в імпліцитно нових умовах.

Отже, інноваційно-фахова освіта – це первинне джерело

інновацій у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі й у публічному урядуванні особистості в територіальних громадах на сучасному етапі викликів та подолання війни Росії й у час післявоєнної розрухи.

2.9. Інтеграція як провідний інноваційний принцип дієво-ефективного розвитку сучасних освітніх систем

Ми оцінюємо себе за тими здібностями до справи, які ми відчуваємо у собі, тоді як оточуючі оцінюють нас за тим, що ми уже зробили

Г. Лонгорелло

Сучасному українському суспільству потрібно інноваційно продумати реформи та механізми для тих глибоких перетворень після війни, яких потребує економіка, глобалізація, громадяни, щоб бути захищеними та зберегти самостійність і незалежність, яку виборювали і втрачали впродовж століть своєї історії. Сьогодні Україна незалежна і має право на європейський вибір, який вона здійснила.

Першочергового значення у цьому напрямку набула мудрість фахово-освітнього осмислення і готовність щодо розуміння наявних проблем, викликів, серйозний підхід до їх розв'язання, високий рівень відповідальності й активності урядовців і всіх їх громадян, конкурентоспроможність в умовах ринкової економіки і глобалізації та отримання перемоги у війні Росії проти України та ліквідація післявоєнної розрухи.

Важливою умовою у розв'язанні зазначених проблем є інтегроване навчання як провідний принцип розвитку сучасних освітніх систем. Інтеграція як принцип реалізації освітнього процесу ґрунтується на взаємному доповненні різних форм пізнання дійсності, чим створює умови для бачення багатоманітності картин світу і потреб наукового винайдення ефективних механізмів їх осмислення, використання та навчання освітянами їх сприйняття й реалізації для прогресу людства,

захисту людини від екологічних дисгармоній і викликів у суспільно-політичному житті людей.

На важливість інтеграції знань наголошували ще у класичній освітньо-педагогічній науці Я. Коменський, І. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Сьогодні інтеграція – це провідний принцип розвитку сучасних освітніх систем, зауважує вітчизняний педагог-науковець М.Г. Іванчук. Виходячи із практики освітніх реалій, цінність освітніх інтегрованих систем полягає і в тому, що вони забезпечують для студентів свободу вибору професійної підготовки.

З філософської точки зору інтеграція – це процес становлення цілісності, взаємопроникнення елементів одного об'єкта в структуру іншого, наслідком якого є просто їхня сума, а новий об'єкт з новими більш ефективними властивостями.

У більш широкому, загальнонауковому, інноваційному контексті можна вважати, що інтеграція – це зв'язок різних наук, коли методи, принцип, ідеї, розроблені з метою вивчення одних об'єктів, стають необхідними і для вивчення інших. Зокрема, наприклад, соціальна робота потребує знань багатьох наук і механізмів їх використання. У наш час лише сукупність наук може дати об'єктивне уявлення навіть про окрему галузь знань.

Відомо, що прогрес науки, освіти супроводжується процесами зростаючого розгалуження та водночас взаємопроникненням і синтезом різних галузей наукових знань. Наприклад, сучасні соціально-економічні та екологічні проблеми, що мають місце і стоять взагалі перед людством, неможливо розв'язати без взаємодії гармонійного розвитку природничих, технічних і суспільно-політичних наук. Такою є сьогодні реальність нашого проблемного життя.

На сучасному етапі суспільно-політичної динаміки у світі управління міжнауковим синтезом в освіті, освіта містить у собі значні можливості прискорення соціального прогресу людства, запобігання та подолання викликів і кризового стану.

Стратегічна мета сучасного освітньо-виховного процесу підготовки фахівця, особистості, громадянина – розробка уявлень про **досконалу людину** та призначення її життя у суспільстві на основі глибокого розуміння суті людини, становлення особистості як складової суспільства, яка реалізує

себе у вільному виборі програми дій та відповідальна за реалізацію її в інтересах людини і суспільства, в якому кожна людина реалізує громадянську дію за принципом – "не зашкодь".

Отже, пріоритет людської особистості нині став центром національної системи освіти. Одним із ключових компонентів Концепції Нової української школи є те, що освітяни повинні орієнтуватися на формування компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, партнерстві між тим, хто навчає і тим, хто набуває знань.

Сьогодні, щоб бути успішним фахівцем, здобути кар'єру, потрібно оволодівати ще й тими інноваційними технологіями, які з'являються у процесі науково-освітньої динаміки, серед яких критичне мислення, комунікаційні вміння, аналітичні здібності, інформаційні дані, технологічні навички та їх реалізації, тощо.

У перекладі з **грецької мови технологія – це майстерність, ремесло.** У сучасному розумінні дослідники визначають поняття "технологія" як практичний метод досягнення щодо практичних цілей; сукупність визначених і осмислених дій та методів здійснення різних виробничих процесів.

За останній час термін "технологія" почали застосовувати й у сфері освіти як "освітні технології". Такий підхід доцільно-прагматичний, бо освітяни готують фахівця до практичної реалізації його у суспільних інститутах різного спрямування. Зокрема, під освітньою технологією І. Дичківська вважає упорядковану систему дій, що приводить до гарантованого результату цілей освіти (І.М. Дичківська, (2015). Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання, виправлене. Київ: Академвидав. 304 с.).

Реформування системи освіти висуває перед освітянами і практикою життя удосконалення освітньо-фахової підготовки та процесу громадянського виховання для подолання викликів, тому і з'явилась нова галузь в освітній науці - педагогічна інноватика (Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: проблеми і орієнтири. Колект. монографія / за заг. ред. М.Г. Іванчук – Чернівці: Чернів. Нац. ун-т ім.. Ю. Федьковича, 2020. – 352 с.).

Глобальна соціально-політична динаміка в суспільстві формує сьогодні потребу в творчих особистостях, які мислять неординарно, активні та здатні нестандартно підходити до сприймання сучасних викликів. Тому інтеграція як провідний інноваційний принцип вимагає від освітян осмислювати шляхи і механізми навчання та виховання талановитої, громадсько-відповідальної молоді для побудови демократичної держави Україна. Саме тому серед пріоритетних завдань реформування суспільно-політичної системи щодо побудови демократії важливе місце належить проблемі формування нової генерації національної еліти – професійної та громадсько-відповідально, проникнутої духом патріотизму.

Складна суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні та навколо неї (агресивні плани В. Путіна щодо розгортання військових дій проти України більш масштабного характеру, ніж ті, що уже 8-ий рік мають місце на сході України), вимагають обдарованого, фахово-підготовленого керівництва щодо стратегії захисту кордонів і звільнення АР Крим і Донеччини від російських агресорів та різного типу найманців, які проникли ідеєю виконувати агресивну місію, щодо України сьогодні за гроші, вбиваючи невинних громадян України та грабуючи їм підкорювальні території України.

У контексті осмислення проблем суспільної динаміки та ролі освіти щодо правильного розуміння особистістю свого місця важливу роль відводять освітяни зростанню інформаційних технологій, що сприяють креативному оволодінню великого потоку наукових знань і практичних умінь. Поняття "інформаційної технології" вперше в Україні ввів академік В.М. Глушков (Глушков В.М. (1987). *Основи безбумажної інформатики*. Москва, 552 с.). З появою комп'ютера з'явився новий термін "інформаційні технології навчання", за допомогою якого, як ніколи раніше, ми отримуємо велику кількість нової інформації та інновацій по багатьох параметрах знань, бо комп'ютер оснащено технічними засобами мультимедіа, що дозволяє особистості на якісно новому рівні використовувати різні форми надання інформації, поєднувати не тільки фрагменти тексту, а й фотографії, графіку, звукозаписи, мультфільми тощо. Так інтеграція освіти сьогодні виступає основним чинником

розвитку сучасних освітніх систем, що потребує фаховості та відповідальності щодо використання.

2.10. Взаємозв'язок естетичного й етичного компонентів у системі освітньо-громадянського навчіння та виховання з метою згуртованості на відбудову і реалізацію демократичних реформ

*Кожний з нас нехай працює,
Бо настала вже пора!
Гей! Возьмімся всі до діла,
Щоб пропала доля зла!*

С. Воробкевич

Лише особистості, зорієнтованій і вихованням на прогрес і культуру, під силу досягнути достатньо життєтворчого потенціалу вищих духовних цілей і гуманістичних смислів, її буття, пов'язаного з естетичним та етичним .

Сьогодні все очевидніше постає суперечність між людиною і культурою, з'явився навіть вислів «цивілізація без культури», що робить сигнал про суттєве зниження значення естетичного та етичного практично в усіх сферах життєдіяльності людини. З позицій здорового глузду – це руйнація гуманізму і людяності. До речі, цю думку реально засвідчила Росія, що розпочала 24 січня 2022 року широкомасштабну війну проти України.

Ще Я.А. Коменський доводив, що для утвердження краси серед людей світу, гармонію у відносинах між людьми потрібно виконати такі вимоги :

- досягнути наукових знань (шляхом освіти);
- утвердити моральність, доброчесність (шляхом виховного впливу);
- зберегти релігійність, завдяки якій дух людини підноситься і поєднується з джерелом краси – Богом. (Коменський Я.А.Избранные произведения – М.1982-342с.).

Якщо серйозно подумати над цими чинниками, то гуманно-морально-відповідальних засад сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу можна досягти лише серйозною працею, моральністю та відповідальністю.

Для сучасного освітньо-громадянського виховного ідеалу Т.Шевченко як художник, поет і прозаїк залишив надзвичайно цінний спадок майбутнім поколінням - свої художні твори, які прославили його й Україну на весь світ. «Особливістю естетики Т.Шевченка є те, що вона органічно переплітається з етикою: прекрасне з тотожним добру, етичному. Основним лейтмотивом багатьох поезій Кобзаря є боротьба за красу життя, людяність, утвердження добра (Вдович С.М. (2014) - С.64].

Гідний внесок у розвиток естетико-етичної думки зробив у свій час І.Я.Франко. Він розробив проблеми естетики як самостійної науки, обґрунтував на противагу попередній думці «нову індуктивну естетику» і виступивши проти тогочасної ідеї «Мистецтво для мистецтва!».

На зв'язок педагогічної естетики з етикою наголошували практично всі видатні педагоги, етики, естетики та діячі мистецтва. Зокрема, І.Франко теж писав, що етика, як найвища наука « ... вчить людину жити по-людськи – вона керує завжди і всюди її кроками; вона змінює тваринну природу людини і облагороджує її, – і в такий спосіб робить її здатною до сприйняття щастя як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженій праці всіх людей і на братській взаємній любові» (Франко І.Я. Наука і її взаємними з працюючими класами(1986). С.39-40).

Видатні педагоги О.Потебня, А.Макаренко, Г.Ващенко, В.Сухомлинський та інші обґрунтовували, що рідна мова є основою естетичною у дитячій душі. Зокрема, Г.Ващенко розглядав поняття «естетичне» з поняттям «патріотичне», «християнська віра».

Особливий внесок у розвиток естетичного виховання особистості, школяра, громадянина зроблено на рівні сьогодення Г.Васяновичем. (Васянович Г.П. 2021. 464 с.).

Виходячи з реалій сьогодення – кризові стани, викликані негуманними підходами до використання науково-технічних відкрить, коронавірусом, викликами в суспільстві, війною, є

реальна потреба активізувати арсенал виховного впливу; який був би спрямованим на мораль, відповідальність, гуманізм. Словом, культуроцентризм поєднаний з людиноцентризмом. Саме у даному напрямку етика й естетика у процесі реалізації посучасному осмисленого освітньо-громадянського виховного ідеалу сприятиме тому, щоб зробити світ людської взаємодії кращим, більш гуманним.

Чимало науковців стверджує, що естетико-етичне виховання має бути цілеспрямованим та системним впливом на людську спільноту. Тобто реалізувати активно-творче спрямування, яке враховує не тільки вікові особливості виховного процесу, але й соціально-культурні зміни, сучасні запити людей та інновації в системі моди, традицій тощо.

Сучасний світ відкритих суспільств надто динамічний, тому особливістю естетико-етичного виховання є те, що воно виконує просвітницько-еврестичну роль, допомагає людині, особливо молоді, набувати не тільки фахово-професійні нові знання, але й у сфері культури, естетики, етики, мистецтва та збагачуватися світовим досвідом. Якщо, до прикладу, молода людина їде навчатися у Францію чи у США, то вона там збагачується навчаннями освіти, науки, культури, традицій та професійно-фаховими знаннями, і водночас з любов'ю та виховною шкільною й сімейною мудрістю культивує серед колег власні українські традиції культурно-побутових надбань. Коли цей процес здійснюється з позицій гуманно-виховних спрямувань, то викликає радість за свій народ, культуру, мову, традиції.

Досить цікаво цей напрямок виховного впливу естетики та етики осмислили у працях науковці та видатні педагоги України, зокрема: І.Бех, А.Бойко, Г.Васянович, І.Зяун, С.Мельничук, В.Сухомлинський, Г.Філіпчук та ін..

У контексті взаємозв'язку естетично-етичного впливу на освітньо-виховний ідеал сучасності важливо наголосити не тільки на нових підходах, але й на адаптацію їх найбільш загальнодидактичними, стійкими принципами, які осмислені педагогами- класиками, а саме:

- природовідповідності щодо відповідності законам природи і людини (Я.Коменський, Г.Сковорода, Г.Ващенко, С.Русова, І.Зязун та ін.);
- культуровідповідності виховання людини творчої (Й.Песталоці, А.Дістерверг, Г.Васянович, Г.Філіпчук та ін.);
- гуманістичної спрямованості виховання людини як найвищої цінності (Ж.Русо, І.Зязун, Г.Ващенко та ін.);
- суб'єк-об'єктної взаємодії виховання як рівних партнерів у дії (В.Сухомлинський, І.Бех, А.Бойко та ін.);
- принцип особистісної орієнтації на психічний розвиток, неповторність кожного (Г.Васянович, В. Сухомлинський, І.Зязун, М.Каган та ін.);
- принцип превентивності – виховні впливи держави, соціуму, спрямовані на профілактику негативних проявів (В.Сухомлинський, В.Лозовий, А.Макаренко, М.Каган та ін.);

Виховні аспекти етичної діяльності засновані на культурі, духовності та наукових засадах. На сучасному етапі відкритих суспільств появилися нові етичні напрямки людської взаємодії, що потребують нових освітянсько-професійних підходів – «етика світу», «біоетика», «медична етика», «етика спілкування», «етика управління» «депутатська етика» тощо. Усі типи етичної взаємодії носять фахово-національно-традиційне виховне спрямування.

Із цього виникає запитання: «Як поводитися і як діяти, щоб було правильно?» Осмислюючи освітньо-наукові напрацювання за посткомуністичний період, маємо можливість висловити думку щодо освітньо-громадянського виховання з позицій Біблії. Біблія оцінює людину набагато ліпше, ніж те, що нам здається насправді, оскільки розглядає людину як Богоподібну істоту. Це дає підстави, що етика людської взаємодії та ставлення до людини має бути реалізована на високодуховному, морально-відповідальному рівні. У даному контексті дуже влучне наuczіння Ісуса Христа який сказав: «І так, у всьому, як хочете, щоб з вами поступали люди, так поступайте і ви з ними, бо у цьому закон і пророки» (Мт.7.12). Тільки тоді будуть мати резон ефективності освітньо-громадянські настанови виховного ідеалу для нашої

суспільно-політичної позиції на позитивну поведінку та гуманно-відповідальні дії кожної людини у процесі її зеленого життя.

Усвідомлення кожною людиною добра і зла – формула для життєдійності, дана Богом. Питання і проблеми освітньо-громадянського виховного ідеалу базуються на цих ідеях, тільки продовжується в суспільстві та освіті культивация попередніх режимів – виховання на політико-правових засадах; спілкування – поза партнерськими стосунками (якщо ти не свій). Дуже влучно на цьому наголошує український просвітник Павло Мовчан: «Через рідне слово ти спроможешся пізнати самого себе у «своєї природній індивідуальності», зумієш полюбити своє: рід і Батьківщину, досягнути в ній образ Божий» (Мовчан П. Мова – явище космічне : Есе, літературно-критичні статті!» - К.: Всеукр.т-во «Просвіта» 1994, 168 с.-С.46).

Вищенаведене приводить нас до загальновиховного свідчення: життя людини прекрасне, величне, попри всі його складнощі та проблеми, бо Господь Бог наділив нас розумом, щоб їх долати, реалізувати себе з добром для себе і для людей.

2.11. Проблеми, потреби формування освітою окультурювання та одуховлювання світового і вітчизняного ринку послуг фахівцями, враховуючи післявоєнні виклики.

*Помилуй нас, Господи, помилуй нас, бо надто ми наситилися пригнобленням.
Занадто наситилася душа наша зневаги
від ситих і приниження від гордих.*

**Пс. 122. 3;4
Псалми Давида**

Окультурювання в умовах глобальних суспільних змін і викликів – одна з найбільш актуальних потреб для сучасної освіти, оскільки саме освіта сьогодні є провідним чинником усвідомлення забезпечення розвитку суспільства на прогресивних засадах, взаємопорозуміння між політиками, людством заради миру, подолання кризових станів і збереження життя людей, навчаючи їх праці, моралі та відповідальності за власні дії, служіння людям і Богові.

Осмилюючи реалії сьогодення, зокрема України, перед освітніми системами нині гостро постало завдання підготовки молоді до життя в нових умовах, завдання щодо надання послуг високої якості, які допоможуть підготуватися до професійної діяльності в середовищі інноваційних соціокультурних структур різного фахового спрямування та подолання викликів, зокрема для України, воєнної розрухи, та захисту людини.

Проблеми та потреби формування інноваційною освітою окультурювання й одуховлювання світового та вітчизняного ринку послуг відбувається за умов оптимального поєднання найвищих вітчизняних і зарубіжних цінностей і надбань традиційного характеру на засадах націокультурних, духовно-світоглядних і ціннісних досягнень освітян, науковців і практиків різних сфер людської діяльності.

Потреби в окультурюванні інноваційною освітою та новими технологіями не викликають жодного сумніву ні в політиків, ні у пересічних громадян суспільства. Та якщо взяти, до прикладу, питання конструктивних освітянських практик, то часто вони відсутні як на міжнародному, так і національному рівнях.

Зрозуміло, що це викликано помилками й акцентами недостатньої уваги до професійності, бездуховності, аморальності, права, негідних окремих дій політиків, економістів та управлінців, які дотримуються ідеї вічного владодійства, корупційних інтересів і немудрим вислугами, щоб бути при владі, але не служити народові та прогресу на позитив людства.

З точки зору духовномислячої людини, кожен посправжньому освічений фахівець сьогодні може оцінити цю «дієвість» так:

«Господь усе бачить, усі ми живемо під Його покровом, за свою дієвість у процесі життя кожен дасть Господу Богові звіт!»

Саме така оцінка згуртувала неформальні об'єднання світової спільноти навколо прогресивних цінностей освіти у контексті того, що від її ролі залежить процес виживання людства та подолання негативних викликів. Так, масовий глобальний рух стимулював те, що в ООН (2019 р) з'явився документ під назвою «Майбутнє, якого ми хочемо». У спрямуванні до цього спільним знаменником для всіх народів є усвідомлення потреби

окультурювання й одуховнення, яке можна реалізувати шляхом безперервного навчання та самовдосконалення власною працею, бо, як відомо, досить швидко застарівають знання (від двох до п'яти років).

Досить проблемним феноменом у людських стосунках є «зло», яке проявляється у різних формах: сімейних, політичних, науково-безвідповідальних (винахід зла різних штамів коронавірусу, війни, атомна зброя тощо). Тому визначальною місією сучасної цивілізації є завдання змінити існуючу позицію щодо функціональної ролі людини, освіти, науки, духовності, політики на користь етичного усвідомлення своїх дій, щоб убезпечити людство від самознищення.

Щоб долати негативні виклики часу, сучасна українська політико-управлінська, науково-освітня еліта мають бути уособленням української та світової культур, утіленням найліпших рис світової цивілізації, особливо культурно-духовних надбань: високої інтелектуальності, раціональності, духовності, законслухняності, консолідації та толерантності у ставленні до людей, представників різних націй, релігій, культур з метою злагоди та запобігання різного типу поганих учинків, війн, тероризму тощо.

Наука, освіта, культура і духовність сьогодні, в епоху інновацій, нових технологій та знань, є основою цивілізаційного розвитку, запобігання та подолання викликів. Вищенаведені феномени гармонізують новітні технології та спрямовують їх до гармонії з природою. У зв'язку з цим життєдіяльність фахівця потребує високого рівня професійної культури. Тому на сьогодні в освіті України відбувається перегляд і переосмислення пріоритетів використання методологічних підходів у системі професійної підготовки фахівців. Зокрема, серйозну увагу освітяни стали приділяти компетентнісному й особистісному підходам у процесі підготовки фахівців для світового ринку послуг щодо здатності їх запобігати різного типу викликам і відповідати потребам професійного спрямування та творити добро.

Під поняттям «компетентнісний підхід» треба розуміти, як зазначає О. Пометун, спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних

загальногалузевих і предметних) компетентностей особистості (Пометун, 2004, – С. 64).

Ідеї *компетентнісного підходу* спрямовані на те, щоб фахівець швидко адаптувався на робочому місці та ефективно застосовував свої знання, вміння та навички в умовах конкретного підприємства, установи.

Аксіологічний підхід базується на розумінні соціальної природи цінностей, рефлексії сенсу життя з позиції позитивно-творчих цінностей, формування ціннісних орієнтирів особистості та їх впливу на розвиток духовних, моральних і творчих основ особистості.

Діяльний чи діяльнісний підхід у професійній підготовці фахівців у закладах освіти є засобом пізнання й організації діяльності, спрямованої на формування особистості професіонала, здатного самостійно здійснювати свою діяльність, свідомо управляти нею, брати на себе відповідальність за результати власних дій і вчинків.

Особистісний підхід має мати дуже гуманне спрямування як для фахівця, так і для кожної особистості, бо на перший план висуває людину у контексті «людина-людині», «людина-суспільство». Він передбачає врахування ціннісних орієнтацій, мотивів, потреб, індивідуальних особливостей людини.

У контексті формування сучасною інноваційною освітою одуховлення світового та вітчизняного ринку праці вимагає від освітян формування духовно-моральних цінностей у молоді в процесі інтеграції України до європейського співтовариства. Як відомо, на молодь сьогодні впливає молодіжна субкультура, відірвана від загальнолюдських духовно-моральних цінностей, багатовікової спадщини українського народу. На актуальності цього напрямку освітянської праці з молоддю наголошено в багатьох державних документах, зокрема в «Освіта (Україна ХХІ століття)», у «Національній доктрині розвитку освіти, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» та ін.

Осмислюючи аспекти окультурювання й одуховлювання світового та вітчизняного ринку праці (послуг), освітяни, духовенство, державні діячі наголошують на важливості духовного виховання майбутніх фахівців. Духовністю проникнена діяльність корифеїв світової науки і винахідників.

Сучасний розвиток і усвідомлення духовності здійснюється в діалозі та співробітництві світської спільноти та співпраці з представниками духовенства, долаючи в українському суспільстві прорадянські стереотипи атеїзму.

Сьогодні християнські церкви й об'єднання, інші релігійні громади, освітяни, громадські організації у різних країнах, міжнародні організації проводять відкритий діалог на рівні світової спільноти про окультурювання та одуховлювання; збереження цих загальнолюдських цінностей як важливих феноменів у системі захисту людей, повернення їх до відповідальності за тероризм і війни, справедливість, рівні права на освіту, працю та соціальний захист кожної людини.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку, щоб бути успішним фахівцем на світовому ринку послуг, спроможним до запобігання і подолання суспільних викликів, здатним збудувати вдало кар'єру, потрібно володіти відповідними навичками у процесі навчання, які вкрай для цього необхідні. Серед них: критичне й аналітичне мислення, комунікаційні вміння, інноваційний інтелект, технічні навички тощо. Навчання необхідних навичок згідно з чинними нормативними документами про освіту в Україні, – першочергове завдання школи та відповідних ЗВО України. Найпершим із засобів у цьому спрямуванні є впровадження інноваційних освітніх технологій різного профілю. Зокрема, під поняттям «освітня технологія» варто розуміти упорядковану систему дій впливу, що проникнута сьогodнішніми інноваціями, механізмами впливу та реалізації і призводить до гарантованого результату.

Отже, сьогодення суспільного розвитку, спрямованого освітою, культурою та духовністю на запобігання викликів і прогресивні зміни, потребує мудрості науціння на кшталт нових підходів до наукових здобутків, правильного їх використання та достатніх державних вкладів фінансового плану й серйозного законодавчого контролю за їх використанням, а також серйозних фахових практик упровадження інновацій на службу людям, прогресу розвитку суспільства.

У сучасній науково-дослідній літературі про глобалізацію стверджується, що аналіз даних структур глобальної держави має здійснюватися у тісному зв'язку з дослідженням політичних

відносин свідомості і діяльності, що є складовими новонароджуваного глобального громадянського суспільства.

Роздуми науковців на перспективу виділяють такі ознаки глобального громадянського суспільства:

- відокремлена від новоствореної глобальної держави (різного типу міждержавних і державно-національних утворень) сукупність структур, яка складається із громадян, їх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп і націй та ін.;
- вільні відносини між суб'єктами глобального громадянського суспільства;
- цінування прав громадянських і прав націй та народів вище за глобальні (наддержавні та міждержавні) угоди та державно-національні закони;
- забезпечення прав і свобод особистості;
- наявність приватної власності, вільної конкуренції, вільних відносин обміну діяльністю;
- саморегуляція відносин між людьми;
- багатство соціальних, інтелектуальних відносин, наукових, культурних та інших ініціатив;
- збереження національних, соціальних та інших традицій тощо.

Досить цікавими накреслюються принципи управління глобального громадянського суспільства: прогресивно-цільовий (відповідно до мети, часу та наслідків реалізації); ієрархічно-територіальний; об'єктивно-процедурний (залежно від базових сфер); функціонально-галузевий тощо.

Глобальний світ знаходиться на початковому етапі свого становлення, то й осмислення його науковцями та практиками буде розширюватися і поглиблюватися.

2.12. Наукове та громадянське осмислення політико-управлінських засад модернізаційної стратегії державотворення в сучасній Україні як чинника соціального забезпечення

Будьте щирі і чесні з людьми, бо з цим пов'язані ваші управлінські успіхи і прорахунки.

Народна мудрість

Входження України до європейського простору є важливим пріоритетом для модернізаційної стратегії держави. Досвід розв'язання соціально-політичних проблем державотворення вчить, що демократичні зміни неможливі без ефективного управління, чіткого розуміння наукових засад високопосадовцями стратегічних цілей державної політики управління, які мають бути осмислені на базі поєднання інноваційних наукових надбань і прагматизму практичних механізмів їх реалізації. Саме на цей аспект проблеми звернув увагу відомий вітчизняний менеджер Б.П. Будзан (2012).

Розвиток українського суспільства інноваційним шляхом можливий при формуванні нової генерації людей, які будуть не лише мислити, але й діяти по-новому. Тому сьогодні значну увагу звертають на розвиток особистості, її комунікативні здібності, критичність мислення, самостійність і нестандартність у прийнятті рішень, формування інформаційної та соціальної компетентності. Розв'язанню цієї проблеми сприятиме одна з головних освітніх ідей: «освіта впродовж життя», яка забезпечуватиме удосконалення набутих компетенцій та опанування новими, бо лише громадяни України зможуть довести світові, що ми маємо власну історію державного народу і працюємо у цьому руслі, особливо у гуманітарній сфері, щоб повернути її розвиток у європейську спільноту як незалежної, унітарної держави.

Реальне життя в Україні та світі підтверджує, що брак уваги на державному рівні до стратегії гуманітарної сфери у суспільстві призводить до негативів і суспільно-політичних викликів.

Одна з негативних сторін цього процесу в Україні – низька ефективність кадрового потенціалу, що проявилася в:

- деформації кадрового забезпечення (значна частина працюючих реалізує себе не за спеціальністю);
- відсутності стимулів розвитку як у працівників, так і в організацій;
- дефіциту ресурсів для підготовки необхідних спеціалістів у підприємств;
- відсутності державної системи професійної організації молоді та сучасних підходів до професійного зростання й виховання;
- відсутності узгодженої системи планування, підготовки й розподілу фахівців;
- складності пошуку першого робочого місця відповідно до здобутої професії тощо.

Це засвідчує, що на сьогодні модернізаційна стратегія в Україні не завжди відповідає потребам демократичних змін, яких вимагає час, щоб успішно інтегруватися в ЄС.

Російський дослідник модернізаційної стратегії Р.А.Фатхутдінов (2005) вважає, що стратегія - це програма, план, генеральний напрямок управління усіма процесами в державі з метою досягнення стратегічної мети, де стратегія повинна:

- синтезувати в собі технічні, технологічні, екологічні, економічні, освітнянські та інші аспекти розвитку об'єкта управління;
- орієнтувати на досягнення немиттєвих завдань і стратегічних цілей, що забезпечують задоволення стратегічних громадських, корпоративних та особистісних інтересів;
- втілювати наукові досягнення у соціально-політичній та економіко-управлінській сферах;

- бути помірно ризикованою, але не принижувати стратегічні переваги конкурентів.

Споглядаючи проблеми, які супроводжують суспільно-політичний розвиток України, важко говорити про його успішність й ефективність. Уже без здивування ми сприймаємо все нові звістки про чергове розкриття випадків хабарництва та корупції, зловживання службовими повноваженнями, рейдерства, присвоєння чужого майна. Звичним є спостереження про збагачення невеликої частки людей та одночасне стрімке зубожіння більшості населення країни, що актуалізує інтерес громадян до змін у сучасному українському суспільстві. Це засвідчила низка революцій (Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності).

Сьогоденням наукового забезпечення як ресурсу модернізаційної стратегії держави є проблема пробудження творчих сил кожної особистості, задіяної на державній службі, інтелігенції та науковців (різних галузей науки), щоб напрацювати на національному рівні нові парадигми управлінської теорії, гуманітарної парадигми модернізаційної стратегії держави.

Інтелігенція запропонувала свій вихід з кризового стану сучасного українського суспільства. 5 квітня 2012 р. працював Національний «круглий стіл» на тему «Місія інтелігенції та вільних людей України». Зокрема, відомий громадський діяч І. Дзюба зазначив, що «деградація українського суспільства, моральний стан зумовлений не лише причинами світоглядного порядку, а й кричущою соціальною нерівністю і несправедливістю, соціальним безстидством більшої частини нашої самопроголошеної «еліти», реальною безбарвністю рядової людини... Коли бачиш депутатські кулачні бої, слухаєш запеклі сварки на телешоу, читаєш брутальну самодіяльність в Інтернеті - може створитися враження, що ми живемо в країні дикої взаємної нерівності й безпробудного хамства».

Як зазначає академік В. Геєць, за даними Всеукраїнського опитування Інституту соціології НАН України, понад 80 % опитаних осіб в Україні вбачають у більшості таких, що не зупиняться перед порушенням моральних і правових норм, якщо

цього вимагатимуть їхні інтереси. При цьому близько половини з них (41.7 %) певні, що більшість громадян України не зупиняться перед застосуванням будь-яких засобів, навіть протиправних, задля досягнення власних цілей. Лише кожен 8-й громадянин вважає, що важливість правових заборон і моральних цінностей переважає над зиском при окресленні життєвих орієнтирів (Сурмін, 2011,- С. 34-43).

Водночас те саме відбувається й на рівні управління державою, де прийняття окремих законів базується переважно на вигоді обмеженої кількості впливових людей, які маніпулюють законодавством для власного збагачення, незважаючи на негативні наслідки для більшості населення країни, а корупція стала основним джерелом доходів для значної частки державних службовців. Ось і проблеми падіння суспільної моралі: не працює гуманістична складова в суспільно-політичних інститутах держави.

Для забезпечення якісної професійної підготовки фахівців важливо володіти різними видами компетентностей:

- професійною компетентністю, яка передбачає глибокі знання й широку ерудицію у фаховій галузі, нестандартне мислення, креативність, володіння інноваційною тактикою і стратегією, методами реалізації творчих знань;
- педагогічною компетентністю, що передбачає опанування вміннями позитивно впливати на людей, організувати їх на ефективний результат праці;
- соціально-економічною компетентністю, яка проявляється у знаннях глобальних процесів розвитку цивілізації та функціонування сучасного суспільства, а також знань з соціології, економіки, менеджменту і права (Пірен М., 2018).

Зважаючи на це, необхідне переосмислення основ подальшого розвитку держави на рівні забезпечення політико-управлінських засад модернізаційної стратегії державотворення в сучасній Україні на науковій основі під громадським контролем

і залученням освіченої молоді до громадсько-політичного життя та реалізації реформ в українському суспільстві.

Зауважимо, що потребують узгодження нормативно-правові документи щодо визначення стратегії розвитку України. Так, реалізація Закону України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» спрямована на реалізацію стратегії наздоганяючого розвитку, що закріплює багатокладність економіки.

На протипагу цьому Стратегія економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 рр. передбачала реалізацію стратегії «інноваційного прориву», базуватися на основі прискорення науково-технологічного прогресу, створенні нових поколінь техніки та технологій, просуванні в постіндустріальному напрямі розвитку, що визначається пріоритетними завданнями стратегії структурних змін.

Проте цього не спостерігається в сучасній вітчизняній реальності, основна причина цього війна Росії проти України.

Наукове переосмислення еволюції державних механізмів регіонального розвитку дасть можливість виявити закономірності та напрямки стратегії регіонального розвитку в Україні. На підставі вивчення світової практики з теорії управління регіонами на перших порах найголовнішим механізмом має стати фінансове вирівнювання економічного розвитку окремих територій, тобто забезпечення приблизно однакового рівня життя людей у регіонах. У цьому контексті важливим є практичне застосування концепції регіональних інноваційних систем. Над цим завданням сьогодні покликані працювати освітяни, державні службовці, фахівці різних галузей.

Наукові підходи до стратегії регіонального розвитку повинні враховувати загальні закономірності територіальної розбудови, ступені готовності регіонів до застосування механізмів більш високого рівня динамічності та враховувати новітні наукові тенденції суспільного розвитку на кшталт гідного соціального забезпечення громадян України.

На порядку денному для України науково-практичне забезпечення модернізаційної стратегії державотворення висуває нові критерії вимог до формування та функціонування кадрового потенціалу в усіх галузях, а саме: підвищення вимог до його

компетентності, професіоналізму, продуктивності та результативності праці, громадянської відповідальності за державтвочі процеси в інтересах успішності в усіх напрямках.

Соціальна політика в Україні завжди належала до пріоритетних. Так, проблеми підвищення рівня життя та шляхи їх розв'язання були відображені в Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. З метою створення більш ефективної системи соціального захисту населення підготовлено проект Трудового кодексу, затверджено «Стратегію упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року» та ін. Поки що ідеї є, а результатів – мало. Проблемність сучасної соціальної політики пов'язана з війною Росії проти України.

Пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається насамперед Конституцією України, оскільки вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права. Державну соціальну політику необхідно розглядати як багатовекторну та багатофункціональну систему, що забезпечує соціальний та економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимального потенціалу на результат.

У політиці української держави з подолань глобалізаційних викликів важлива роль належить формуванню ефективної системи міжнародних відносин, яка в умовах глобалізації та війни зазнає певної модифікації, тому особлива увага має приділятися модернізації систем державного управління. Для цього науковці повинні розробляти механізми адаптації, трансформації та модернізації відповідно до умов глобалізаційних викликів. Держава мусить мати «Національну концепцію (програму) забезпечення державної стабільності в умовах глобалізації». У такій програмі треба виписати деталізовану систему національних інтересів, відповідно післявоєнним потребам.

Отже, однією з найважливіших проблем модернізації є досягнення стійкої рівноваги розвитку, політичної стабільності в суспільстві та виховання уваги до творчої особистості на основі визначення природи і напрямків процесів, що відбуваються в суспільному розвитку. Цьому сприятиме науковий, інноваційний підхід, який державні службовці повинні утверджувати у практику реформ. Тому для України сьогодні важливе

збалансування державного управління й системи місцевого самоврядування з оперттям на наукові інновації та здатність української ментальності до утворення різноманітних місцевих форм самореалізації населення на локально-суспільному й особистісному рівнях, тобто активної громадянської участі в суспільних змінах.

Без широкої суспільної підтримки, що базується на бажанні змін, неможливо здійснити перетворення системи державного управління та модернізаційних змін у суспільстві, зробити цей процес незворотним. У зв'язку з цим *актуалізується питання спроможності членів суспільства до злагоди, консенсусу, компромісу, здатних забезпечити потрібні домовленості, узгодити процедуру розроблення державної політики, адекватної сучасним потребам.* Можна стверджувати, що чим вища ця здатність у суспільстві, тим ближче воно наблизилося до демократичних стандартів і процедур здійснення європейського вибору.

Основним законом, який в Україні регулює діяльність таких партнерств, є прийнятий у липні 2010 року Закон України «Про державно-приватне партнерство», яким визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі.

Кабінетом Міністрів України розроблено нові нормативно-правові акти у сфері здійснення державно-приватного партнерства. Так, 17 березня 2011 року була прийнята постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження порядку надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства», якою передбачена державна підтримка у вигляді державних та місцевих гарантій, фінансування заходів та інші форми підтримки відповідно до Закону. Словом, багато позитивних рішень приймала політико-владна еліта, але, біда, за її реалізацію складно відповісти на цей час.

Одним з показників оцінки стану демократії в країні є рівень впливу громадян на формування і здійснення державної політики.

На сучасному етапі державотворення і підготовки фахівців практично не використовуються можливості громадянського

сектору для соціально-економічного розвитку держави і регіонів. Мова йде про громадсько-державне партнерство, коли громадянське суспільство робить вагомий внесок у соціально-економічний розвиток держави і стає її надійним партнером. Досвід такої діяльності є у багатьох країнах: Бельгії, Німеччини, Польщі, Великобританії, Швейцарії, Іспанії, США, Канаді та ін. При цьому соціальне партнерство сприймається як бізнес, метою якого є вирішення соціальних проблем. Головна мета соціального партнерства – приносити користь суспільству у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, боротьба з бідністю.

Для української держави, яка здійснює демократичні трансформації в усіх сферах суспільного життя, залучення широкої громадськості до реформування державної політики визначено як стратегічне завдання органів державної влади. Про це, зокрема, йдеться в затвердженій Указом Президента України Стратегії державної політики щодо сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Існуюча в Україні практика формування і здійснення державної політики соціального партнерства поки що далека від світових демократичних стандартів. Нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, війна, відсутність дієвих механізмів демократичного врядування, недостатня прозорість і відкритість процесу підготовки й прийняття державно-управлінських рішень і, загалом, нестабільність політичних процесів негативно впливають на оцінку громадянами своєї спроможності впливати на ситуацію в державі.

Політико-правові засади реалізації права громадян на участь у формуванні та здійсненні державної політики закріплені в Конституції України. Регулювання окремих складових політики сприяння залученню громадськості до формування державної політики через інститути громадянського суспільства визначено, зокрема, Законами України «Про об'єднання громадян», «Про органи самоорганізації населення», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» гарантоване право громадськості на участь у виробленні місцевої політики та передбачені форми такої участі. Це

сприятиме здійсненню регіоналізації відповідно до потреб державотворення. Віримо, що буде реалізовано після закінчення війни Росії проти України.

Водночас доводиться констатувати, що, попри значну кількість нормативно-правових актів, механізмів участі громадськості у формуванні та здійсненні державної модернізаційної політики, вона належним чином не реалізовується; потенціал інститутів громадянського суспільства у цьому напрямку повною мірою не використовується, а замість налагодження ефективного діалогу суспільства зберігається тенденція непрозорості, закритості та забюрократизованості діяльності владних структур. Ці негативи суспільство розпочало долати шляхом удосконалення законодавства, проте має бути розпочата просвітницька робота серед громадян, яка позитивно змінить свідомість і поставить на порядок дня участь та контроль громадськості за діяльністю владної еліти.

Технології залучення громадськості до реформування державної політики (різновид управлінських технологій) можна розглядати як сукупність методів, прийомів та засобів впливу владних структур на всебічний розвиток інституту участі громадян в управлінні суспільними справами.

У найбільш загальному плані *технології залучення громадськості до реформування державної політики* поділяються на:

- *безпосередні*, які реалізують через механізми прямої демократії шляхом прямої взаємодії населення з суб'єктом державної влади, що формує і здійснює державну політику (референдуми, звернення громадян, громадські ініціативи, громадські консультації, публічні дебати, обговорення, функціонування при органах державної влади громадських рад тощо);
- *опосередковані*, до яких належать вивчення громадської думки та інформаційно-аналітичні технології, аналітичні, експертні послуги, які можуть надавати органам державної влади неурядові громадські організації (НГО), незалежні аналітичні центри (НАЦ) на замовлення.

Звернення громадян можна зарахувати до розряду масових технологій участі населення у реформуванні державної політики. Право на звернення закріплено статтею 40 Основного Закону України, що передбачає можливість направлення індивідуальних (колективних) письмових та усних звернень до органів державної влади (їх посадових і службових осіб) та закріплює обов'язок носіїв владних повноважень розглянути такі звернення, а також дати обґрунтовану відповідь у певні строки. Детальніше ці конституційні положення розкрито у Законі України «Про звернення громадян». Однак цей закон був прийнятий ще у 1996 р. і на сьогодні не відповідає новим реаліям часу (Ярмистий & Грищенко, 2018).

До безпосередніх технологій внеску громадськості у реформування державної політики належать також різні форми консультацій з громадськістю. Однією з найпоширеніших форм залучення громадськості до реформування державної політики у країнах Європейського Союзу є громадські слухання. В Україні вони теж використовуються, проте, через недосконалість технологічного процесу прийняття рішень за допомогою проведення громадських слухань, відсутність чіткого механізму впровадження в життя їх результатів, недостатню матеріально-технічну базу і низький рівень поінформованості населення щодо проведення громадських слухань, останні часто перетворюються у суто формальні заходи.

Як свідчить західна практика, демократичною найпоширенішою технологією участі громадськості до реформування державної політики з урахуванням громадської думки, відповідно до *Постанови КМУ № 1378, є:*

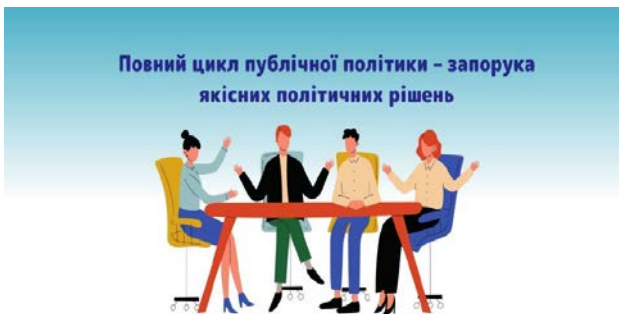
- проведення соціологічних досліджень і спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи);
- запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних засобах масової інформації;
- проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп;

- опрацювання й узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій;
- проведення аналізу інформації, що потрапляє у спеціальні скриньки.

До запропонованого бажано звернути увагу на пропагандистську діяльність партій під час виборчих кампаній на просвітницьку роботу серед громадян щодо становлення громадянського суспільства та формування психології державного народу й відповідальності за внесок кожного в державотворчий процес.

Доречною для України у цьому контексті є зміна стратегії розвитку державно-громадського партнерства і перенесення її у площину громадсько-державного партнерства, де головну роль відіграватимуть громадські організації.

Сьогодні головне – не допустити подальшої руйни. Вона тривала у закомфльованому вигляді, а тепер серед тих людей, які прийшли до влади. У них, напевно, є дуже багато сповнених хорошими намірами ідей, але проблема для них полягає в тому, «Чи добре собі уявляють ці керівники кризовий стан України та вихід із нього?» Щоб це зрозуміти, треба залучити найбільш кваліфікований потенціал, який ще залишився в Україні, в період війни, не мігрував до інших країн.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВОЄННОЇ РУЙНАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

*Та вірою, що хрест мій небезплідний,
Що хрест отой – бездольний люд спасе,
Зупинить повно стогін всенародний
Вітчизні щастя принесе!*

Павло Грабовський
«Сучасникові» 1894

3.1 Культурно-правові засади запобігання викликів у суспільстві та житті людини.

*Трагічна розв'язка історії України
викликана тим, що український
народ не міг виробити ані
грунтовної цивілізації, ані власної
дисципліни, бо ті, що ставали на
чолі його та бралися піклуватися
народною долею, мали в собі вельми
недостатній запас культури.*

Володимир Антонович

Повернення до осмислення феномену національної культури як засобу усвідомлення громадянами мудрості належно жити за научінням Господнім сьогодні стає ідеологічною парадигмою інноваційної освіти у світовому контексті щодо подолання викликів. Ідеологічна парадигма освіти націлює розуміти культуру як царину, особливо творчу справу інтелектуально мислячих еліт, громадян, етнонаціональних об'єднань до засад нового мислення на злагоду, чесну працю, самоствердження серед інших спільнот і культур щодо прогресивного спрямування в сучасному глобалізованому світі на предмет усвідомлення та подолання викликів.

У філософському розумінні феномен культури визначає як сенсожиттєві орієнтири кожної окремої людини, так, водночас, спрямовує і всі інші суспільно значущі дії, починаючи від

буденної свідомості і закінчуючи утворенням культурних цінностей буттєвого характеру у науці і мистецтві.

Культура створюється людиною і формує засади духовно-правового спрямування на окультурювання життя та взаємодії «людини з людиною» і «людини з навколишнім світом».

Важливо, що у наукових розвідках Гегеля формування кожної людини від народження до зрілості ґрунтується на діяльному перетворенні даної суспільної культури в її внутрішній духовний світ. Як для Гегеля, так і для Гайдегера, культура ототожнювалася з освітою. Для них визначальною була теза «бути освіченим і бути культурним – одне і те ж». Хоча, пояснюючи цю тезу, вони констатували, що, крім набуття знань і «просвітлення духу», усвідомлення свого єства, своїх прав і обов'язків, освіта означала й означає формування людського в людині, її здатності бути готовою до пізнання та запобігання викликам у житті.

Важливо у даному разі наголошувати на ролі мови як основи культури у процесі набуття освіти людиною і стверджувати про культуру як систему формувань людського духу (мислячого духу людини) через мову. Мова відкриває потаємну суть речей, у мові і через мову світ постає перед людиною. Гайдеггер визначав культуру мови як «дім людського буття». За умов розбудови незалежної української держави гостро постає потреба усвідомлення духовних і правових засад як основ подальшого формування української національної культури. Дехто вважає, що розв'язання цієї проблеми забезпечується і повсюдним відновленням релігійності, створенням національної церкви. Безперечно, церква відіграє важливу роль в обстоюванні загальнолюдських цінностей в сучасній Україні, яка стала незалежною і слугує на добро людям (Незалежна Українська Православна Церква).

У контексті усвідомлення та запобігання викликам сьогодення на засадах українських науково-історичних надбань можна згадати мудрість позитивного научіння для життя людини і Г. Сковороди, закладену ним у концепції «спорідненої праці», праці за покликанням, за якої все потрібне є неважким, а важке непотрібним, і яка є найвищим сенсом життя, джерелом духовної насолоди, «радості душевної», щастя. Його наука – величне

надбання мудрості запобігання викликам у житті кожного з нас і як у воєнні часи нашого сьогодення, так і в майбутньому.

За умов цивілізаційного розвитку те, що кордоцентризм Г. Сковороди, апофеоз сердечності, духовності і «сродної праці» як шляху до щастя, безперечно, відображають сьогодні особливості духовних поривань української культури та її народу до правдивого, правового життя з повагою до людини та всього живого, подолання кризових станів і гармонії стосунків «людини і природи», «людини і людини», особливо у час війни, яку Росія веде проти України уже 8-ий рік.

Культура є і способом життя людини у світі. Світ людського буття – не мертва матерія, а «олюднена природа».

У духовно-практичному освоєнні природи світу наукою та освітою, як його потрібно розуміти для практики життя, і той світ у людському розумінні поділяється на «видимий» і «невидимий», «підземний» і «наземний», «земний» і «небесний», «поцейбічний» і «потойбічний», «який є» і «який має бути» та ін. Хоча фізично та матеріально людина живе в одному із цих світів, але духовно вона живе і переживає своє буття в обох із них. Особливо це наукове твердження стало відкритим після розпаду «імперії комунізму».

Національне відродження, що його нині утверджує Україна своєю незалежністю, європейським вибором, патріотизмом і захистом від Росії, побудовою самостійної незалежної держави засвідчує, що культура, право й освіта є провідними чинниками сучасного конструювання життя народу України як індивідуальної іпостасі людства, розкриття його етнічного авторитету, неповторного вираження загальнолюдського досвіду та і найкращого щодо єдності на предмет захисту України (Батьківщини) від путінських посіпак, які ведуть війну на території України. Чи ці дії законні? Чи засвідчує це право? Ні!

Правовий прогрес відображає характер і рівень політико-правового розвитку нового типу суспільства, де Конституція України свідчить про поступове утвердження духовно-правових засад від менш досконалих до більш розвинених форм політико-правової життєдіяльності, від менш розвиненої до більш високої правової культури та правової системи в сучасному українському суспільстві. Це прогрес права, культури спілкування особистості,

суспільства та влади, міжособистісних і групових взаємовідносин, верховенства права, правовий зразок організації поведінки та діяльності, їх справжнє духовне окультурювання для щасливого життя людини, запобігання непорозумінь і викликів, війн, тероризму тощо.

Сьогодні українська національна культура трансформує історичний досвід боротьби за незалежність, знамення цінностей життя, творчості, духу, віри в Божу Благодать для громадян України всіх національностей на ліпше життя, соціальний захист кожної людини, що його потребує, а також формування світоглядних засад щодо подолання викликів, становлення миру в Україні, повернення Криму та утвердження рівних прав і свобод для людей різних національностей та релігійних уподобань усіх громадян України.

Культура для людини – це не лише певний зріз духовності, репрезентований її (культури) інституалізованими виявами та результатами, а певний всеосяжний і водночас індивідуалізований - у формі національного буття чи індивідуального існування спосіб буття людини, об'єктивація смислів, уявлень, вірувань, традицій, зрештою надій і сподівань у процесі життя. Коли йдеться про світосприйняття, то розгляд його проблем – це водночас і розгляд проблем історичного буття народу (у даному разі – українського), перспектив його життя у самостійній державі та у співпраці з демократичними країнами світу.

Культуротворчі, точніше, культуристверджуючі зусилля – це розв'язання у системі викликів як завдань, так і надзавдань. Тож, з одного боку, існують нагальні потреби самозбереження і підтримки власної національної самоідентичності, а з іншого – сама ця ідентичність може бути ствердженою в контексті нинішніх реалій планетарного штиму, зорієнтованих на гармонізацію взаємин людини і світу, особливо у кризовий період, у якому людство перебуває на даний час. Культура як феномен суспільно-політичний є результатом суспільної діяльності, засобами якої людина практично і духовно перетворює дійсність і саму себе, створюючи власний, відмінний від природи духовно-практичний світ, і розгортає в ньому всі свої життєдайнотворчі реалії та загальнолюдські цінності.

Найвищі духовні цінності тієї чи іншої культури виражаються у символічній формі, її святинях. Усі найвищі духовні цінності, які сприймаються як національні релігійні цінності (святині), стають надбаннями і світової культури. Сам процес діяльності у сфері культури завжди реалізується через право на свободу, власний вільний вибір серед різних можливостей, що містяться в обставинах цієї діяльності, зокрема щодо подолання та запобігання викликам у житті.

Тому, виходячи з людинотворчої суті культури, виділяють такі її основні соціальні функції:

- ✓ пізнавальну,
- ✓ прогностичну,
- ✓ інтегративну,
- ✓ комунікативну,
- ✓ цінної орієнтації,
- ✓ освітньо-виховну,
- ✓ соціальної пам'яті тощо.

Така обширна можливість взаємодії та взаємовпливу у системі «людина і культура» та «культура і людина». Лише культура може об'єднати людей у суспільному русі до прогресивного розвитку цивілізації – соціально справедливого суспільства, що забезпечує необхідні умови для вільного і всебічного розвитку особистості, здатної долати різного типу виклики у житті.

3.2. Очищення виховання від шаблонів мислення, псевдоїдей та лжецінностей, деспотичних режимів минулого в сучасному українському суспільстві

*Нехай царює закон Божий,
Бо бапти вищий, вищий веж,
Любов, Добро і Радість множить.
Бо розум Господа без меж.*

Г. Васянович

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної держави України органічно пов'язаний із утвердженням засад нового освітньо-громадянського виховного

ідеалу, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу, подолання усталених стереотипів, що склалися у масовій свідомості за роки панування тоталітарних систем (деспотичних режимів минулого).

Упродовж більше 600 років українці виживали на своїх етнічних землях, але в межах чужих імперій: Османської, Австро-Угорської, Російської. Ще й нині значна частина українських земель знаходиться на території сусідніх держав, як правило, з політичних причин.

Т.Шевченко у даному контексті писав:

*Світе тихий, краю милий,
Моя Україно,
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?*

Так склалося історично, що після татаро-монгольського іга український народ постійно перебував під економічним, політичним і національним гнітом то польсько-литовського, то австро-угорського, то російського панування. Надто жорстокою була русифікаторська політика московських царів. Після Переяславської угоди назву Україна замінили на Малоросію, українців називали «хохлами», ліквідували гетьманську владу, на віки запровадили кріпацтво, а після пішли утиски іншого порядку, обмеження прав тощо. У 1685 році Київську православну митрополію передали під владу Московського патріарха. 9 березня 1778 р. Катерина II підписала указ «о переселении всех христиан на территорию русской деревни», надаючи колоністам величезні привілеї, кредити та позички на пільгових умовах. Програма полтавського губернатора фон Боггоута від 4 лютого 1914 р. передбачала, крім заперечення у школах української мови, звільняти проукраїнських вчителів та забороняти використання слів «Україна», «український» тощо.

У 1709р. – після Полтавської битви й ознайомлення з Києво-Могилянською академією Петро I скоротив кількість студентів з 2000 до 161, щоб в Україні менше було освічених людей, а більше чорноробів. На кінець XVII ст. в Росії була лише одна друкарня, в Україні – 20. Бажаючи мати і в себе друкарні,

Петро і послав своїх людей на науку друкарів до Києва та Чернігова. За науку «віддячив по-царському» – 5 жовтня 1720 р. заборонив книгодрукування українською мовою. Далі розпочались заборони навчання українською мовою, навіть закриття недільних українських шкіл, завезення української книги з-за кордону, заборону українського театру, хрещення дітей українськими іменами та інше. У 1908 р.- указом сенату Російської імперії було визначено україно-мовну культуру й освітню діяльність в Україні шкідливою- «могущей визвать последствия угрожающие спокойствию и безопасности». Ніби Росії загрожують «нелепые маньяки» «самостійного українства» тощо. Такі ідеї закладені Путіним і в сучасній війні Росії проти України.

В. Винниченко 25 травня 1918 р. з цього приводу у своєму «Щоденнику» писав: «Читати українську історію треба з бромом - до того це одна з нещасних, безглузких, безпорадних історій».

Не ліпшим був режим сталінізму. Так на виконання вказівок Й.Сталіна:«Украинизацию прекратить. Украинская интеллигенция не заслуживает доверия», саме тому протягом 1934- 1937 років знищено було 600 тисяч осіб, у тому числі весь український державно-партійний апарат, більшу частину письменників, художників, учених і безліч рядових інтелігентів-патріотів. Сталінський режим за період Другої Світової війни знищив і депортував у райони Крайньої Півночі та Сибіру 1,5 млн. невинних людей, переважно жителів західних українських земель. Щоб остаточно покласти край «кобзарському націоналізму», у грудні 1934 р. комуністи підступно завезли до Харкова приблизно трьохсот лірників і кобзарів, більшість яких були незрячими, нібито для участі в заключному етапі Республіканської Олімпіади міста і села, а потім перебили в одному із ярів на Харківщині. (Сушко Р.Левицький М. Хроніка нищення української мови від доби Романових до сьогодення. Вид третє випр.. і допов. – К. :Вид-во др., МПП «Гая». 2012. 71 с. – С. 43). Подібні дії дозволяє собі на сучасному етапі «путінська кліка» у Мелітополі, Херсоні та інших місцях...

Це надзвичайно антигуманний факт, який наводить на думку, про те, що історія людства у дальнішому розвитку не повинна допустити тоталітаризм у жодній країні світу. У наш час

освітяни, духовенство мусять з цього зробити належні висновки в процесі освіти та виховного впливу.

Осмислюючи нові освітянські підходи до виховного процесу сьогодення з дітьми сиротами, ми повинні докласти усіх зусиль, щоб дати їм можливість рости, розвиватися та мати місце «під сонцем» для життя, як висловлюються громадяни у суспільстві на даний час. Історія тоталітарних режимів в Україні залишила нам у даному контексті багато фактів, від яких у нормальної людини зупиняється подих. Ось, наприклад: «у 1922 р. Голова ВЧК Дзержинський дає наказ висилити українських дітей-сиріт і знищити. Біржі з тисячами сиріт були заповнені у Чорному морі. (Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови від доби Романових до сьогодення. –С.43.)

Отже, в умовах розбудови сучасної української держави демократично-гуманного типу, усвідомлення шляхом освітянського-громадянського виховного впливу, громадяни, особливо молодь, мають осмислити місце своєї країни у цивілізованому світі, як країни свідомих людей, що живуть по научінню Господньому, яке наголошує, що життя кожному дарує Господь Бог, а не політики, серед яких ще й у наш час розвитку освіти, не усі усвідомлюють, що за власну життєдіяльність кожен буде звітувати перед Богом...

Саме тому сучасний освітньо-громадянський ідеал має бути наповнений гуманістично-духовними та морально-відповідальними цінностями, яких повинні дотримуватися усі в сучасній Україні, починаючи від Президента держави, громадяни і, закінчуючи суддями, які несуть найбільшу відповідальність за беззаконня та аморальність, коли потурають ними у суспільно-політичному житті.

На сучасному етапі Україні, як державі, необхідно утвердити себе в регіонах(децентралізація, створення територіальних громад),сформувати імідж дружельюбного народу і держави. Займаючи важливе геополітичне положення Україна має можливості одержати визнання гідної, миролюбної держави. Країни Заходу об'єктивно зацікавлені у становленні її як нової, стабільної, розвинутої держави, здатної спільно забезпечити безпеку регіону. Також вагомо утвердити загальнонаціональний дух державної психології української політичної нації, що дасть можливість

об'єднати політичні сили (партії) суспільства на післявоєнну відбудову, прогрес, але створити умови і для визнання прогресивних думок опозиції. Чого сьогодні в українському суспільстві правлячі лідери не зовсім усвідомлюють. Так і приходиться на думку Шевченкове слово з його «Послання»:

*Умийтеся! Образ Божий
Багом не скверніте...
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
Не тільки, щоб панувати.*

Децентралізація, що здійснюється в Україні на рівні загальнодержавного реформування, часто реалізується на рівні фінансово-адміністративного спрямування, а не на людино-центричному вимірі, без демографічної експертизи, етнічного аналізу, не враховуючи соціально-економічні, етнокультурні, побутові, психологічні чинники.

На порядку денному таких «реформ» слід уникнути, коли закриваються дитсадки, школи, бібліотеки, музичні, художні, спортивні заклади у «безперспективних» населених пунктах. Що буде далі? Чи народжуватимуться діти та чи підвищуватиметься якість життя? Молодь залишає Україну, шукаючи кращий заробіток. В умовах ХХІст. проголошено ідеї «століття освіти», «століття діалогу культур», у той же час мало уваги приділяється завданням щодо «окультурювання» людини та створення умов для цього. Саме тому виникла потреба докладання зусиль щодо освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення, наповненого новим змістом національно-патріотичного, громадянського, особистісного та інших типів виховання, яке формувало б у молоді та громадян України світогляд державного народу, гідного поваги до себе та появи інтересу працювати над своїми особистісними професійно-компетентними та культурно-моральними.

3.3. Бідність: контекст осмислення, подолання, запобігання наслідків воєнної руйнації російськими військами

*Поважайте і шануйте один одного щиріше,
ніж це робили ми, любіть один одного вірніше,
ніж це було у нас, творіть добро на Землі,
показуючи цей приклад іншим цивілізаціям*

Леонід Каденюк

Багаті люди уже розв'язали для себе проблему бідності. Проте в глобальному масштабі спроби розв'язати її не увінчалися успіхом. Причина полягає в тому, що психологія багатих людей пов'язана з тим, що вони мають можливість чи внутрішню мудрість, навчаються і не задумуються над тим, що поряд з ними є люди, які не мали можливості отримати гідне виховання, освіту через певні обставини; по-друге, коли людина стає багатою, вона не бажає втратити своє привілейоване становище. Хоча у політичному контексті питання бідності завжди порушували мислячі політики і освічені люди. Так, у XIX ст. в окремих країнах унаслідок розвитку торгівлі й промисловості сталося певне піднесення економіки (Велика Британія, Швеція та ін.), виникли ідеї що за допомогою соціалізму і комунізму можна буде у всьому світі побудувати безкласове суспільство, де матеріальні блага будуть розподілятися для усіх. Знайшов розповсюдження лозунг – «від кожного по здібностям, кожному по потребах», який отримав великий відгук у багатьох країнах (СРСР, країни світової системи соціалізму).

Багато ідеологів (В. Ленін, К. Маркс, Ф. Енгельс) надіялися, що всі народи сприймуть цю ідею і створять ідеальний світ для людей. Проте ідея так званого «безкорисливого світу» виявилася нереальною. З'явилися різні роздуми про "тунеядство", «маса політичних непорозумінь», війна тощо. Хоча правдива думка, що "на землі немає правильних людей, усі грішні різною мірою" (Біблія).

Після з'явилася ідея "американської мрії" - мрія про країну, де кожен, хто багато працює - може розбагатіти. Багато країн по усьому світу почали утверджувати вільне підприємництво і

торгівлю – та не всім країнам вдалось цю ідею реалізувати. Причин багато – природні ресурси, правові засади, фаховість керівництва тощо.

Після Другої світової війни (1939-1945 рр.) з'явилася ідея – "План Маршалла", в Західній Європі зростає вплив США, допомога бідним країнам зростає, але бідність як суспільний феномен продовжує існувати.

Причини бідності складні, навряд чи можна їх подолати... Зменшити кількість бідних при серйозно продуманій економічній та соціальній політиці можливо ("країни золотого мільярда"). У світовому розумінні вважають, що бідність – це прагнення окремих людей та їх урядів відстоювати власні інтереси, що зумовлено людською суттю, природною схильністю до егоїзму. Дехто із політиків стверджує, що бідним країнам для подолання бідності потрібен «людинолюбивий диктатор», тобто правитель, що володіє великою владою і проявляє доброту і турботу про людей. Різного типу заяв про подолання бідності у науковому, партійному контексті є багато... Тож цікаво: "Чи є такий правитель?"

Вагомим для нашого осмислення сьогодні є те, що Бог послав Ісуса Христа нести "благую вість бідним" (Луки 4:16 – 18). У чому ця "блага вість" полягає? Бог призначив Ісуса Царем. Це справжня "блага вість". Він є тим Правителем, який може покласти кінець бідності, тому що:

- у нього є влада над усією землею;
- він ставиться до бідних співчуттям та навчає своїх послідовників турбуватися про них;
- він може знищити саму причину бідності – нашу вроджену схильність до егоїзму.

Бідність в Україні на сучасному етапі має місце, вона пов'язана з сучасним суспільно-політичним станом, що носить різне спрямування, про які відомо всім: кризові стани в економіці, екології, коронавірус, корупція, непрофесійність окремих керівників, війна нав'язана урядом Росії проти України на Сході (Луганськ, Донецьк) і анексія Криму, повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке з 24 лютого 2022 р. стало реальністю. Ці фактори постійної тривоги для українського народу впливають на психологію людей. Особливо вплинула на

життєві статки українців повномасштабна війна Путіна та його найманців, які нарешті мають не тільки бути політично осуджені, але покарані, як злочинці за тисячі смертей, на війні та за розорення України, кудюю вони прийшли. Настав час показати диктаторів та їх «підспівувачів». Господь Бог дарує життя людям, а вони позбавляють його війнами і бідами. Ось предмет серйозного осмислення і правильних дій для усього людства!

3.4 Ефективна діяльність територіальних громад – основа становлення «соціальної держави» в Україні, як гаранта соціального забезпечення її громадян.

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра.
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра.*

Т. Г. Шевченко

Територіальні громади в Україні у процесі свого становлення використовують не тільки власне українські традиції, що склалися історично, частина з яких ефективні і на сучасному етапі, але й передовий досвід розвинених країн світу, зокрема модель «соціальної держави» (welfare state), яка сформувалася в ХХ ст. у країнах Заходу.

Важливо, що оцінки даної моделі різні, проте більшість дослідників наголошують на тому, що лише за такої моделі, яка поєднає у собі ефективні надбаня минулого і потреби сучасного (а вони різні в кожній країні), то за такої моделі соціально-економічної політики можна забезпечити належні гарантії соціального захисту громадян у сучасній Україні. Тобто створення основ соціальної держави з метою пошуку можливостей для соціального захисту громадян. Але не варто забувати, що цей захист повинен створюватися їхньою думкою, працею, бажанням за допомогою розумного наставництва й управління.

Хоча правомірно, що в період кінця ХХ - початку ХХІ ст. глобалізаційні процеси, демографічні проблеми, в тому числі й старіння населення, міграційні процеси, екологічні проблеми,

тероризм, «гібридні війни» негативно впливають на економічні процеси та безпеку населення усього світу.

З позицій здорового глузду у світі немає іншої сили, крім держави, професійно чесних урядовців у ній та в територіальних громадах на місцях, яка могла б виступити гарантом соціальних прав і гідного соціального забезпечення громадян. Тому логіка речей наводить на думку, що змінюються суспільно-політичні обставини, які потребують нового мислення та нових професійно відповідальних фахівців, нових ідей. Конституція української держави та стратегія загального добробуту XXI століття наголошують на досягненні справедливості та залученні громадян шляхом професійної просвітницької роботи до усвідомлення свого активного місця у суспільно-політичному житті. Тобто місцевий рівень влади у територіальних громадах починає відігравати ключову роль у виконанні функцій соціального захисту людей від бідності, хвороб і міграцій в інші країни в результаті безробіття та низької оплати праці.

Формування територіальних громад, їх самостійне керівництво, відкритість розвитку суспільства привели до переосмислення ролі агентів соціальної політики, в тому числі зростає інтерес до діяльності інститутів самоорганізації громадян. Інститути самоорганізації громадян, особливо у територіальних громадах, виступають у ролі суб'єктів соціальної політики, партнерів держави у формуванні та здійсненні соціальної політики, в тому числі й на місцях – у територіальних громадах.

Отже, еволюція, яка має місце на сучасному етапі у суспільно-політичній динаміці та у практиці її реалізації («соціальної держави»), еволюціонувала відповідно до змін економічних, соціальних, демографічних та екологічних умов щодо подальшого суспільно-політичного розвитку та інновацій мислення, зв'язків між державами й спільного віднайдення шляхом творчої взаємодії народів у економічних, наукових і політичних зв'язках народів світу щодо ідей створення життя людини цікавішим і соціально забезпеченішим.

У статтях 1 і 5 Конституції України зазначено, що наша країна є демократичною, правовою державою, в якій конституційний лад та організація всієї публічної влади

ґрунтується на визнанні народу джерелом державної влади та органів місцевого самоврядування (територіальних громад). На сьогодні в Україні сформувалися та діють інститути безпосередньої та представницької демократії, що пронизані прагненням демократичних змін на ліпше життя громадян.

У сучасному українському суспільстві відбувається низка трансформацій, пов'язаних із розвитком громадянського суспільства та виборами у Верховну Раду України 9-го скликання (2019 р.), які супроводжувалися глибокими, наприклад, кількісними та якісними перетвореннями у всіх сферах суспільно-політичного життя, у структурі влади шляхом формування та впровадження нових інноваційних підходів, моделей управлінської культури в структурі місцевого самоврядування та територіальних громад на кшталт нових підходів до становлення «держави загального добробуту» в Україні.

Водночас у ХХІ ст. європейська й американська політико-правова думка та відповідна суспільно-управлінська практика виокремлюють нові ідеї, новий тип народовладдя - «демократію участі», або «учасницьку демократію», зміст якої полягає в інституціалізації державою різних легітимних видів, форм і способів впливу громадян на прийняття управлінських рішень як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях, у територіальних громадах.

Особливої ваги «демократія участі» набула в державах-учасницях ЄС, США, Австралії, Канаді, Японії. Така участь громадян сприяє формуванню у них громадянської позиції та відповідальності перед власним «Я» на кшталт того, що я роблю для власного соціального забезпечення та розвитку і процвітання суспільства, де я громадянин.

Саме такий підхід важливо формувати в українському суспільстві на утвердження у громадян світогляду державного народу, особливо у післявоєнний період, коли Україна уже стала кандидатом у члени ЄС.

3.5. Корупція – негативний суспільний феномен. Шляхи та механізми подолання й формування антикорупційної культури

*Серед гріхів, які потребують
особливого розкаяння,
можна з упевненістю назвати ті,
що є перешкодою на шляху до
єдності, якої завжди хоче Бог!*

Іван Павло II

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» антикорупційна реформа стала однією з ключових реформ, що сприятиме соціальному захисту громадян України.

У жовтні 2014 р. прийнято низку законів України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції», що й стало правовою основою створення нової системи антикорупційних органів: Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізовані антикорупційні прокуратури (САП) тощо.

Однак жоден з антикорупційних органів не отримав позитивної оцінки серед громадян щодо ефективності своєї діяльності. Це свідчить про пошук нових форм роботи з громадськістю й ефективних механізмів для боротьби з корупцією. Таку можливість сьогодні створюють представники громадянського суспільства (неурядові організації, журналісти, експерти та проведення активної просвітницької роботи серед населення, особливо у територіальних громадах, тобто з низів до верхів).

В умовах демократизації суспільства владно-громадські ініціативи найбільше відповідають за ефективність реформ у суспільстві та виклики сучасності.

Участь громадськості означає заохочення публічної влади місцевого самоврядування, територіальних громад до співпраці з метою якісної, відкритої та прозорої підготовки нормативних

актів, програм і врахування пропозицій, зауважень, які висловлюють громадські об'єднання та громадяни.

З метою залучення громадськості до профілактичної роботи у боротьбі з корупцією органами публічної влади може бути висловлене прохання дати зауваження до нормативно-правового акта, наприклад, якщо рішення приймається у формі круглих столів, тощо.

На сучасному етапі децентралізації, формування та діяльності територіальних громад актуалізується можливість «переміщення корупції» в об'єднані територіальні громади на тлі невирішених питань земельної та адміністративної реформи, які необхідно проводити дуже професійно і невідкладно та стратегічно продумано, особливо у післявоєнний час, щоб не знищити базові основи держави. Як засвідчує сучасна українська реальність, багаторічна робота боротьби з корупцією та її існування, швидко подолати корупцію та привести до відповідальності її тінювих ділків непросто, тому дуже важливо активізувати інтерес саме морально-духовних, чесних людей, молодь і доросле населення територіальних громад. Від територіальних громад і до вищих інстанцій та ешелонів влади має проводитися моніторинг та оцінювання антикорупційної роботи, її ефективності, а не «замилування очей» громадянам та інвесторам. Те, що робить уряд Президента В. Зеленського, сьогодні відповідає його серйозній підтримці у суспільстві.

Процес оцінювання стратегії боротьби з корупцією повинен мати такі складові: систематичну інформацію про методи, шляхи дослідження, критерії, аналіз результатів і фахово продуману профілактику щодо корупційних проявів окремих осіб і груп корупційних схем та профілактично-правову роботу. Оцінювання повинно забезпечувати зворотній зв'язок, сприяти врахуванню здобутого досвіду в наступному циклі щодо профілактики корупції. При оцінюванні наслідків роботи важливо підвести підсумки щодо економічності, ефективності та результативності проведеної роботи, бо саме від цього багато в чому залежить соціальне забезпечення людини у суспільстві та авторитет урядовців у державі й на міжнародній арені.

Ведучи мову про ціннісну систему антикорупційної та профілактико-корупційної діяльності у територіальній громаді,

варто звернути увагу на цінності, соціальні норми, мораль, установки, духовну відповідальність перед Богом, яка стосується усіх людей щодо життєтворчості у територіальній громаді та особливо боротьби за соціальну захищеність населення. Успішність антикорупційної діяльності залежить від ефективної взаємодії місцевого самоврядування і територіальної громади, прозорість і підзвітність, узгодженість законодавчої та нормативно-правової бази, а також залучення громадян, громадських організацій щодо контролю за нечесним збагаченням окремих людей. Настав час з цією ганьбою правовикам закінчувати та мати фахову відповідальність і честь.

До сучасних механізмів запобігання та протидії корупції в територіальних громадах можна віднести:

- вироблення ефективно -дієвої антикорупційної стратегії;
- організаційні засади щодо протидії корупції;
- взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції;
- вивчення зарубіжного дієвого законодавчо-правового досвіду протидії корупції, як уроків для сучасної України;
- просвітницько-професійна робота фахівців з громадськістю щодо протидії корупції тощо.

У кожній розвиненій країні світу формується державна політика участі громадськості у процесі прийняття рішень у боротьбі з різними негативними проявами окремих членів владних структур чи окремими групами негативних схем та дій. Подальший розвиток форм прямої демократії в Україні зумовлює, перш за все, необхідність нормативних засад реалізації механізмів безпосередньої участі громадян в управлінні суспільно-політичними справами у державі. Демократія, соціальне забезпечення населення у суспільстві неможливе без розвитку громадських ініціатив. Ефективність громадських ініціатив залежить від сформованої психології соціальної активності фахово-просвітницької роботи у суспільстві, зокрема сьогодні на місцях у територіальних громадах, без політичних обіцянок, а чесною фаховою роз'яснювальною роботою (Пірен М.І., 2018. 1;2).

Отже, формування антикорупційної культури серед населення у територіальних громадах повинні стимулювати освітяни, науковці, правники, представники духовенства, а також ЗМІ, які своєю просвітницькою роботою будуть сприяти формуванню у жителів громади риси відповідальності за погані вчинки й виховувати моральну стійкість, щоб жити чесно не тільки за суспільними законами, але й формувати високодуховну моральну відповідальність перед Господом Богом, бо прийде час для кожної душі відповідати за вчинки при житті. З цього приводу дуже влучно сказано у Псалтирі: «Тому, не встоять нечестивці на суді, ані безбожники на Зборах Праведних. Бо знає Господь путь праведників, а путь нечестивців загине» (Псалом Давида, 1; 5).

3.6. Екологічна освіченість особистості, фахівця в руслі викликів сьогодення.

*Небезпечно відчувати себе
безпечно в небезпеці, яку
самі створюємо.*

Латинське прислів'я

На етапі викликів глобалізації, екологічних кризових проявів, набуття навичок екологічної культури майбутнім фахівцем з метою її популяризації серед громадян – важлива потреба часу щодо екологічної безпеки у суспільстві змін на кшталт сталого розвитку України.

Екологічна освіта має на меті зміну свідомості людей саме у системі екологічних цінностей суспільства в процесі демократизації та подолання воєнної розрухи, змін на суспільний прогрес в цілому.

Майбутній фахівець повинен бути готовим до роботи з людьми щодо забезпечення розуміння громадянами суті екологічних настанов і важливості кожною особистістю бути залученою до запобігання та вирішення екологічних проблем, особливо сьогодні, у територіальних громадах щодо захисту навколишнього середовища після війни, яка принесла багато проблем розрухою та зброєю. Для вагомості усвідомлення

проблем екологічної освіченості важливо наголосити на ряд конференцій міжнародного плану, з рішеннями яких бажано ознайомлювати освітянами шляхом просвітницької роботи серед людей і працювати щодо запобігання екологічних викликів глобалізаційного характеру.

Глобалізаційний рух на міжнародному рівні розпочався ще в кінці ХХ ст. Так, у Франції, у 1968 р. під час міжнародної конференції ЮНЕСКО у Парижі з проблем охорони земельних ресурсів затверджена програма дій «Людина та біосфера», де порушувалися проблемні питання громадянського характеру щодо екологічної освіти.

Більш серйозно проблеми екологічної освіти розглядали науковці та політики на конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем довкілля у 1972 р. у Стокгольмі. Саме на цій конференції науковці та фахівці з проблем екології порушили проблему про те, що екологічна освіта має бути використана як фаховий інструмент для популяризації у контексті розв'язання глобальних екологічних проблем у світі серед громадян у кожній країні світу.

На цій конференції Генеральна Асамблея ООН створила Програму «ООН з довкілля» (ЮНЕП), як орган Генеральної Асамблеї ООН, що здійснює нагляд за змінами стану довкілля, заохочує та координує міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля. ЮНЕСКО та ЮНЕП створили три важливі документи, які стали основою для екологічної освіти у закладах вищої освіти та проведення просвітницької роботи серед громадян щодо популяризації екологічної культури та інформації про стан екології у світі, кожній країні та регіоні, щоб у процесі праці та спілкування проводити професійно-просвітницьку роботу на рівні захисту довкілля та збереження здоров'я людей.

Інформацію про екологічну безпеку бажано доносити громадянам суспільства у контексті того, що кожен громадянин, у міру своїх можливостей, повинен дбати про чистоту навколишнього середовища та власне здоров'я. Л. Гумілев (1997, С. 29) застережливо писав: «Як би не була розвинена техніка, усе необхідне для підтримки життя люди отримують від природи». Ця ідея актуальна у контексті пандемії коронавірусу,

адже пошук антивірусу є досить складним і тривалим у часі, а також у післявоєнний період в Україні.

Національною безпекою для сучасної України є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, у якій має реалізуватись сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Про це чітко вказано у Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003). Екологічна безпека – це складова національної безпеки України, яка забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища.

Гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я населення – головна мета національної екологічної політики, досягнення якої можливе завдяки стабілізації та поліпшення стану навколишнього середовища шляхом запобігання і прогнозування екологічних ризиків, проводячи стратегічні екологічні оцінки, а також вивчаючи та враховуючи ключові екологічні тенденції, потенціал і обмеження, запобігання суттєвих помилок і сприяння розвитку транскордонного співробітництва.

Треба мати на увазі у процесі формування екологічної культури, що Стокгольмською декларацією проголошено прямиий зв'язок між освітою і станом довкілля. Свідченням серйозних підходів до цієї проблеми є теж серйозний сигнал про те, що було рекомендовано представниками конференції, щоб в усіх країнах освітяни й урядовці екологічної сфери розробили багатогалузеву програму екологічної освіти для всіх рівнів освіти (Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини). Якщо з наукового погляду оцінювати цю проблему, то і саме життя засвідчує надзвичайно низький рівень освіти у процесі викладання екопроблем у школах, ЗВО. Про це свідчать факти, які посприяли екологічним викликам у світі.

Особливо варто звернути увагу на надто низький рівень екологічної культури наших громадян, навіть Чорнобильська катастрофа в Україні не навчила ні урядовців, ні громадян тому,

що позитивна екологія – це хороший стан нашого самопочуття та здоров'я, а погана – хвороби раку та ін.

Перша міжнародна конференція, що відбулась у Тбілісі (1977 р.), з питань освіти в галузі екології, під егідою ЮНЕСКО, ЮНЕП, сформувала для освітян програму шляхів та механізмів навчання нового типу поведінки людей у суспільстві, які у процесі навчання та набуття професійних знань повинні оволодіти ними на рівні часу з метою культивування їх серед населення і самим мати знання для профілактики охорони здоров'я кожного, починаючи з сім'ї і до усіх інстанцій у суспільстві.

Аналіз екологічних негараздів і пандемія коронавірусу (2020 р.), яка виникла у Китаї і згодом охопила увесь світ і поставила перед людством, в тому числі й освітянами, завдання великої відповідальності – берегти навколишнє середовище від не Божого використання складних відкриттів, що на думку «сильних світу цього», зробило їх ще багатшими та «повелителями усього світу». Ні! Усе вони залишать на Землі, крім відповідальності перед Богом. Відповідальність буде і у тих, хто слухає і служить тим негідникам, які не враховують негативні впливи окремих відкриттів, що пов'язані з війнами (атомною та іншими хімічного характеру), а лише прибуток. Тому підготовка освітянами фахівців і навчання школярів має відповідати Божому навчінню – «Подальше від зла!». Науковці, освітяни і політики давно усвідомили глобальний характер екологічних проблем і необхідність пошуку дієвих механізмів щодо запобігання «політики зла», протидії злу, а ними є слова навчіння – «жити відповідально, перед Богом, людьми, навколишнім світом та власною совістю» (Водянка, Підгірна, Сирбікова, & Кифяк, 2019).

У даному контексті згадаємо, що Папа Римський Франциск присвятив рік своєї діяльності проблемам довкілля. З травня 2020 року до травня 2021 року. Ватикан ініціював на світовій арені дискусії та заходи, присвячені охороні довкілля. Серед запланованих подій – спеціальна молитва за Землю і людство, зустрічі релігійних лідерів, а також круглий стіл про проблеми довкілля у рамках Всесвітнього економічного форуму у Давосі у 2021 р. (Лиховид, 2020, С. 14).

Історична константа наuczіння Господа – Творця Всесвіту щодо розуміння Людини, яка у Всесвіті є найкращим творінням і яка повинна жити у гармонії зі світом. Зокрема, Апостол Іоан Богослов своє наuczіння розпочинає так: «спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було споконвіку у Бога. Усе через Нього сталося, і без Нього ніщо не сталося, що сталося. У Ньому було життя і життя було світлом людям. І світло в темряві світить, і темрява не огорнула Його» (Ін.:1;4). Тож, усі освітјани, кожен громадянин світу мусимо жити і слугувати людям як навчав Ісус Христос: «І так, в усьому, як хочете, щоб з вами поступали люди, так поступайте і ви з ними, бо в цьому Закон і Пророки» (Мт.: 7, 12).

Отже, вищевикладене засвідчує, що природу, навколишнє середовище повинні люди шанувати незалежно від соціального статусу та прагнення олігархів до збагачення без міри, бо зневажливе ставлення до навколишнього середовища й екології загалом може спричинити не лише багато бід, хвороб, пожеж, повені, падіння продуктивності в сільському господарстві, але й втрату краси та чистоти навколишнього світу, яка є для всього живого основою життя. А екологічну культуру треба сприймати як суспільний феномен, що потребує розуміння потенційних впливів кліматичних змін, наслідків наших діянь негативного характеру.

На особливу увагу у контексті досліджуваної проблеми заслуговує ювілейна доповідь Римського клубу «*Come On! Капіталізм, близорукість, населення и разрушение планеты*» (2018), де науковці зробили акцент, що «Старий світ приречений. Новий світ неминучий!» Наведемо кілька кліматичних змін, що впливають на світ сьогодні.

Глобальне потепління веде до зростання рівня Світового океану, деякі міста, острови, навіть цілі країни за кілька десятиліть ризикують опинитися під водою або стати непридатними для життя. Людству нині важко навіть передбачити, з якою швидкістю це відбуватиметься, – і навіть де саме, адже нинішні прогнози часто не враховують будови земної кулі.

У 2018 році вже потонули щонайменше три невеликі незаселені острови. Але вже в найближчі кілька десятиліть зміна

клімату дійде і до відоміших – а подекуди й населених місць. І їм загрожуватиме не лише затоплення. Протягом листопада 2019-го італійське місто пережило чи не найбільшу за пів століття повінь – «*acqua alta*» («висока вода» – так повені називають місцеві жителі) піднялася до майже 190 сантиметрів над рівнем моря, а у кінці червня 2020 р. – Західна Україна.

Найбільша у світі система коралових рифів, що тягнеться на 2300 кілометрів уздовж східного узбережжя Австралії, може зникнути вже до середини цього століття. В останньому звіті уряду Австралії стан Великого Бар'єрного рифу визначається як «дуже поганий». Причина – зростання середньої температури моря, що негативно впливає на стан коралів. Крім того, океанічна вода, яка поглинає вуглекислий газ, стає кислотнішою, внаслідок чого корали просто руйнуються – і їх поїдають морські хижаки.

«Нинішні темпи глобального потепління не дозволять зберегти [Великий бар'єрний] риф для прийдешніх поколінь», – ідеться у звіті уряду Австралії. Його автори зазначають: для сповільнення руйнування екосистеми рифу необхідні «*суттєві дії на глобальному рівні*». Ліси Амазонії, яка займає дві п'ятих території Латинської Америки, є одним із прикладів так званої екологічної зворотної петлі. З одного боку, амазонські дощові ліси регіону є важливою складовою природної системи регулювання клімату (поглинаючи понад 15% вуглекислого газу в атмосфері), а з іншого — глобальне потепління впливає і на саму Амазонію.

Кіритімати – це найбільший у світі атол (кораловий острів), який має ще одну назву – Острів Різдва. Він входить до складу малої острівної держави Кірибаті, яка чи не найбільш вразлива до змін клімату. У Республіці Кірибаті непросте колоніальне минуле. Її атоли в роки «холодної війни» Велика Британія використовувала для випробувань ядерної зброї. На островах, зокрема й Кіритімати, досі лишилися відходи, які зі зростанням рівня води можуть потрапити у відкритий океан. І, на жаль, таких незворотніх процесів багато. Тому важливо усім (політикам, освітянам, науковцям і просто пересічним громадянам) усвідомити наслідки майбутніх кліматичних змін, зрозуміти і віднайти шляхи виходу із проблемних ситуацій, розробити і впроваджувати програми щодо кліматичних змін і захисту навколишнього середовища.

3.7. Гідне представлення вітчизняним туризмом світові наявних та знищених війною Росії в Україні культурно-духовних цінностей українського народу

*Неси добру звістку, роби добро.
Пізнавай красу світу, а не руйнуй її.
Твій стан – це навчитися давати,
а не брати.*

Андрей Шептицький

В умовах сучасного державотворення та реалізації реформ у сучасному кризовому українському суспільстві та у післявоєнний час в результаті децентралізації кожен регіон, кожна територіальна громада намагаються і будуть далі діяти, щоб формувати нове покоління людей, здатних віднайти свої можливості з метою ефективного розвитку територіальних громад, їх гідного представлення іншими країнам, людям, які зможуть побачити успіх щодо розвитку, самозабезпечення та соціального захисту населення. Для реалізації різновекторних стратегій територіальних громад на кшталт самоідентифікації, залучаються сфери економіки, культури, науки, освіти, охорони здоров'я й туризму з патріотичним духом єдності.

Ми повинні бути свідомими того, що територіальні громади – це насамперед люди, які в них живуть – діти, дорослі, старше покоління – зі своїми реальними проблемами й потребами. Тому важливо думати, як облаштувати території, щоб вони були не лише красивими, а й зручними для життя та цікавими своїм практичним досвідом, можливістю для молоді самореалізуватися, одержати гідну освіту у «Новій українській школі», отримувати інвестиції, розвивати свою справу та надавати допомогу іншим. Про це дуже суттєво сказав Андрей Шептицький: «Заощаджуй і не витрачай кошти на надмірну розкіш: пам'ятай, що інші вклали свою лепту у твій добробут, – тому допомагай не тільки бідним, а й талановитим».

У сучасних українських реаліях чітко простежується відсутність у правовому полі соціогуманітарних аспектів розвитку сфери туризму, що мало б мати місце у державному законодавстві. Так, у Законі України «Про туризм (15.01.2015 р.),

Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 року» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р.) не знаходимо засад духовно-морального спрямування на кшталт людиноцентричного підходу до соціального захисту людей. Хоча, як свідчить практика діяльності територіальних громад, що сформувалися, деякі з них утверджують нові ідеї щодо соціального захисту населення шляхом туристичного накопичення ресурсів. Успішним прикладом може бути досвід територіальної громади м. Дніпра, де туризм убачають рушієм соціально-економічного та соціогуманітарного розвитку громади й водночас головним ресурсом формування у місцевого населення засад локальної ідентичності, що запобігає міграції молоді та створення умов для працевлаштування.

Заслугує на вивчення та розповсюдження досвід не тільки Миської ради м. Дніпра, але й Комунального підприємства «Агентство розвитку Дніпра», де реалізують місію нових інвестиційних можливостей різного спрямування. На цьому так ґрунтовно й архіактуально наголошує відомий дослідник і практичний популяризатор розвитку туризму в Україні А. Гаврилюк (2018, - С. 40-44).

На сучасному етапі досить активно застосовується програмно-цільовий підхід до регіонального розвитку туризму. Змістове наповнення програм розвитку туризму спрямоване на врахування локальних ресурсних можливостей територіальних громад, особливостей наявного економічного, соціального, інформаційного, кадрового потенціалу тощо. Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють розвиток сфери туризму в різних напрямках України, засвідчує, що туризм є досить перспективним напрямком соціально-економічного зростання регіонів, інструментом поліпшення добробуту населення територіальних громад і проявом формування світоглядних засад громадян тих територіальних громад, які сформувалися і популяризують себе у різних напрямках, зокрема у сфері соціального захисту людини у суспільстві.

Органами публічної влади на місцях вживаються заходи з розроблення та реалізації програм розвитку туризму. Нині стратегічний акцент цієї проблеми спрямовано на можливості регіонального забезпечення кадровим, фінансовим, інвестиційним, маркетинговим потенціалом майже усі області України та

територіальні громади, які сформувалися й активно організаційно працюють, налаштовуючи своїх громадян на успіх щодо соціального забезпечення.

Такі можливості туристичні центри регіонів отримали завдяки децентралізації влади та створенню територіальних громад, які об'єднують населення на власний успіх шляхом активізації і на власний внесок кожного.

Базовим документом, у якому визначено основні напрями формування регіональних програм, стала Загальнодержавна стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. Серед її напрямків виділено : «Безпека туристів», «Нормативно-правова база туризму та курортів», «Розвиток трудових ресурсів» тощо.

Вивчаючи стан інформації про децентралізацію та діяльність територіальних громад, приходимо до висновку, що туризм треба розвивати як суспільний феномен, який актуалізує інтерес людей пізнавати та розвивати свою країну й популяризувати її цінності у світі через представлення історичних і культурних надбань для туристів.

Серед усіх областей України у програмах розвитку туризму поки що лише у Чернівецькій області туризм визнано соціальним інститутом держави, який варто розглядати як засіб формування морально-духовних рис особистості, спосіб задоволення її соціальних потреб у пізнанні навколишнього світу, навчанні, відпочинку, оздоровленні, лікуванні тощо.

Соціальний туризм здатен об'єднувати людей різного віку, статусу, можливостей, що для сучасного українського суспільства дуже важливо. Туризм впливає і на виховні процеси через підвищення поінформованості та свідомості населення, сприяє зайнятості населення, популяризує місцеві історико-культурні цінності, чим стимулює громадян на благоустрій у територіальних громадах.

Важливо, що Загальна декларація прав людини (1948 р.) проголошує для кожної людини як члена суспільства право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідної підтримки, бо Україна є членом міжнародної туристичної організації. Саме це слугує базовою основою актуалізації благоустрою та стимулює громадян до ідентифікації зі своєю територією, з інтересом

працювати на успіх, сприянню інвестиційним проектам, туристичним потокам до тих територіальних громад, де жителі дбають про благоустрій та з любов'ю до свого краю.

Туризм є перспективним напрямом соціально-економічного зростання територіальних громад, інструментом поліпшення добробуту місцевих жителів, фактором збалансованого розвитку територіальних громад, проявом підвищення свідомості громадян, історико-культурної обізнаності, патріотичності, національної пам'яті, консолідації жителів громади та суспільної злагоди взагалі.

Саме ця проблема у контексті децентралізації щодо формування територіальних громад має стояти на порядку дня в освітян, науковців, державних службовців усіх регіонів, керівників територіальних громад, які шляхом просвітницької роботи серед населення покликані активізувати інтерес на краще життя, державотворчі зміни в Україні і гідне представлення їх історичних, культурних і духовних цінностей громадянам країн світу. Особливо на даному етапі світові слід показати, яку розруху знищення культурно-духовно цінностей приносили в Україні війна Росії, за це її політична еліта повинна відповісти як перед народом світу, так і перед Богом.

3.8. Виховання життєтворчості у системі вітчизняного освітньо-громадянського виховного ідеалу у післявоєнній Україні.

*Дороги власної не бійся.
З метою у єдине злийся
Хіба не ти - твоя мета?
В. Стус*

Метою освітньо-громадянського виховного ідеалу є формування в особистості знань та технологій життєтворчості та життєстійкості.

Що більша мета – то більша людська реальність. Отже, смисл життя здорової людини – мати якомога більшу мету, цю мету зробити реальною людині завжди допомагає освіта і виховання. Це суспільна реальність життя людського його буття, якої навчають Заповіді Божі.

Завдання освітньої системи – формування в учнів знань з технологій життєтворчості, які не може бути зведено лише до отримання необмеженого доступу до інформації про знання. Лише виховні переконання тісно переплетені з освітніми навчіннями сприяють людині реалізуватися в процесі практичної діяльності в житті, яке реалізує людина у суспільстві.

Під поняттям **технологія** розуміють складову еволюції людства, починаючи з найперших цивілізацій, як вираження розуму і здібностей людини. Вона (технологія) пов'язана з природничими науками і математикою, а також з мистецтвом і суспільними науками. Технології перебувають на межі між людським буттям і природою і поєднує їх. З теорії пізнання (гносеології) важливим є освітній підхід, що поєднує у собі виховні аспекти для технологій життєтворчості особистості.

На зламі століть відбувається докорінна ломка цивілізаційних основ життєустрою, яка принципово впливає на онтологічну ситуацію. Одним із векторів цього процесу є свідоме зростання людини як творця соціального світу і як архітектора свого індивідуального життєвого проекту, де за допомогою освіти та виховання людина осмислює проблеми: наскільки вона вільна у своїй життєтворчості, як складається доля людини та її особиста доля та у чому її, людини, головна місія як творця і носія життя. У даному контексті В.Франко наголошував, що «освіта повинна дати людині засоби для осмислення смислів власного життя».

Сучасне українське суспільство перебуває у стані глибокої кризи, спричиненою війною та і недосконалістю управлінців – керівників, яка охопила усі структури і відбивається на психології кожної людини та поведінці всіх груп, прошарків, окремої людини. Соціальна нестабільність, відсутність соціальної перспективи, невпевненість у завтрашньому дні, втрата значною частиною населення довіри до інститутів влади, віри у можливість скорого виходу із кризової ситуації – все це духовно і морального деморалізує людей, особливо молоде покоління, велика частина якого мігрує в інші країни, цьому сприяє ще і війна.

Однак, в умовах трансформації українського суспільства, війни здійснюються і пошуки форм і методів самореалізації

сутнісних рис індивідів, яким сприяють освіта, виховання, інформація, що зорієнтовані на нові ідеї, особистісний вибір, особистісну відповідальність, особистісну життєтворчість.

Тому альфою і омегою освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення є концепція життєтворчості, ідея виховання особистості як суб'єкта власного життя. Саме у цей час Нова українська школа, освітяни покликані допомогти входженню учнів в контекст сучасної ідеї становлення особистості як суб'єкта та стратега життя, гідного людини інноваційно-інформаційного суспільства знань XXI ст.

Сьогодні навчитися мистецтва жити під впливом освітньо-громадянського виховного ідеалу – означає оволодіти знаннями, їх сприйняттям у творчій побудові свого життя, що покликано базуватися на нових інноваційних технологіях, розвинутій самосвідомості та свідомості громадянського спрямування, оволодінні технологіями програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально – особистісного проекту життєдійності.

На сучасному етапі у даному контексті сучасна освітньо-виховна педагогічна наука – це наука життєтворчості, яка спрямована на учіння школяра як суб'єкта життя, допомогти йому у визначенні життєвої стратегії, пошуках смислу життя, його наповнення новими ідеями науки і культури, шляхами та механізмами для успішного життєздійснення. Як засвідчує історія, школа є не тільки інституція, організація навчання, але й усього життя людини, навчання та виховання людини, школярів жити в процесах динамічних суспільно – життєвих змін.

Важливо наголосити, що ідеї освітньо-виховного ідеалу життєтворчості знаходять дієвий розвиток в освітньо-виховних моделях педагогічної науки у різних країнах світу у контексті освіти XXI ст.

Наприклад, педагогічна наука США дедалі більше схиляється до думки, що шкільна освіта повинна зосередитися не тільки на тому, які реальні знання, навички, уміння можуть продемонструвати учні, а й на зовсім новому світобаченні життєвого циклу. А саме: «Якими дорослими повинні стати молоді люди, носіями яких якостей вони будуть у XXI ст.?» Такий підхід ілюструє масштабний проект «Освіта світового

класу», з ініціативою його виступила педагогічна громадськість штату Вірджинія(США). В основу його покладено – «життєві ролі», що їх виконуватимуть учні у ХХІ столітті. Саме на цей аспект вагомо спрямувати сучасний український освітньо-громадянський ідеал виховного впливу в Новій українській школі, ліцеях, гімназіях, вишах.

У цьому плані учні повинні бути підготовлені так, щоб мати навички:

- здійснювати на практиці й реалізувати особисті прагнення щодо освіти та професіональних планів;
- аналізувати сильні й слабкі сторони для удосконалення своїх поведінкових тенденцій а також здібностей і планів на майбутнє;
- сприяти власному здоров'ю, безпеці й фізичній підготовці;
- виробляти перспективу свого інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного і матеріального аспектів життя;
- підходити до своїх життєвих інтересів беручи до уваги потреби і права інших людей;
- серйозно оцінювати й осмислювати інформацію, необхідну для прийняття життєвих рішень тощо.

Пріоритети шкільної освіти та виховання у кожній країні об'єктивно визначаються власною соціокультурною специфікою. Водночас більш очевидним у ХХІ ст. ,періоду відкритих суспільств, стає особлива актуальність передового досвіду з проблем життєдіяльності, удосконалення освітніх структур у різних країнах світу, з урахуванням пріоритетів ХХІ ст.

Україна у цьому плані теж не стоїть осторонь (Освіта для миру – EdukacijaIarokoju:зб.наук. пр.. : у 2 т./редкол. : Кремень В.Г. (голова);Коцур В.П., Ничкало Н.Г., Шльосек Ф. (заст.голови);Довгий С.О., Лук'янова Л.Б.,Вовк М.П., Котун К.В.(челни редколегії). – К.: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка»,2019. Т.1. – 720 с.; Т :2- 790 с. ; Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій. Матеріали Міжнародної науково- практичної конференції М.Чернівці, 26-27 травня 2021 року/ за наук. ред. д. пед.. наук С.З.Романюк. Чернівці: Чернівецький наук. ун-т. 2021. 328 с.) та інші.

Життя – це внутрішньо суперечливий процес, який вимагає від особистості вміння володіти собою і обставинами свого життя, регулювати свій життєвий процес, свою соціальну поведінку. Перебудова моделі освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення вимагає стрижневих принципів, які визначають змістові технологічні й управлінські доміанти навчально-виховного процесу. Тому місія Нової української школи спрямована на утвердження особистісно зорієнтованого навчання і виховання, яке передбачає розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта життєтворчості. Це школа, в якій забезпечується єдність інтелектуального, фізичного, духовного і морального розвитку особистості, утверджуються чотири найважливіших принципи освіти XXI століття : навчатися пізнавати, навчатися працювати, навчатися жити разом, навчатися жити.

Саме тому сучасний освітньо-громадянський виховний ідеал, особливо у післявоєнний час, виступає як школа для особистості, громадян України побудувати життя, як культурне, духовне явище за законами віри, надії, любові, філософії серця, оволодіння своїм внутрішнім світом на основі оптимального регулювання життєвих позицій, глибоко осмисленої життєтворчості особистості.

3.9. Формування середнього класу в територіальних громадах – чинник ефективності їх розвитку та соціального забезпечення громадян

*Бідність є матір'ю хибів,
але також і великих винаходів.*

Жан Поль

На сучасному етапі соціально-політичних змін в українському суспільстві змінюється соціальна структура, спостерігається процес поляризації доходів і розшарування суспільства. Для соціально- економічних змін і соціальної стабільності наймудрішим винаходом буде для сучасного українського суспільства сталий розвиток, починаючи з територіальних громад, обов'язковою складовою має бути у цьому процесі *формування нової соціальної групи – середнього класу.*

Процес формування середнього класу належить до базових соціальних процесів, і факт його формування треба розглядати як важливий критерій ефективності соціально-економічних змін у сучасному українському суспільстві.

Щоб зберегти українську самостійність, необхідно створити умови сталого розвитку для появи середнього класу в Україні, який повинен формуватися у процесі децентралізації влади та створення територіальних громад, саме цей процес має бути носієм норм, принципів, цінностей та ідеалів суспільства змін, бо Україна зробила європейський вибір, який стимулює демократичні стандарти життя громадян та їх захищеності від бідності.

Провідні науковці розвинених країн світу вважають, що середній клас повинен виступати і як соціально-змістова категорія, і як об'ємний розрахунково-статистичний показник, що сприяє можливостям оцінювати соціальність економіки країни, у даному контексті територіальної громади. Щодо України, то на сучасному етапі, за офіційними даними, близько 26% населення живе на межі бідності, а у процесі війни цей показник значно зріс. В умовах тінізації економіки, справжній рівень своїх доходів не розкриває ніхто, особливо найбільш заможні верстви суспільства.

У більшості країн з розвинутою економікою середній клас охоплює понад 60% населення. На сьогодні, в період війни в Україні середнього класу не існує. Це пояснюється низьким рівнем життя більшості населення і отриманням значної частини доходів з тіньової економіки.

Важливим чинником входження до середнього класу в сучасному українському суспільстві є високий рівень професійно-освітньої підготовки населення (понад 20%). Близько 25% населення України має базову вищу освіту і ще 15% мають повну вищу освіту (Гошовська В., 2008, 224 с.).

Дуже важливо на сучасному етапі створювати умови для нарощення середнього класу шляхом зміцнення економіки, підвищення рівня життя населення, зменшення майнового розшарування за допомогою сталого розвитку і такими діями:

- збільшення інвестицій у розвиток економіки, її інноваційної складової, підприємницьких структур середнього та малого бізнесу;
- спрямування політики на подолання бідності, підвищення соціального захисту працюючих;
- сприяння розвитку та реалізації власного професійного потенціалу;
- розробки теоретичних основ соціальної політики та її захисних функцій для становлення середнього класу;
- осмислення та здійснення приватизаційного механізму формування ефективного власника;
- на певний час забезпечення пільгової політики у сфері оподаткування малого та середнього бізнесу;
- формування ефективних механізмів мотивації до високопродуктивної праці;
- подолання недосконалості у процесі інвестування;
- інтенсивна децентралізація щодо розподілу ресурсів між центром і регіонами тощо.

Середній клас у територіальних громадах сьогодні повинен являти собою ту частину суспільства, що займає середні статусні позиції. Він повинен бути носієм нових норм, принципів, цінностей та ідеалів соціальної держави, які мають місце у розвинених країнах (країнах золотого мільярду), оскільки його характеризує не лише нормальний рівень добробуту, але й задоволеність своїм соціальним самопочуттям.

На сучасному етапі в Україні сформовано біля 1000 територіальних громади, які об'єктивно плекають у людей надію на подолання конфліктологічного типу соціальної структури й становлення гідного людині соціального забезпечення з метою соціального захисту нужденних й гармонії у суспільних нішах.

У процесі змін демократичного типу для українського суспільства *важливо подолати диспропорції, що склалися в політиці доходів*. Цьому сприятимуть низка чинників:

- становлення територіальних громад,
- формування середнього класу,
- зміна меншовартісної свідомості громадян на свідомість державного народу шляхом професійної просвітницької роботи освітян,
- підготовка фахівців-патріотів серед населення, але не партій, які компроментують себе серед громадян лише обіцянками та «прагненням до влади».

Отже, як спостерігаємо в сучасних українських реаліях, настає час, коли до влади народ буде запрошувати гідних професіоналів, а не тих, кого підтримують олігархи, як це спостерігається на даному етапі в Україні, особливо у депутатському корпусі України. Саме тому життя ставить завдання перед освітянами й урядовцями вести роботу щодо поліпшення життя громадян України, збереження від розпаду держави Україна, чому дуже сприяє війна шляхом єднання та великої щоденної роботи у гущі народу, в низах та особливо серед молоді, у територіальних громадах.

Тому у сфері життєтворчості щодо державного будівництва на порядку дня постали проблеми утвердження децентралізації, становлення територіальних громад та формування середнього класу. Також маємо усвідомити, що простежується зміна соціально-економічної системи під впливом демократичних перетворень і в умовах поширення світової глобалізації й орієнтації українського суспільства на європейську модель розвитку, виступаючи в ЄС (2022р.).

Важливо звернути увагу на те, що сучасну стратегію для суспільно-політичних змін саме у територіальних громадах, доцільно продумати як фахово-прагматичну стратегію для реалізації заходів щодо стабільності й потужності середнього класу має бути сприяння набуттю вищого статусу середнього прошарку населення, який діалектично тяжіє до прошарку вищого за середній. У світі немає нічого постійного, все знаходиться у динаміці та змінах. До таких змін українське суспільство покликані готувати освітяни, науковці та професійно мислячі фахівці-практики та політики, а також боротьба за перемогу у війні з Росією.

Отже, на сучасному етапі серед заходів української стратегії ефективного розвитку українського суспільства загалом, і територіальних громад зокрема, боротьби з бідністю та підвищення суспільного добробуту є світовою мудрістю, яка навчає: «до влади запрошувати чесних, професійних людей, які вміють управляти, поважають інших».

3.10. Елітна особистість у кадровій політиці сфери місцевого самоврядування та соціального управління – веління часу на подолання руїн завданих війною.

*Серед гріхів, які потребують
особливого розкаяння, можна з
упевненістю назвати ті, як
вважає Бог є перешкодою
на шляху до єдності.*

Іван Павло II

Становлення нової генерації інтелектуальної еліти відбувається сьогодні в Україні з великими труднощами. Стан невизначеності, що характеризує більшість членів суспільства, занепад високоорганізованих систем суспільного регулювання, які переважно заповнені недостатньо освіченими за професійним профілем фахівцями, що привели до відтоку справжніх елітних кадрів у більш розвинені країни світу і чому сприяє війна.

На даний період щодо спрямування в активне русло українських реформ у державній політиці загалом гостро відчувається брак компетентності, обґрунтованих для специфіки розвитку українського суспільства концепцій, гостро відчувається брак компетентності, нових ідей, творчих підходів, а нерідко й елементарної відповідальності за долю України. Хоча війна Росії проти України багато чому навчила, особливо патріотизму та згуртованості у боротьбі, за свою незалежну Україну.

Сучасна політична демагогія, обіцянки керівної політико-владної еліти, а також окремих ідей авторитаризму спричиняють відчуття безнадійності і байдужості, що дедалі більше паралізують волю суспільства як цілісного організму, і, що найбільш прикро,

його молодій парості, з якою тільки й можна пов'язувати надії на зміни. Хоча політичним гаслом провладної партії «Слуга народу» було «До влади молодих!», для українського суспільства було б дуже добре, щоб прийшли молоді професіонали, а не лише прибічники партії «Слуга народу».

Отож чудово відомо, що життя людини починається з любові й пізнання, а закінчується смертю. Усе інше залежить від нашого вибору, відповідно від обставин у державі, яка залишається нам Батьківщиною, нашої праці, чесності, самореалізації, відповідальності, вміння порядно поводитися у людській взаємодії. Саме цьому ми навчаємося у процесі становлення кожного як особистості, що формується, навчається і може реалізуватися за умов можливого гідного соціального захисту в нашому суспільстві, у територіальній громаді, коли там керують фахові, елітні особистості, а у школах навчають справжні педагоги, що своїм умінням стимулюють у «Новій українській школі» інтерес до навчання, навчаючи дітей мислити творчо, прагматично, інноваційно, самостійно. Цим формуються у дітей, молоді інтерес до праці та громадянськості.

Сьогодні на рівні масової свідомості в українському суспільстві можна виділити два типи суспільної свідомості: капітулянтську та модернізаційну. Щасливу і велику батьківщину любити невелика заслуга... Ми повинні любити її ще більше, коли вона слабка, принижена політичною демагогією «політиків-обіцяльників», щоб підставити плече для патріотів-професіоналів, що фахово думають про те, які механізми та форми взаємодії можна обрати для змін, для ефективної моделі щодо позитивних змін у суспільстві.

Модернізаційна модель у політиків – це демократія, європейські стандарти життя, вступ до ЄС, до НАТО та діяльний підхід до праці у територіальних громадах. З цією метою важливо для змін залучити фундаментальні знання про загальні закономірності суспільного розвитку, які базуються на високому світовому досвіді та українських історичних реаліях, відкидаючи політичну демагогію обіцянок, які носять гаслову специфіку і породжують суспільні сумбури, протести тощо.

Ієрархія вагомості модернізаційного підходу має розпочинатися з територіальних громад і бажано, щоб вона мала

такий вигляд:

- розуміння загальнолюдських інтересів щодо забезпечення, захисту людини та серйозного ставлення у територіальних громадах до екології, ринку землі, бо земля – цінність для життя і майбутніх поколінь;
- урахування специфіки сучасної ситуації в державі та світі;
- урахування власне передових українських історичних традицій;
- осмислене залучення ефективного світового досвіду;
- формування у суспільстві психології державного народу, подолання психології меншовартості шляхом професійної просвітницької роботи на місцях, а не політичної агітації за партій та гроші олігархів у їхніх інтересах;
- активна праця освітян у реалізації програми «Нової української школи» з метою наuczіння професіоналізму, виховання інтересу до праці, відповідального ставлення молодого покоління до державотворчих процесів та захисту своєї держави тощо.

Існуючий мілітаро-бюрократичний режим віджив і мусить поступитися місцем демократичному устрою, за якого громадяни відчували б себе суб'єктами, а не об'єктами політики.

Світовий досвід підтверджує і навчає, що кожна країна має виробити свій індивідуальний шлях економічних і соціально-політичних перетворень з урахуванням своїх можливостей, особливо для введення тих інновацій, які підходять суспільству для позитиву.

На думку науковців, з вимог практики життя нами взято ідею – розпочати курс змін знизу, з формування територіальних громад, реалізації ідей «Нової української школи» й активної просвітницької роботи серед громадян.

Для цього є всі необхідні передумови: могутній інтелектуальний потенціал, родючі землі, сприятливі природно-кліматичні умови, вдале географічне положення, працьовитий народ, багато пережитого та пролито крові у боротьбі за свободу і незалежну державу. Сьогодні, маючи незалежність, важливо багато і чесно працювати на її захист від Росії та на зміни

прогресивного типу, щоб побудувати сильну, демократичну незалежну державу для її громадян, а не для обраних політиканів.

Завдання полягає у тому, щоб мобілізувати еліту держави, особливо на місцях, до здійснення реформ без демагогій, обіцянок, а з показниками змін на краще життя та гідне людини соціальне забезпечення громадян України. Цілком зрозуміло, що застарілі догми та нові стереотипи перехідного періоду, що проявляються у політичній демагогії та обіцянках, неможливо швидко подолати, бо вони певною мірою впливали на свідомість громадян і вони їм довіряли.

Мойсею для цього потрібно було 40 років. Проте упродовж цього часу він, блукаючи зі своїм народом у пустелі, зумів виховати нове покоління, що було здатне мислити і діяти по-новому. Тому важливо багато працювати над зміною свідомості як народу, так і політико-владної еліти, бо вона має бути взірцем для рядових громадян, позбутися політичної демагогії, обіцянок, корупційних діянь, а слугувати народу, справі реалізації реформ, а не негативу (то землю продають, то обмежують свободу слова...).

На сьогодні в Україні серйозним прорахунком політичної демагогії є криза інноваційної сфери. Скорочуються витрати держави на розвиток науки, освіти. Велика кількість науковців з високим рівнем освіти й кваліфікації емігрувала й продовжує залишати Україну. Щоб запобігти цим процесам, потрібно реформувати державну інноваційну політику як у центрі, так і у територіальних громадах у контексті професійності на єдність, успіх і нормальне соціальне забезпечення людей. Це є гарантом довіри народу на успіх. Маємо працювати, цінувати здоров'я людини, сприяти освіті та боротися проти ворога словом і ділом за єдність України, за її історичну місію бути незалежною, самостійною, незалежною державою від Росії та бути гідним у сім'ї-народів демократичного світу .

3.11. Ідеї політичних технологій сучасності – складова навчання молоді розумінню та участі в політиці, виходячи з потреб мудрості життя та післявоєнної відбудови в Україні.

*Більша частина тиранів вийшла
із демагогів, які набували
довіру народу тим, що оббріхували
позитив відомих.*

Арістотель

Політичні технології є вагомим засобом впливу на громадськість у сучасному світі та українському суспільстві. Низький рівень політичної культури, правосвідомості та фахово-просвітницької роботи у суспільстві, кризові стани та виклики, спричинені тривалою війною Росії проти України, ціла низка штамів коронавірусу привели до зневіри, песимізму та розчарувань громадян щодо політики та політичних лідерів. Особливо, після виборів 2019 р., коли до Верховної Ради України прийшла частина не компетентних, не фахових популістів. Так, за даними «Соціального моніторингу» станом уже на серпень 2021 року 43,4 % опитаних українських громадян вважають за потрібне провести дострокові вибори до Верховної Ради України. (Interfax – Україна. Інформаційне агентство. Київ 2021. URK: <https://ua.interfax.com/news/press-conference/762181.htm> (дата звернення 07.09.2021).

Наслідком такої частини сучасних політиків окремих партій є використання нами низьких політичних рішень і політичних технологій (політичні хитрощі, підставки, підначки), що не робить їм честі.

Загалом технологія - це: 1) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; 2) сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації, виготовлення виробів; проведення різних виробничих операцій, надання послуг, тощо (Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/Уклад. і голов. ред В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.-1728 с.-С.1448).

І політика є багатозначним поняттям. У цьому ж словнику про політику сказано, що політика: 1) загальний напрям, характер діяльності держави, певного класу, або політичної партії; 2) напрям діяльності держави, певного класу або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період; 3) події та питання внутрішньо-державного і міжнародного суспільного життя .

Політичні технології вітчизняними науковцями пропонується розглядати як сукупність прийомів і способів реалізації політико-технологічної діяльності.

Політичні технології також характеризуються як чисельність людей, на яких вони спрямовані, рівнем підконтрольності, рівнем доказової обґрунтованості, ресурсами та іншими можливостями для застосування, вартістю та витратами, очікувальними змінами і вигодами, ініціативність тощо. Саме це і важливо усвідомлювати в процесі реалізації освітньо-громадянського виховного ідеалу серед молоді та громадян, виховуючи та формуючи у них сучасний рівень щодо культури політичних технологій.

Осмишуючи механізми виховання й усвідомлення культури політичних технологій з метою запобігання «нечесного політиканства», яке культивується серед простих громадян важливо теж звернути увагу і на їх спільну суб'єкт - суб'єктну підконтрольність. Політичні наслідки використання та реалізації політичних технологій забезпечуються як суб'єктом застосування технологій, так і тими, на кого вона спрямована, і тоді за логікою мислення, вони теж стають суб'єктами. У даному контексті, коли йде мова про формування культури політичних технологій у процесі освітньо-громадянського виховного ідеалу сьогодення, цікавим і змістовним є підхід до типології політичних технологій Дегтярьової І.О., де вона таку наступну типологію:

- за характеристиками форм;
- за масштабами поширення впливу;
- за характеристиками взаємодії у процесі розроблення і реалізації;
- за характеристиками моделі політичного впливу;
- за характеристиками ефектів від упровадження;

(Дегтярьова І.О. Державні механізми підвищення конкурентоспроможності регіону: автореф. дис....д-ра наук з держ.упр.25.00.02.Нац.акад. держ. упр. при Президентові України. – К.2013. 36с.).

Використання вище наведеного підходу сприятиме саме впровадженню вітчизняного досвіду для поглиблення практики реалізації культури політичних технологій в політико-управлінську діяльність для демократизації українських суспільно-політичних відносин та політико-управлінських практик.

У контексті формування культури політичних технологій сучасності потрібно виходити з ідеї, що культура врятує світ, а також осмислювати і політизацію суспільних наук як технологію впливу та критерії науковості. Політизацію можна тлумачити як процес переведення соціальних проблем з режиму підпорядкованості добробуту суспільства в режим підпорядкованості інтересам політичних еліт, тобто пряме втручання політичних еліт у діяльність суспільних науковців, які мають забезпечити легітимність політичного режиму – по суті це означає примат політичних зацікавлень, обслуговування їх наукою і слабка увага до справжніх потреб соціуму (приклад, у радянські часи). Тому сучасний освітньо-громадянський виховний ідеал повинен бути не лише «політично корисним», а ще й « суспільно приємним». М.Н.Епштейн писав:» перша справа інтелектуала – створювати розумові та духовні цінності розширювати ноосферу і еміосферу людства, а не обслуговувати матеріальні потреби мас чи пропагандистські запити верхів (Энштейн М.Н.Интеллигенция, интеллектуалы и социальные функции интеллекта [Електронний ресурс]:Режим доступу//http://cdclv.unlv.edu/archives/articles/epstein_intelligentsia_rus/pdf].

Треба взяти до уваги, що складності суспільно-політичного життя у сучасному світі привели до складностей реалізації наукової доброчесності, бо зміна «істинного» переходить на «корисне», тобто «політкорисне». Над цим задумуються справжні науковці сьогодні.

Політичні технології, які сьогодні називають «політичним маркетингом», є на даний період основним інструментом

кандидатів у виборчому процесі. Чим вищі навички використання політичних технологій, тим більші шанси на виграш у виборах. Це теж несе негатив на незалежність громадської думки під час виборчого процесу, бо чинить потому негативний вплив на суспільство. Це, до речі, спостерігається сьогодні в Україні.

Осмилюючи складові культури політичних технологій, важливо враховувати їх вплив і на інформаційну безпеку країни, заради безпеки інтересів самої країни. Це журналісти та громадяни повинні теж усвідомити.

Інформаційну безпеку належить розглядати як практику запобігання несанкціонованому доступу, використання, розкриття, спотворення, зміни, дослідження, запису або нищення інформації. Основним завданням інформаційної безпеки є збалансований захист конфіденційності, цілісності і доступності даних [Інформаційна безпека

[URL:https://ru.wikipedia.org/wiki](https://ru.wikipedia.org/wiki)(дата звернення: 08.09.2021].

Було б великим позитивом для сучасного українського суспільства, якби влада спільно з науковцями, політиками, журналістами розробила чітку стратегію дій та заходів боротьби з інформаційними загрозами та продумала шляхи й механізми роз'яснювальної роботи серед громадян і молоді, щоб згуртувати і громадян країн-сусідів до готовості протистояти щодо нового військового наступу, по лінії кордону України з Білорусією та Росією.

Сьогодні Україна потребує серйозного осмислення, професійно сформованих різного типу політичних технологій задля забезпечення безпеки і збереження незалежності та надання країнам – сусідам, іншим країнам інформації про нашу готовність щодо захисту Батьківщини та відповіді негативам розповсюдження неправди й спотворенням аморальних фактів і дій сучасної російської пропаганди щодо України та її європейського вибору, курсу політики на злагоду у суспільстві та збереження миру.

Як відомо, політичні технології запрограмовані впливати на свідомість громадян, щоб спонукати їх до сприйняття та дій, на які націлені ці технології. Психологічна наука, досліджуючи свідомість людини, громадянина та мас, знайомить нас з такими поняттями як «навіювання», «зараження», «переконання». Усе це

– методи впливу на свідомість людини, які використовують у політичній пропаганді різного типу засоби масової інформації, про що у процесі просвітницької роботи як виховного впливу важливо наголошувати в сучасному українському суспільстві, коли має місце повномасштабна війна Росії проти України.

У даному контексті мають місце психологічні основи політичних технологій з метою консолідації суспільства. Усі ми усвідомлюємо, що сучасний світ – це і час виконня комплексних завдань (проблем), що потребує об'єднання як зусиль, так і ресурсів. Прогрес потребує усвідомлення несумісності з політико-ідеологічними крайнощами. Як відомо, сучасне українське суспільство поліетнічне, тому вагомо сформуванню зацікавленість громадян до діалогу створити умови для єдності та солідарності і на післявоєнний період з метою подолання рохрухи – відбудови та побудови окремих регіонів.

Солідарність у суспільстві виступає як феномен, який забезпечує внутрішню єдність і самоорганізованість суспільства, що проявляється у його здатності до соціальної саморегуляції, самозбереження, саморозвитку та створює можливість максимально використовувати усіх членів суспільства для індивідуального і всезагального блага. Цей процес гуманний, толерантний та особистісно-дієвий, потребує серйозно продуманого виховного впливу, який сприяв би формуванню політичної самосвідомості особистості та громадянської позиції.

Політичну самосвідомість потрібно розуміти як процес і результат вироблення стійкої усвідомленої системи уявлення суб'єкта політичних відносин про самого себе в соціально-політичному плані, на основі якої суб'єкт цілеспрямовано буде свої взаємини з іншими суб'єктами й об'єктами політики як усередині соціально-політичної системи, так і за її межами. Таке усвідомлення себе в політиці як самостійного діяча, цілісна оцінка своєї ролі, цінностей, інтересів, ідеалів і мотивів політичної поведінки [Пірен М.І. (2003)- С.136].

У контексті осмислення основних засад культури політичних технологій сучасності важливо, що будь-які політичні процеси в країні відбуваються при взаємодії публічної влади, інституцій, громадянського суспільства, що в результаті впливає на суспільний розвиток. Складовими сучасного політико-психологічного

потенціалу суспільства є ідейно-психологічний, духовно-психологічний, конкретно-психологічний, міжетнічно-психологічний, релігійно-психологічний, елітно-психологічний, управлінсько-психологічний, інформаційно-психологічний та інші потенціали як складові політичного процесу. Саме ці складові входять у культуру – політичних технологій, які збагачені знаннями і сприяють високому рівню реалізації політики для людського блага, миру, поваги до проблем, які поставлять на порядок дня чесну інформацію.

Отже, осмислення культури політичних технологій у структурі освітньо-громадянського виховання ставить людину перед об'єктивною закономірністю, що політика є невід'ємною складовою людського існування. Від серйозного осмислення цієї проблеми суспільством залежить просування його шляхом демократичних перетворень в сучасному українському суспільстві потрійною єдністю з метою швидкого подолання післявоєнної розрухи.

Отже, щоб відповідати реаліям ХХІ ст., потрібно шукати талановитих молодих людей і давати їм можливість увійти в журналістику політику та формувати й реалізувати високий рівень культури політичних технологій для правильного сприйняття післявоєнного стану українського суспільства та подальшого суспільно-політичного розвитку.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

*Ні! Я жива ! Я буду вічно жити !
Я в серці маю те, що не вмирає!*

*Леся Українка
«Лісова пісня» 1911*

4.1. Соціально-політичні зміни та потреби нових підходів до формування вагомості професії соціального працівника

*Торгуючи честю, не розбагатієш.
Л. Вовенарг*

Феномен «система соціальної роботи» в контексті сучасного розуміння проблеми потребує сучасного аналізу, виходячи з динаміки суспільних інтересів. В Україні на даному етапі мають місце соціально-політичні та економічні зміни, для утвердження європейських стандартів шляхом реформ

З огляду на загальні ознаки теорії будь-якої науки як системи поняття про дійсність, особливість «системи соціальної роботи», як наукового феномена, вчені та фахівці-практиканти з соціальної роботи по-різному обґрунтовують і розкривають зміст цього поняття, виходячи із суспільно-політичних реалій розвитку держави. Найперше визначимо суть поняття соціальної роботи, що більш-менш характерно для кожної держави у контексті соціальної допомоги.

Соціальна робота – специфічний вид професійної діяльності, надання державного і недержавного сприяння людині з метою забезпечення культурного, соціального і матеріального рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб, які її потребують.

Вивчаючи систему соціальної роботи, згідно з теорією пізнання, потрібно розчленувати її на складові частини, елементи. Під поняттям «елемент» варто розуміти частку

системи, або її максимальну межу, якій притаманна внутрішня активність, тому що елементи в системі повинні обслуговувати один до одного. Активність елементів є такою характеристикою, що дозволяє виділити, пояснити дуже важливу властивість «системи соціальної роботи», а саме: її здатність протистояти докільню, середовищу, завдяки якому вона не просто існує у середовищі, але завжди так чи по-іншому «переробляє» її. Далі у контексті аналізу маємо виділити й обґрунтувати сферу соціального буття, із якого вибираємо елементи (складові), щоб відтворити модель соціальної системи «соціальне».

Соціальне – зв'язок між людьми та їх колективами, як носіями певних видів дії, праці (соціальне життя). **Соціальне життя** – це сфера відносин між людьми, що займають різне становище у суспільстві, беруть участь в економічному, політичному та культурно-науковому житті суспільства, різняться рівнем і джерелом прибутку, структурою особистого розвитку, типом суспільної свідомості. Бо саме соціальний інтерес завжди носить груповий характер, що спрямований на збереження або зміну свого положення у загальній системі соціальних відносин або у соціальній структурі.

Першоелементом системи соціальної роботи є сама особистість, яку потрібно розглядати як певну систему потреб.

Потреба – нестача у чомусь, необхідному для підтримки життєдіяльності людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, внутрішній збудник активності людини.

Потреби людини теж носять системний соціальний характер. До потреб соціальних належать потреби, пов'язані з залученням індивіда в сім'ю, соціальні групи, колективи (виробничого та невиробничого характеру). Усе це засвідчує дієвість і потреби, щоб їх реалізувати. Саме у процесі реалізації індивіда в особистість і далі є багато потреб, які можна реалізувати, готуючись до цього, а це – подолання потреб через дієвість і конфліктність, як на цьому наголошував теоретик конфліктології Луїс Козир, що «конфлікт – це сигнал до змін!».

Зміна – теж шлях до потреб, які належить задовольнити, що і створює концепт появи соціальної підтримки, соціального працівника, як організатора, професіонала з системи соціальної роботи, яка має ряд ключових аспектів: соціально-економічний,

духовний, фізіологічний, екологічний. Засобами виявлення соціальних проблем служить соціальна діагностика, а також зіставлення об'єктивного стану справ із нормами у суспільному бутті.

Соціальні проблеми виникають на різних рівнях соціального середовища – від малих груп до сім'ї та людства у цілому. А це вимагає від професіонала соціального працівника усвідомлення розмаїтості соціальної допомоги, а також на державному рівні широкого обсягу просвітницької роботи серед населення з метою організації просвітницької роботи з населенням соціальним працівником по організації самопомоги та різних форм державної, волонтерської, громадської організації соціальної допомоги.

Процес реалізації соціальної роботи досить *об'ємний і складний*. Теоретичне осмислення її складових і практика життя засвідчує, що саме теоретичне обґрунтування практики соціальної роботи постійно змінюється та доповнюється не тільки відповідно до потреб суспільно-політичного, економічного, екологічного характеру, але й пошуку ефективних гіпотез на перспективу. Тому в сучасній соціальній роботі існують різні індивідуальні та суспільні теоретичні підходи й моделі практики, які часто конкурують між собою у виробленні стратегій розв'язання соціально-політичних, культурологічних та індивідуально-особистісних проблем людини.

Попри існування численних теоретико-методологічних обґрунтувань практики соціальної роботи, її сутності, функціональна сутність її проявляється лише в дії, спрямованій на гармонізацію відносин між окремими індивідам, індивідом і групою, індивідом і соціумом на розв'язання суспільно-політичних, економічних та екологічних проблем, а також на забезпечення соціального добробуту населення країни, почуття особистої відповідальності за колективне благополуччя, стійкий розвиток суспільства, що створює умови соціальної захищеності його громадян.

Саме на це спрямована соціальна політика та практика демократичного реформування з метою реалізації реформ в Україні та утвердження європейських стандартів у практику життя сучасного українського суспільства на кшталт соціального захисту

населення на рівні демократично розвинутих країн. На це повинна бути спрямована профілактична, просвітницька робота в низах, територіальних громадах, яка покликана нести професійне спрямування щодо соціального захисту людей територіальних громад на рівні вимог реформ у зв'язку з обранням шляху України в ЄС і НАТО.

4.2. Соціальна ідентичність громадян – усвідомлена складова очищення від руїн війни та побудови демократичного суспільства в Україні

Ліпше – малий достаток праведникові, аніж багатство у беззаконних. Бо сила грішників буде знищена, а праведних підкріпить Господь.

*Псалтир Давида.
Пс. 36.(16;17)*

У наукових дослідженнях соціальних наук поняття соціальної ідентичності широко використовується та глибоко осмислюється з'явилося у наукових колах західних країн така ідея, що нове ХХІ століття можна вважати «ерою ідентичностей», що покликана допомогти осмисленню соціальних процесів.

Термін, соціальна ідентичність увійшов у всі соціальні науки і став складовою багатьох теоретичних концепцій – від психоаналітичних теорій до соціології соціального руху. Усі ці підходи єдині у тому, що визначають структуру та функції соціального «Я» як динамічного конструкту. Ідентичність особистості формується шляхом соціальної людської ідентичності, як і свідомості, припадає на період юності, коли особистість формується.

Соціальна ідентичність визначна у соціальній психології як ключовий концепт в осмисленні людиною соціальних процесів. Науковці виділяють 4 групи теорій соціальної ідентичності:

- а) особистісні соціальні ідентичності ;
- б) рольові соціальні ідентичності ;
- в) групові соціальні ідентичності;

г) колективну ідентичність.

Для більш прагматичного розуміння соціальної ідентичності особистості, як мотиваційного чинника запобігання конфліктів та ефективної у суспільстві, на нашу думку, важливим є діяльний підхід, що стимулює мотивацію особистості на дію, запобігання проблемних ситуацій та конфліктів у різних формах їх проявів, попереджуючи тим кризові стани та різного типу конфліктогени.

Соціальна ідентичність покликана надавати особистісний смисл практичним діям і мати власне знання щодо особистісного значення людини у соціально-політичному просторі. Це наводить на думку щодо проблем взаємозв'язку та взаємовпливу особистої та соціальної ідентичності. Теорія пізнання наводить на усвідомлення того, що особистістю людина стає у процесі реалізації себе у суспільстві.

Для сучасних демократичних змін в українському суспільстві, особливо щодо ідентичності, важливого значення набуває вивчення української літератури, яка сприяє набуттю соціальних навичок. Українська література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Саме література є одним із найдоступніших видів культури і мистецтва для сучасної молоді.

Виховання свідомого українця повинно базуватися на історичних і культурних знаннях, традиціях і переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей.

Твори літератури збагачують людські почуття, розкривають перед людиною навколишній світ, зображають людські стосунки, формують відповідне ставлення до соціальних проблем, перетворюють зовнішні відчуття на внутрішні, морально стійкі і вартісні переконання, які наповнюються духовною зрілістю на добро для людей у суспільстві. Завдяки П. Кулішу Святе Письмо вперше зазвучало українською мовою і зіграло в історичному плані велику культурно-освітню роль для наших пращурів як взірць формування високого духовного концепту соціальної ідентифікації українців.

Михайло Коцюбинський і на сьогодні залишається зразком відтворення української соціальної дійсності. Він доводив у своїх творах право людини на життєвий вибір, за яким стоїть вічне

питання про сенс життя. Ці ідеї знаходимо у його творах «Дорогою ціною», «Хвала життю», «Тіні забутих предків»

Соціальна ідентичність у творах українських прозаїків і поетів є надзвичайно вагомою істиною, що сприяла відродженню українській мрії відродити державність і надихає на прогресивні соціальні зміни у наші дні, особливо з отриманням незалежності, які стимулюють основи демократичного державотворення.

У науці виділяють (за В.А. Ядовим) такі функції соціальної ідентичності :

- підкорення особистості соціальній групі;
- груповий захист ;
- підстави для самооцінки й оцінки інших;
- групова інтеграція тощо ;

Аналіз функцій соціальної ідентичності потребує розгляду особливостей орієнтації особистості на соціальну групу, яка може базуватися на сприйнятті соціальних норм і правил, а теж на несприйнятті, що приводить до конфліктів.

Конфлікт – це явище міжособистісних і групових стосунків, що реалізуються між людьми у суспільних нішах у процесі їх взаємодії.

Конфлікт у соціальній сфері є наслідком взаємодії суспільних відносин, що не збігаються між собою. Конфлікти розгортаються між основними структурами суспільства і в середині їх:

- влади(законодавчої, виконавчої, судової, чиновництва, бюрократії);
- підприємництва (державного, колективного, приватного, корпоративного, спекулятивного, мафіозного, злочинного);
- виробників (інтелігенції, робітників, селян) тощо.

Суспільство й усе в навколишньому світі де проживає і діє людина, розвивається суперечливо. Науковці виділяють два види суперечності:

- суперечності, що сформувалися соціально-економічними, матеріально-побутовими проблемами людей, що у XXI ст. виявляють у контрастах «багатих» і «бідних».

- суперечності, що зумовлені неприйняттям політики тих, хто при владі чи утримує владу.

Конфлікти усвідомлюються на суб'єктивному рівні : окремої групи, особи, спільноти, організації, партії. Саме тим вони і відрізняються від суперечностей, що є суб'єктивно усвідомлені.

На думку англійського соціолога Е. Гіденса, суперечності не завжди приводять до конфліктів. Гіднес Е. для перетворення суперечностей у конфлікт необхідне усвідомлення протилежності інтересів і відповідно вмотивованої поведінки .(Гіднес Е. Соціологія/пер. з англ. В Шовкун, А.Олійник: наук.ред. О.Іващенко.-К.:Основи,1999-726с.)

П.Сорокін, з'ясовуючи питання про причини соціальних конфліктів, стверджував що безпосередньою передумовою будь-якої революції завжди було збільшення позбавлених базових інстинктів більшості населення, тобто хоча б мінімального задоволення їх потреб. До таких інстинктів він відносить потребу в їжі, інстинкт самозбереження, власний інстинкт самозбереження, власний інстинкт, потреби колективного самозбереження(сім'ї, релігійні конфесії, партії), потреба в домівці та одязі, потреба у свободі тощо. (Сорокін П.А.Человек. Цивилизация. Общество А.Ю.Согомов, М.:Политсан,1992.-543с.)

У такому стані на цей час (2022 р.) знаходиться більшість громадян України. Саме тому виникла проблема побудови демократичної держави. Придушення усіх базових інстинктів викликає соціальну напруженість, протести, а за ними, можливі вибух і конфлікти влади та народу. У такому разі виникла потреба осмислення соціальної ідентичності особистості як мотиваційного чинника побудови демократичної держави задля замін і запобігання конфліктів. Потреби змін у суспільно-політичній сфері українського суспільства викликають зміни психології меншовартості українського народу на психологію державного народу.

Щоб захистити українську самостійну державу сьогодні, дуже вагомо політикам працювати з людьми на предмет їх участі у процесі змін з власними ідеями та чесною працею. Ми не можемо у цьому складному, проблемному світі жити, склавши

руки і думати, що зміни для нас зроблять інші держави. Це «суспільна недолуга», яку сіють ті, хто хоче, щоб Україна як самостійна держава не змогла відбутися і сприяють Росії таки позбавити війною незалежності України, але прогресивні народи світу сприяють перемозі українців над «рушистами».

Бог кожному дав життя на самореалізацію працею та соціальною ідентичністю зі своєю землею, культурою, мовою та державою, де ми є її громадянами та зобов'язані спільно з науковцями, освітянами, політиками самовіддано працювати на реалізацію інноваційних технологій в інтересах прогресивних змін, спрямованих не на конфлікти та протистояння, а на демократизацію, соціальний захист людини, навколишнього середовища та творчо-дієвих взаємин з іншими народами та країнами. Цьому навчає Біблія, історична практика життя та справжні науковці, яким Господь дарує творчу думку пізнання світу та місця людини у ньому, заперечуючи шахрайство, корупцію, війни, нечесне безмірне збагачення, яке ще нікому не забезпечило життя вічне та славу Господню. У роздумах над цими проблемами виникає ідея мотивації громадян і урядовців на чесну працю, духовну відповідальність перед людьми і Господом за злі помисли, дії та загарбницько-криваві війни, тероризм, що програмує «недолугі політики», а ними незадоволені батьки і матері за безневинну смерть їхніх дітей та громадян суспільства за деградацію суспільних відносин.

Було б доцільно, щоб для тих «недолугих політиків» їх консультанти навели на думку, яка чітка для попередження зла на землі, висловлена Т.Шевченком, інтерпретуючи «Давидові псалми»:

*Умудрітєся, немудрі:
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає,
І розум лукавий .
(Давидові Псалми, 93, 1845)*

Саме ця ідея мудрості для чесного життя, відведеного для кожного – Богом, повинна стати основою запобігання злих помислів можновладців зупинитися і формувати політику

людиноцентризму не на конфлікти, а на розумну взаємодію, подолання кризових станів та побудову держави демократичного характеру, основою якої повинні бути європейські цінності : право, свобода, відповідальність, політичний діалог із владою, духовність, мир. (Пірен М.І.(2016)).

На даний час соціальна поляризація розмежувала суспільство на багатих і бідних та довела до неймовірно небезпечної його диференціації. Корупція у сфері земельних ресурсів поповнює лави мільярдерів і мультимільйонерів і ще більше робить прірву між олігархатом і простою людиною, що стало прямою дорогою до конфліктів і загрозою національній безпеці держави.

Україна виходить на передові місця по кількості багатців у Європі та у світі після найбільших багатців США, Німеччини, Росії. Але там ВВП на душу населення становить понад 40 тис. дол. США, в Україні більш 1 тис. дол. Темпи збагачення найкрупніших бізнесменів зростають у мільярди за рік, а Україна стала найбіднішою у Європі. Саме у соціальній поляризації причин демографічного занепаду, високого рівня смертності, низької пенсії та очікуваного середнього віку життя в Україні, а це на 15 років менше, ніж у США та на 12 років менше, аніж у країн ЄС.

Тисячоліттями жив наш народ у скромності, завдяки Господу за насущний хліб і не схвалював тих, хто ставав рабом земних благ. Але злякисне переродження соціальної ідеї в комуністичну перевернуло світ. Відтоді абсолютними стали потреби земного тіла людини – ласого, хтивого, ненависного. І навіть тепер, після гіркового отверзіння, наша «любов до народу», «захист соціальних інтересів» практично позбавлені милосердя. Вони теж інструмент у політичній грі, але не давня добродійна харизма (Мариневич М. (1993). Спокутування комунізму .- С.20).

Мова про яку соціально-національну ідентичність окремих українських можновладців сьогодні в Україні може йти, коли вони не бояться ні законів, ні Бога...

4.3. Сучасна освітньо-інноваційна модель соціального працівника в Україні – служіння людині

*Не влада розбецує людей.
Це дурні, які залізли на її верхівку,
розбецують владу.*

Бернард Шоу

Соціальна робота відкриває простір професійної самореалізації тим, хто вміє співчувати, розуміти проблеми інших людей, допомагати їм жити гідно, попри фізичні обмеження, душевний злам чи життєву кризу тощо.

Моделі діяльності й особливості спеціаліста можуть бути відображені у професіограмі: вона містить його основні функції, вимоги до спеціалістів, коло теоретичних знань, перелік професійних умінь і навичок, інтегровані професійно-особистісні якості тощо.

Набір знань, умінь, якостей фахівця із соціальної роботи може змінюватися, поглиблюватися залежно від специфіки особистості та соціально-психологічних умов, професійного самовизначення і навчання. Проте існують і базові вимоги до компетентності, трудової поведінки, моральних принципів, без дотримання яких неможливе повноцінне досягнення цілей, завдань соціальної роботи, ефективна діяльність, що спрямована на досягнення соціальної справедливості, забезпечення соціальних змін на добро для людей.

Модель спеціаліста з соціальної роботи (професійний аспект) передбачає такі:

- функціональний аспекти діяльності;
- особистісний;
- предметний.

Ефективність соціальної роботи залежить від професійності соціального працівника, його знань і досвіду; особистісних характеристик і якостей; світоглядної сфери і життєвої позиції. Соціальний працівник повинен виробляти для себе систему цінностей, яка має узгоджуватися із суттю та змістом соціальної роботи, суспільними нормами і традиціями.

На перше місце виходить **функціональний аспект діяльності**, оскільки він визначає цільову установку на

взаємодію з різними категоріями клієнтів. Найперша функція соціального працівника – *діагностична*, яка пов'язана з визначенням клієнта (сім'я, оточення, психологічних особливостей людини, причини його проблем з метою їх вирішення).

Прогностична функція – передбачає участь соціального працівника у прогнозуванні і проектуванні процесу життєдіяльності конкретної особи, групи людей, громади. Соціальний працівник розробляє програму, зміст, методи та форми роботи з клієнтом, групою, громадою для майбутніх дій щодо розв'язання проблем; допомагає клієнтам бачити і прогнозувати можливість самостійно вирішувати проблеми та за його допомогою.

Організаційна функція – передбачає організацію роботи з клієнтом, групою, громадою, створює умови для продуктивної професійної діяльності щодо соціальної допомоги, стимулює клієнтів об'єднуватися у групи, виступає ініціатором й організатором різних форм роботи у соціальній сфері, до яких часто залучаються добровольці.

Посередницька функція – соціальний працівник володіє банком інформації щодо різних послуг, які надаються у суспільстві, виступає посередником у наданні послуг, допомоги, благодійним фондом, добродійними організаціями тощо.

Попереджувально-профілактична функція – соціальний працівник проводить профілактику щодо негативних впливів, правопорушень дітей та дорослих різного типу (алкоголізму, побутового характеру), виявляє людей, схильних до девіантної поведінки, проводить реабілітаційну та просвітницьку роботу.

Захисна функція – соціальний працівник проводить роботу щодо захисту прав та інтересів громадян, клієнтів щодо їх проблем соціального порядку. Дуже важливо інформувати клієнтів як про вітчизняні закони та законодавчі акти, так і про міжнародний досвід соціального захисту та соціальної допомоги населенню.

Функція допомоги і підтримки (соціально-терапевтична функція) – соціальний працівник створює умови для надання допомоги клієнту, громаді, використовує консультування з метою сприяння благополуччя, саморозвитку, саморозуміння

особистісного розв'язання проблем з цією метою соціальний працівник використовує елементи психотерапії та маніпуляції на кшталт активізації особистістю власного інтересу до самозахисту та самореалізації.

Медико-гігієнічні функції – соціальні працівники використовують за наявності медичної освіти (закінчивши медучилище, або і медуніверситет) на початкових етапах, щоб скоригувати психологію клієнта на фахове, швидке розв'язання проблеми.

Аналітично-оцінююча функція – вимагає аналізу стану справ клієнта, аналізу своєї роботи щодо результатів своєї діяльності у сфері соціальної роботи, уміння виявити негативні та позитивні сторони, порівнювати досягненні результати з визначеними цілями й завданнями.

Вищенаведені напрямки роботи соціального працівника засвідчують важливість критеріїв професійної компетентності соціального працівника, що окреслюють зміст і сутнісні характеристики роботи соціального працівника. Це надзвичайно важливо у період кризових станів у суспільстві та у клієнтів.

У формуванні, самоформуванні особистості соціального працівника важлива роль належить професійному вихованню у процесі навчання. У професійному вихованні це набувається теж у процесі трудового і суспільно-політичного життя.

З метою підготовки фахівця соціальної роботи на рівні вимог динаміки змін у суспільстві, то вона є об'єктивною закономірністю, і для цього необхідно: створювати умови для навчання, практики та вивчення досвіду інших народів особливо розвинених, демократичних країн світу. Цього вимагає ХХІ ст., де у центрі уваги людина, екологія, мораль, безпека, високий професіоналізм, спрямований на інновації та навчання впродовж життя.

Потрібно враховувати те, що діяльність соціальних працівників реалізується у географічному, політичному, соціально-економічному, культурному та духовному вимірах, на які обов'язково мають зважати справжні професіонали, а саме:

- географічний (агентство, регіон, нація, держава);
- політичний (суспільний устрій, політичний режим, форма правління);

- соціально-економічний вимір (доступність для людей необхідних життєвих засобів, здобуття освіти, медичного обслуговування, спеціальне забезпечення і захист, рівень соціальних послуг і соціальної підтримки);
- культурний та духовний (повага до релігійних, духовних, сімейних, національних традицій та специфіки територіальних громад).

Професіоналізм як високий стандарт діяльності соціального працівника характеризується такими чинниками: стабільність, результативність і ефективність. Цьому сприяють особистісні якості соціального працівника (емпатія, повага, конкретність, чіткість, щирість, обов'язковість щодо розв'язання проблем клієнта).

Французький соціолог О. Конт сформував принцип – «жити заради інших». Саме цей принцип сьогодні має стати основою творчої діяльності не тільки соціального працівника, але і символом самореалізації кожної особистості, працювати в інтересах соціальної держави, де усі соціально захищені та соціально відповідальні за свої вчинки та самореалізацію, бо кожна людина - соціальна істота, що і є критерієм життя людини у суспільстві.

4.4. Біхевіористська модель соціальної роботи

Історія мого членста в екіпажі місії космічного корабля «Колумбія» ще раз підтверджує, що потрібно бути наполегливим у досягненні своєї мети. І тоді навіть самі, здавалося б, недосяжні мрії стануть реальними

Леонід Каденюк

Біхевіористська модель соціальної роботи – модель, прихильники якої вважають, що поведінка людини детермінована і впливом зовнішнього середовища, саме тому

соціальні працівники спрямовують свої зусилля на подолання небажаних форм поведінки за допомогою підкріплення та соціального навчання.

Першоелементом системи соціальної роботи є сама особливість, яку потрібно розглядати як певну систему проблем. Потреба – це нестача у чомусь, необхідному для підтримки та життєдіяльності людської особливості. Потреби людини теж носять системний характер соціального працівника (особливо, коли суспільство знаходиться у кризовому стані) підтримки, а також на рівні сучасних територіальних громад в Україні чи суспільства широкого рівня просвітницького – фахової роботи з населенням по організації соціального навчання.

Треба мати на увазі і те, що умови, які оточують людину, не лише породжують потреби, а й створюють можливості їх задоволення та спонукають людину до змін, осмислення себе, до праці. Саме тому нагальною потребою сьогодення(в час відкритих суспільств, інформації) освітня реформа сьогодення становить потребу формування повноцінної особистості, розвиненої фізично, інтелектуально та духовно, відповідальною перед собою, що прагне до вільного саморозвитку, збереження власної індивідуальності. Але в даному контексті і саме суспільство відповідальне за умови життя людини.

Виходячи з основних засад біхевіоризму, сучасне виховання в якому на позитив життя людини, має мати випереджувальний характер у процесі демократичного характеру державотворення в Україні: саме людина, її захист має носити архігуманну підтримку, як це має місце у демократичних країнах світу.

У процесі спілкування та надання соціальної підтримки людині, яка цього потребує, соціальний працівник зобов'язаний враховувати цілу низку чинників як соціальних, біологічних, сімейних, так і виховного впливу. Рушійні сили розвитку особливості, суспільне буття проявляються у складних суперечностях між потребами, котрі постійно змінюються та реальними можливостями їх задоволення. Однак і в складних ситуаціях, в яких опинилися людина, соціальний працівник сам практикою соціального навчання здатний надати відповідну підтримку.

4.5. Суб'єктність у соціальній роботі – фактор розмаїтості для забезпечення її ефективності

Поважайте і шануйте один одного щиріше, ніж це робили ми, любіть один одного вірніше, ніж це було у нас, творіть добро на Землі, показуючи цим приклад іншим цивілізаціям

Леонід Каденюк

У суспільно-політичних процесах суб'єктність є центральною складовою. Саме тому ще до нашої ери вчені різних галузей науки осмислювали її (суб'єктність) у своїх роздумах, проте переважно на предмет дієвості.

Суб'єкт – (від лат. Subjectum – підкладене) – носій певного роду діяльності, джерело активності, спрямованої на об'єкт; 2) юридична особа або організація, що має певні права й обов'язки; 3) у логіці частина судження, що є поняттям про предмет, на який спрямована думка; 4) переносно-презирлива назва особи, яку не хочуть називати [Словник іномовних слів – К.: АНУРСР 1975 – 744 с. – С. 642].

У соціальній роботі є свій гносеологічний підхід, що охоплює різні аспекти, а саме:

- прояв суб'єктності в активності особи;
- суб'єктність у контексті особистої свободи;
- суб'єктність як умова людського життя у суспільстві;
- механізм реалізації суб'єктності;
- проблеми суб'єктності в активізації навчально-виховної діяльності тощо.

Суб'єктом соціальної роботи виступають державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну допомогу різним категоріям населення. Вони ж і забезпечують реалізацію соціальної політики держави різного спрямування забезпечення населення життєвими благами, сприяють нормалізації соціально-психологічних взаємовідносин, розв'язанню проблем,

пов'язаних з умовами побуту, праці, дозвілля, охорони здоров'я, безпеки життєдіяльності тощо.

Держава є ключовим суб'єктом, який забезпечує умови надання соціальних послуг і забезпечує їх дотримання всіма суб'єктами, адекватно й оперативно реагує на внутрішні та зовнішні виклики, які з'являються повсякчас

Однак лише фахівець соціальної роботи найбільш предметно вносить порядок у реалізацію соціальних послуг людям з розв'язання проблем і реалізації потреб. Такий стан суб'єктності висуває перед соціальним працівником ряд вимог:

- бути цілеспрямованим;
- володіти рефлексією (своїм образом);
- активно і професійно діяти;
- враховувати мінливість стану справ;
- мати високий рівень політичної культури;
- використовувати гуманні принципи у процесі реалізації своїх дій щодо підтримки нужденного;
- володіти філософсько-економічними знаннями;
- бути інформованим щодо правових засад у суспільстві предмета соціальних послуг;
- брати активну участь у громадському житті (територіальних громад для обізнаності щодо проблем та можливостей) з метою саморозвитку для ефективної роботи.

Отже, суб'єктна активність соціального працівника сприятиме ефективності соціальних послуг і зростанню його авторитету у територіальній громаді, що стимулює його ціннісно-сміслову діяльність, самостійність, активність, ініціативність щодо позитивних ідей для ефективних послуг людям і забезпечує лідерську суб'єктність і мудрість його української культури на ефективну самореалізацію в інтересах людей, які потребують соціальної допомоги та відповідної професійної консультації. Коли такий підхід до суб'єктності соціального працівника у майбутньому демократичному українському суспільстві посприє Україні стати гуманною державою для усіх її громадян, де правові засади, мораль, взаємна довіра і підтримка людини відкинуть на обочини обіцяльників, корупціонерів і аморальність.

4.6. Система інновацій в управлінській культурі соціальних служб у післявоєнній Україні

*Вивчай багато не для слави,
а ради користі для людей.*

Г. Ліхтенберг

Український народ – це державотворчий етнос, титульна нація, легітимний правитель своєї землі, який зобов'язаний зберегти і примножити всі передові управлінські традиції, спираючись на фахові управлінські надбання, духовні цінності, морально-правові норми й ефективне ведення господарства та відповідного рівня управлінської культури в усіх сферах життєдіяльності суспільства, стрижневою основою якої виступають сучасні підходи до управління, де у центрі уваги знаходиться особистість, якій належить створити умови для самореалізації та умови відповідно до життя людини й соціального захисту, якщо вона його потребує.

Новою стратегією демократизації системи державного управління у територіальних громадах є налагодження взаємодії з громадськістю на основі декларування відкритості, прозорості, повної інформованості, правдивості та законності діяльності влади.

Основними формами взаємодії керівництва територіальних громад з громадськими структурами, які широко використовуються у сучасному демократичному світі, є управлінськими структурами:

- сприяння та підтримка громадянського суспільства;
- взаємодія державного керівництва територіальних громад та громадянського суспільства;
- право на отримання інформації з метою забезпечення повної інформованості громадян;
- врахування громадської думки у процесах творення державної політики та політики щодо діяльності, управлінської культури у територіальних громадах;
- залучення громадськості до участі в розробці та реалізації управлінських рішень у громаді;

- контроль громадськості за діями органів державної влади та керівних органів територіальних громад (громадські ради, громадські слухання, погоджувальні комітети та комісії).

Соціальну роботу здійснюють конкретні соціальні служби, агенції, які мають напрацювання, певну систему управління, що спирається на загальноуправлінські підходи. Однак управління соціальною роботою має свою специфіку, завдання й етичні норми, яких треба дотримуватися задля гармонії, можливостей для кожної людини жити та самореалізуватися.

Специфіка управління соціальною роботою залежить від головного призначення соціальних служб щодо надання допомоги людям для виходу зі складної життєвої ситуації.

Управління соціальною роботою повинні реалізувати спеціально підготовлені фахівці, які зобов'язані враховувати такі чинники з метою його ефективної реалізації задля добра для кожної людини:

- ідеологію та філософію соціальної роботи, що впливають на місію та цілі соціальних служб;
- усвідомлення того, що мета соціальної політики та цілі, які сформульовані у нормативно-правових актах органів державної влади і місцевого самоврядування;
- урахування особливостей статусу, форм власності соціальних служб, їх спеціалізацію та напрямки взаємин між ними;
- реалізацію функцій та ролей професійних працівників соціальних служб;
- становище клієнтів соціальних служб, які потребують соціальної підтримки;
- становлення та реалізацію форм соціальної роботи на гідному рівні, відповідно до потреб захисту населення та суспільно-політичної динаміки.

Це висунуло свої вимоги з появою у суспільстві менеджералізму (нове управління), де з'явилися ідеї результативності, орієнтації на проблеми клієнта й ефективне використання ресурсів щодо надання допомоги нужденним і гідну соціальну підтримку.

Цього вимагає і динаміка суспільних змін на початку ХХІ ст., епохи інноваційних технологій та особистісні потреби кожної людини. Нова система поглядів на управління у соціальній роботі характеризується як «тиха управлінська революція у суспільстві». Для українського суспільства це і є революцією щодо захисту людини, а не для сприяння надприбуткам олігархів, щоб долати кризові стани в суспільстві, знизити рівень корупції та активізувати інститути громадянського суспільства на реалізацію реформ, пам'ятаючи, що Господь посилає нам інноваційне мислення для самозбереження і саморозвитку, але не для накопичення багатства олігархами.

Основною метою формування нової вітчизняної моделі управління у системі соціальних послуг є підвищення якості управлінської діяльності в інтересах громадян, експериментування нових ефективних послуг у соціальних службах і збагачення їх передовим іноземним досвідом соціальних служб, особливо країн ЄС.

У такому контексті маємо змінювати мислення кадрового персоналу при підготовці фахівців для соціальних служб та управлінських кадрів у суспільних інститутах. Основними цінностями в новому управлінні є результативність, гнучкість, якість, орієнтація на потреби користувача, ефективне використання ресурсів. Такий підхід дає соціальним працівникам низку ціннісних підходів до ефективності в реалізації соціальної підтримки нужденних, а саме:

- результативність (дає змогу керівникам соціальних служб та їх працівникам забезпечувати ресурси, необхідні для нужденних);
- становлення ринкових відносин в управлінській культурі соціальних служб (сприяє усвідомленню різниці надавачів і споживачів соціальних послуг; соціальні служби мають змагатися за державний контракт на надання соціальних послуг, що стимулює конкуренцію між ними, а також відповідати встановленим державним вимогам до якості послуг для людей);
- місцеве самоврядування (покликано забезпечувати надання послуг, максимально зорієнтованих на потреби

соціальної допомоги місцевої територіальної громади, залучення громадськості до управління у системі роботи соціальних служб, гарантувати публічний контроль за використанням суспільних фондів)

Найновішим щодо утвердження менеджералізму в системі культури державного управління є децентралізація соціальних послуг – процес поступового переходу до прийняття рішень і контролю з великих центрів на місця, ближче до потреб клієнтів, надання широким повноважень соціальним службам у визначенні власної організаційної структури й управлінні персоналом.

Важливими організаційними аспектами сучасної професійної соціальної роботи в системі управлінської культури має бути:

- злагоджена робота колективу, особливо, коли він складається з різних професій;
- компетентне управління персоналом;
- наявність у системі управління моральних норм, правил, цінностей;
- система професійної підтримки соціальних працівників;
- навчання та підвищення кваліфікації кадрів з метою набуття досвіду інновацій більш організованих сучасних соцслужб розвинених країн, а також вітчизняних (регіональний досвід і окремих територіальних громад);
- утвердження нових ефективних і результативних управлінських рішень і стандартів країн ЄС щодо управлінської культури в соціальних службах;
- залучення соціальними працівниками клієнтів до розроблення нових стандартів, їх упровадження у систему прийняття управлінських рішень у територіальних громадах.

Робота соціального працівника в ефективній команді з надання допомоги нужденним буде ефективною та результативною, якщо кожен член команди працюватиме совісно та відповідально на стратегічну перспективу розвитку й ефективності соціальної й національно-державницької політики на кшталт майбутньої взірцевої держави – незалежної України.

4.7. Запобігання міграції молоді та людей середнього віку у територіальних громадах

*Отже, нині зрозумійте, царі,
навчіться всі судді землі.*

*Служіть Господу зі страхом
і радійте [Йому] з трепетом*

Пс. 2. 10; 11.

Псалтир

В умовах глобалізації, поглиблення нерівності, локальних воєн, природних катаклізмів та інших негативних явищ міграція перетворилася на комплексну проблему глобального характеру. Міграційні процеси стали одним з найбільших викликів ХХІ ст., порівняно новим явищем, пов'язаним з кризовим станом у розвитку суспільства. За різними оцінками експертів, поза межами України на сьогодні знаходиться до 7 млн. осіб працездатного віку. Україна на даному етапі стала п'ятою державою у світі після Мексики, Індії, Росії та Китаю за кількістю тих, хто шукає роботу за кордоном. Загалом, близько 45% етнічних українців із загальної кількості 60 млн живе за кордоном. Це наші емігранти.

Серед чинників масової еміграції української молоді, яка виїхала на постійне проживання в інші країни, можна виділити:

- велику різницю умов життя і рівня заробітної плати в Україні та країнах Заходу;
- відсутність професійного зростання для багатьох талановитих молодих українців;
- економічна нестабільність у суспільстві;
- відсутність соціальної захищеності та безпеки громадян, невпевненість у майбутньому.

Це є сигналом, що українська політика щодо еміграції повинна бути спрямована на її скорочення, перетворення її в поворотну сторону забезпечення гідних умов, прийому імігрантів і політичного захисту людини у сучасному українському суспільстві та територіальних громадах особливо.

Та у зв'язку з глобальною економічною кризою навряд чи почнеться повернення українських мігрантів додому, бо економічна ситуація в країні така: робочі місця майже не

створюються, рівень реальної заробітної плати практично не зростає, а попит на українську робочу силу в інших країнах стабільний.

Виходячи з інформаційних джерел і спілкування з мігрантами-українцями, отримуємо інформацію, що більшість українців вражають своїх зарубіжних господарів відповідальним ставленням до роботи. До того ж, вони переважно освічені та не дуже вибагливі.

Важливо, що процеси трудової міграції в Україні мають досить виражену регіональну економічну та культурну специфіку. Західні регіони України історично орієнтуються в трудових міграційних процесах на такі країни, як Польща, Угорщина, Чехія, Португалія, Італія, Канада, США та ін. Східні регіони мають виразні інтереси трудової міграції до Росії, Південні регіони – до Греції, Туреччини.

Узагалі міграція зумовлена економічними, політичними, релігійними чинниками та війною. Вона має як позитивні, так і негативні наслідки. У широкому розумінні міграційні процеси – це процеси просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами. У вузькому значенні – це переселення людей, пов'язані зі зміною ними місця проживання на довготривалій термін.

Негативними наслідками трудової міграції для сучасної України можна вважати: депопуляцію населення країни, погіршення якості виховання дітей у родинх трудових мігрантів (соціальне сирітство або проблема ще одного втраченого покоління), розпад сімей; відтік трудового потенціалу України; злочинність і корупція тощо.

Звичайно, міграція, як і будь-яке інше економічне явище, має і позитивні сторони. Українські мігранти заробляють валюту, утримують свої сім'ї, вивчають іноземну мову, вивчають основи бізнесу, тому певна, поки що невелика частина з них започатковує бізнес на Батьківщині. Прикладом цьому є львів'яни, тернополяни, одесити та ін.

Проте сьогодні керівництву територіальних громад потрібно дуже серйозно подбати, щоб населення, особливо молодь і люди середнього віку розвивали свою справу на своїй землі, у громадах.

Одним із важливих напрямків зменшення міграції є поліпшення ситуації на ринку праці, необхідність підвищення рівня зайнятості населення в підприємницькій діяльності, особливо підприємствах малого бізнесу, розвитку яких необхідно сприяти у територіальних громадах. Світовий досвід навчає, що мале підприємництво забезпечує у 2-3 рази більшу ефективність капіталовкладень і за обсягом коштів, і за терміном віддачі порівняно з державним підприємством.

Малий бізнес у територіальних громадах спроможний і покликаний бути пріоритетним фактором в усуненні безробіття серед молоді, особливо на перехідному етапі трансформаційних процесів в економічному розвитку українського суспільства.

Мотиви, які зумовлюють молодь до міграції на працю за кордон, такі:

- заробіток задля поліпшення житлових умов (купівля квартири чи побудова будинку), придбання машини або інших товарів тривалого вжитку;
- заробіток задля задоволення поточних потреб (харчування, одяг тощо);
- накопичення грошей для оплати навчання дітей у закладах вищої освіти;
- нагромадження стартового капіталу для створення власного бізнесу або розвитку своєї справи;
- побачити світ, здобути певні трудові навички, вивчити мову або поліпшити знання мови;
- навчатися у престижних закладах освіти тощо.

Головне – цілеспрямовано у суспільстві, в регіонах, у територіальних громадах проводити організаційну роботу, що сприятиме поліпшенню життя українців на рідній землі. Для подолання та запобігання міграції серед молодого покоління важливо усунути економічні та соціальні проблеми в сучасному кризовому українському суспільстві.

В умовах сьогодення, коли Україна, обравши для себе шлях утвердження правової, демократичної, соціальної держави та інтеграції у цивілізований європейський і світовий простір, надзвичайної актуальності набувають питання адміністративно-правового регулювання трудової міграції. Міграційна політика України має спиратися на міждержавні

угоди з країнами – потенційними користувачами нашої робочої сили. Важливою функцією нашої (української) дипломатії має стати захист інтересів громадян України за кордоном, незалежно від того, в якій країні вони перебувають.

4.8. Волонтерська діяльність для соціального захисту людини

Величність і ціна людини визначається тим, як вона поводить з людьми.

Народна мудрість

Волонтер – доброволець, фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову і вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Сьогодні волонтерську програму необхідно розглядати не як додаток до звичайної роботи організації, а як інтегруючий фактор у виконанні гуманної місії і захисту людей від російської агресії. **Волонтер** за власним бажанням допомагає людям, що потребують допомоги, тим самим будувати демократичну соціальну державу. Ефективна волонтерська програма дає допуск до всіх аспектів життя суспільства, до його поліпшення щодо самопочуття людини в ньому.

Існує багато потенційних обґрунтувань самого факту залучення волонтерів, а саме:

- реалізація програми надання допомоги тим, хто її потребує;
- надання постійному персоналу в соціальній сфері нових ресурсів досвіду, що стане професійною цінністю організації в її діяльності;
- упровадження індивідуального підходу в роботі з клієнтом;
- налагодження зв'язків з іншими групами, що беруть участь у волонтерській діяльності;
- допомога у залученні коштів;
- підвищення рентабельності у службі доставки;

- упровадження швидкої реакції на зміну потреб у суспільстві чи в кризових ситуаціях у соціальній сфері;
- усі аспекти волонтерської діяльності повинні контролюватися.

Оцінюваний стан і план залучення волонтерів до соціальної роботи можна використовувати низку питань і наявних відповідей на них.

Діяльність волонтерів за різними напрямками у системі соціальної роботи потребує знань з соціальної роботи (психології, соціології, педагогіки, юриспруденції, медицини). Цьому сприятиме школа волонтерів, яка повинна передбачати різні форми, методи підготовки та навчання (круглі столи, мозковий штурм, колоквиуми, семінари-практикуми, тренінги, конференції, збори, вогники, прес-конференції, тощо),

Серед найбільш впливових чинників, щоб позитивно зорієнтувати волонтерів на діяльність в організації, можна назвати такі:

- отримання знань з соціальних проблем суспільства;
- цікаве проведення часу, займаючись волонтерством виходити «у світ», спілкуватися з різними людьми;
- заводити нові знайомства;
- отримувати нові завдання і соціальний досвід;
- почувати себе корисним для суспільства;
- установлювати ділові контакти;
- бути частиною престижної групи;
- прилучатися до нового способу життя;
- отримувати соціально-впливовий статус тощо.

Відповідно до загальної Декларації волонтерів (прийнята 14 вересня 1990 року на 11 Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів), волонтерська діяльність розглядається як інструмент соціального, культурного, економічного та екологічного розвитку. У Декларації підкреслено, що волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди та позиції людини, активну участь громадянина в житті суспільства, яка проявляється в суспільній діяльності найактивніших представників різних груп населення, які намагаються своєю працею та участю надати дієву підтримку, зробити значний внесок у поліпшення маргінальних груп, надати

допомогу у розвитку соціальної сфери та соціальної допомоги, коли її потребують люди.

Поширену традицію волонтерство має у США, де уже з кінця ХХ ст. волонтерство охоплювало половину дорослого населення.

Близько 40% населення бере участь в волонтерській діяльності у Канаді, де до цієї діяльності проявляє інтерес молодь і пенсіонери на перших етапах пенсійного віку.

В Англії майже половина населення бере участь у волонтерській діяльності. Високого рівня волонтерство досягло у таких країнах, як Франція, де (19%) населення бере участь у цій загальнонародській справі доброчинності. Досить високий рівень участі у волонтерстві мають Німеччина (36%), Данія (25%), Ірландія (39%). У розвинених європейських країнах волонтери мають досвід різноманітних інновацій та мотивації для цієї благородної справи, починаючи від абсолютно альтруїстичних покликань аж до власної зацікавленості. Ці мотивації можуть змінюватися впродовж волонтерської кар'єри. На даний час у світі відбуваються зміни, що можна вважати як зміну «стилів» роботи волонтерів. Розрізняють два типи волонтерів: волонтери, які працюють тривалий час; волонтери, які працюють невеликий відрізок часу.

Перший тип волонтерів найбільш відповідає традиційному зусиллю та уяві про волонтерство, бо йому притаманна повна самовіддача справі або організації. Таких волонтерів залучають до роботи кількома способами. Інколи волонтери самі знаходять організацію, яка вже співпрацює з добровольцями, а інколи волонтер, який є членом певної організації, працює більше за ту саму платню; деяких волонтерів направляють до певної організації інші волонтери. Такі волонтери самі встановлюють межі для своєї роботи, визначають її тривалість, сприяють тому, щоб досягти максимально успішного результату від роботи. Мотивацією такого волонтерства є як «досягнення», так і «приєднання», що часто виглядає як чудова можливість прилучитися до роботи та проявити себе у справі для користі людям, які потребують допомоги. Багато з утворених волонтерських організацій покладаються на таких волонтерів, які працюють довгий час, створюють робочі місця, тощо.

Волонтери другого порядку не заглиблюються у справу, не вважають цю роботу важливою частиною свого життя, їх

мотивація – вдячність, яку вони спрямовують на даний час, отримуючи від цього внутрішнє задоволення.

Волонтерські об'єднання поширені в усьому світі, а останнім часом їх стає все більше в Україні, особливо тих, що допомагає воїнам і мирному населенню на Донеччині, Луганську, Херсоні, Харкові, Одесі, Бучі та на інших територіях.

У практичній діяльності волонтери дотримуються певних принципів:

- визначають право на об'єднання зі всіма (чоловіками, жінками, дітьми);
- поважають різноманіття культур, традицій;
- надають допомогу, безкоштовні послуги;
- стимулюють почуття толерантності, відповідальності, психологічного розуміння, ініціативи, дієвості;
- залучають до волонтерства фахівців різного профілю, віку, статі тощо.

Різні групи людей відрізняються між собою можливостями своєї участі у добродійній діяльності, професійним покликанням, інтенсивністю залучення до волонтерства. Залежно від змісту волонтерської діяльності розрізняють: добродійну, психологічну, педагогічну, патріотичну та діяльність у стилі соціальної роботи.

Важливо звернути увагу на питання щодо актуалізації волонтерської діяльності, тому потрібна робота з волонтерами, сюди можна віднести змістовні лекції, бесіди, рольові ігри, мозковий штурм, дискусії, семінари-практикуми, круглі столи, тренінги тощо. Такий тип просвітницької роботи стимулює інтерес щодо необхідності волонтерської діяльності та формування актуальності волонтерства з метою надання не тільки допомоги матеріальної, але й громадянської позиції з проблем боротьби за мир та єдності українського суспільства для перемоги над путінськими посіпаками й подолання зла війни на сучасному, яку розв'язала широкомасштабно Росія з 24 лютого 2022 року проти України.

4.9. Консультування клієнтів як феномен надання соціально-психологічних послуг населенню у післявоєнний час

*Пізнай правду у справі, вона
принесе належний прибуток.*

А. Шептицький

У розв'язанні соціальних проблем клієнтів, стимулюванні розвитку їхніх зусиль, конструктивній діяльності щодо їх розв'язку, використовують різні методи соціальної роботи, а найпершим і визнаним у всіх країнах є консультування.

Консультування – це спілкування, порада зі спеціалістом з проблеми. У практиці роботи соціального працівника консультування є процесом, у якому людина отримує компетентно-професійну інформацію на кшталт отримання відповіді щодо прийняття фахового рішення як поступити, чи розв'язати проблему. У процесі консультування створюється ситуація для клієнта, що він відчуває себе людиною, яку чують, поважають, розуміють і прагнуть допомогти йому. Такий стан сприяє розвитку довіри клієнта до самого себе і стимулює його приймати власні рішення.

З позиції психоаналізу консультування – це перетворення внутрішнього світу клієнта на надію позитивного розв'язання проблеми, стимуляція шукати механізми на мобілізацію ресурсів до дії та на віру в позитив.

Фаховий консультант (соціальний працівник) сприяє ліквідації дефіциту інформації щодо розв'язання проблем клієнта. Результатом професійно-ділового консультування є :

- більш чітке розуміння проблеми та усвідомлення себе, своїх емоцій та дій;
- актуалізація здатності до прийняття рішення та його здійснення ;
- отримання підтримки для прийняття рішення та віру в його ефективність;
- сприяння пошуку та вивченню альтернатив щодо отримання допомоги через прямі дії консультанта (соціального працівника);

- пристосування до ситуації, яку неможливо змінити тощо.

Щоб консультація фахівця-консультанта із соціальної роботи була ефективною та результативною, важливо дотримуватися таких принципів :

- доцільності та цілеспрямованості (консультація повинна мати конкретну мету та чітко поставлене завдання);
- консультація повинна проводитися добровільно і ненав'язливо (консультація має визначатися цінністю ідей, а не статусом консультанта);
- консультація має бути грамотною та професійно-компетентною;
- консультування здійснюється різними способами залежно від проблеми, особистісних якостей клієнта.

Потрібно пам'ятати, що консультування не є одноманітним актом і одноразовою акцією. У процесі консультування виділяють кілька етапів:

- вияв причин, що спонукали клієнта отримати консультацію;
- аналіз, оцінка, діагностика проблеми;
- формування проблеми і визначення цілей;
- установа стратегії та плану дій;
- здійснення дій;
- оцінка результатів і висновки.

Результати консультування багато в чому залежать від взаєморозуміння між консультантом і консультованим. Для цього важливо, щоб позиція була чесною. В. М. Шахрай у праці «Технології соціальної роботи» звертає увагу на якості консультанта, які пропонує Брестська асоціація соціальних працівників, а саме:

- емпатія, чи здатність бачити світ очима іншої людини;
- повага до клієнта, здатність реагувати на проблеми клієнта так, щоб передати йому впевненість у її успішному розв'язку;

- конкретність, чіткість, комунікації з іншою людиною, тобто спосіб, коли поглиблюється якість своїх висловлювань;
- знання себе і сприйняття себе, а також готовність і вміння надавати іншим допомогу щодо самопізнання;
- щирість, вміння поводитися природно у взаєминах із клієнтом;
- конгруентність – збіг, що повідомляється вербально з мовою тіла;
- робота з тим досвідом, який є на момент консультування;
- вміння реагувати на те, що відбувається на момент зустрічі.

Якщо підійти до феномена консультування більш конкретно, то за формою **розділяють групове та індивідуальне консультування, а за змістом – конкретне і програмне.**

Науковці та практики із соціальної роботи виділяють ще такі види консультування клієнтів: **контактне та дистанційне.** Контактне консультування полягає у тому, що консультант зустрічається з клієнтом, а дистанційне не передбачає прямого спілкування із клієнтом.

Контактна бесіда – найбільш поширений вид консультування, який можна розділити на такі етапи:

- знайомство, початок бесіди;
- розпитування клієнта (15-20 хв);
- вплив (допомогти клієнту сформулювати якомога більше варіантів поведінки;
- завершення бесіди (підведення підсумків, обговорення питань).

Дистанційне консультування. Основна його форма – телефонна.

У територіальній громаді дуже часто мають місце сімейні проблеми, тому актуальною формою їх профілактики є консультування сімейне. Соціальні працівники-практики виділяють його сім фаз.

Перша – створення клімату, який забезпечує успіх для обох сторін. Друга фаза – створення своєрідного «катарсису» сторони

душевного полегшення, людина «виговорилась», їй полегшало. Третя фаза – «фаза розради», клієнт усвідомлює, що не все так трагічно, знаходить щось позитивне на зміни. Четверта фаза – діагноз (усвідомлення консультантом причина конфлікту). П'ята фаза – консультант допомагає клієнту усвідомити ситуацію, тут обидві сторони «досліджують» проблему, щоб віднайти шлях її розв'язання. Шоста фаза – усвідомлення клієнтом наявних варіантів поведінки та вибір потрібного й ефективного, щоб розв'язати проблему. Сьома фаза – закріплення мотивації до виконання прийнятого рішення

Усі проблемні поля суперечностей, з якими зустрічається людина у процесі життя, потребують професійного консультування, тому майбутній соціальний працівник у процесі своєї професійної підготовки повинен дуже серйозно готуватись, бо інакше не зможе бути корисним і авторитетним у громаді як фахівець сфери соціальної допомоги.

Дилемою майбутнього фахівця із соціальної роботи має бути правило: «навчатися впродовж життя». Таке правило повинно стати сьогодні теж закономірністю для кожної мислячої людини, щоб нею залишатися до кінця днів, відведених Господом.

4.10. Публічний дискурс – детермінанта демократичності публічного управління та відповідальності за соціальний захист населення

*Без ціннісної, етичної основи
демократія неминуче
перероджується.*

Іван Павло II

Публічний дискурс – об'єктивна потреба демократичних змін у сучасному українському суспільстві, особливо в процесі становлення й життєтворчої діяльності територіальних громад. У даному контексті виділяють дві площини публічності: змістовну та формальну. Це засвідчує, що здійснення й аналіз публічної політики, публічного контролю, публічного управління соціального забезпечення людини неможливе без публічного дискурсу.

Дискурс є складним комунікативним явищем, що має диференційні особливості, які пов'язані з мультидисциплінарністю підходу відповідно до основних тенденцій розвитку літературознавства, лінгвістики, логіки, психології, політології, управління, а по-друге, синтезом двох напрямків сучасності - когнітивного та комунікативного.

Дискурс – це процесуальне динамічне явище, яке є і процесом, і результатом взаємодії з соціумом, за допомогою якого відбувається вплив на формування думки адресата, а також контроль над його думкою.

Публічний дискурс у рамках країн ЄС реалізується в різноманітних формах із широким залученням спеціалізованих комітетів, експертних груп. Європейська комісія постійно ініціює для публічності створення нових проєктів, програм, які народжуються в низах, але пропонує інноваційні та дієво-ефективні для праці щодо соціального захисту людей. Публічний дискурс стає основою протидії наслідкам загроз щодо економічних і соціально-політичних негараздів як на місцях, так і у суспільстві в цілому.

Ці обставини в процесі формування територіальних громад в Україні стимулюють наукові дослідження проблематики публічного дискурсу, який повинен виділятися певним різновидом підходів і методів його вивчення щодо глобалізаційних та екологічних викликів, враховуючи потреби практики життя та історичного досвіду розвитку України, специфіки розвитку територіальних громад щодо соціального забезпечення населення на рівні вимог сучасності.

Отже, окреслення глибини та меж публічного дискурсу дають можливість правильно зрозуміти й осмислити шляхи та механізми для виконання складних практичних завдань, пов'язаних з довірою, порозумінням, процесу взаємодії влади і суспільства, влади на місцевому рівні громадян, на рівні територіальної громади, керівництва і населення громади.

Дана парадигма «публічного дискурсу» – закономірність, об'єктивна реальність життя людини та людської взаємодії в усіх соціальних інститутах на даний час, особливо представників влади з громадськістю. Публічний дискурс реалізують громадяни та уряди в усіх країнах, але по-різному, і це правомірно.

Обґрунтовуючи переваги публічного дискурсу, варто усвідомити, що добре функціонуюча система публічного дискурсу у територіальних громадах має організуючий потенціал для виконання важливих економічних і соціальних завдань, заохочення до активної участі розвитку управлінської культури серед жителів територіальних громад на кшталт позитивних змін і соціального забезпечення населення громади.

Особливу увагу публічного дискурсу як фактору демократичності становлення публічного управління у територіальних громадах варто звернути увагу на стандарти й передові практики країн ЄС у цій сфері, на правила ефективності взаємовідносин між основними суб'єктами публічного дискурсу, співпрацю та інноваційні ідеї, доступні жителям територіальних громад, які практично могли би сприяти активній участі у зміні життя на ліпше.

Відомо із сучасних українських реалій, що територіальна громада вважається ефективною з високим рівнем соціального розвитку та соціального захисту, якщо її населення має зростаючий рівень життя та високий рівень зайнятості на стійких основах, бо це дає можливість забезпечити нормальні умови життя, освіти, охорону здоров'я, позитивні демографічні показники, коли молодь залишається в сучасному українському суспільстві та облаштовує свою сім'ю, позитивно сприяє розвитку та відтворенню населення. Саме на ці об'єктивні реалії важливо звертати увагу у контексті публічного дискурсу як важливого чинника професійної просвітницької роботи в контексті того, що на успішність територіальних громад чесно варто працювати як керівникам, так і жителям громад, установ. Керівникам, освітянам необхідно часто обговорювати, осмислювати проблеми та мудрі ідеї, підтримувати їх працею, пошуком, реалізацією «усіх для усіх».

Більше половини областей України належить до проблемного типу регіонів. Цьому посприяли зміни у динаміці світових, глобальних, екологічних і соціально-політичних процесів. Регіональні диспропорції зумовлені, перш за все, світоглядною та галузевою відмінністю економічного розвитку регіонів України.

У регіонах має місце усвідомлення незалежності щодо держави, але значна різниця в оплаті праці, що створює складні проблеми у забезпеченні єдиних національних стандартів рівня життя, у подоланні бідності, становленні середнього класу, забезпеченні освітою, медичним обслуговуванням, культурою. Диспропорції за соціально-економічними показниками існують і всередині регіонів. У депресивних регіонах, у тільки що створених територіальних громадах, значно ускладнене забезпечення соціальних гарантій, присутня демографічна деградація, молодь залишає Україну, шукає роботи в інших країнах. Наприклад, Чернігівщина та Кропивниччина мають найнижчу народжуваність і найвищу смертність, у пограничних регіонах маємо високий рівень міграції.

У даному контексті регіональні диспропорції впливають на трудову міграцію, яка набуває різних форм: транзитної, сезонної, епізодичної, бізнес-міграції. Вона вимушена через обіцянки, а насправді, через нефакхове керівництво.

Регіональні диспропорції впливають і на демографічні розбіжності всередині країни, бо кожен регіон, де утверджуються та формуються територіальні громади, має проблеми не лише демографічного характеру, але й світоглядного, що створили «кервіники-обіцяльники», які живуть багато, а народ – бідно. Це зумовлює відповідну специфіку соціального забезпечення. Крім того, відбувається деформація розвитку соціально-культурної сфери – невпинно зменшується кількість клубних закладів і бібліотек, дошкільних навчальних закладів і загальноосвітніх шкіл, лікарень і фельдшерсько-акушерських пунктів, стадіонів і спортивних установ, чим зупиняється активність формування об'єднаних територіальних громад.

Отже, в умовах значних регіональних диспропорцій та соціальної поляризації населення, у процесі роботи з формування територіальних громад надзвичайно важливий процес публічного дискурсу, який звертає увагу на проблеми та сприяє серйозним роздумам над розробкою регіональних адресних соціальних програм на коригування механізмів соціального захисту, розвитку соціальної інфраструктури, підвищення вартості кваліфікованої праці, управлінської культури публічного врядування, духовно відповідальної поведінки керівництва і населення у регіонах.

Також важлива в сучасному українському суспільстві затребуваність ідеологічного впливу шляхом просвітництва формувати громадянську свідомість щодо загальносуспільних цінностей, які базувалися б на духовних засадах, європейських стандартах та узгоджувалися із сучасною, передовою вітчизняною моделлю, уже ефективною діючою в окремих регіонах, зокрема Вінничини, Дніпропетровщини, Житомирщини та ін.

Модернізація державної політики у сфері соціального захисту людини має базуватися на людиноцентризмі, духовності та моральної відповідальності – не робити зла, досягненні соціальної справедливості та єдності у суспільстві з метою стабільного суспільно-політичного розвитку, базованого на інноваціях, чесній праці, відповідальності за власний вклад кожного для прогресивних змін, одночасно розпочинаючи публічний дискурс з низів і до верхів, виключаючи демагогію, та тільки тоді побудуємо нову державу – Україну, якої так прагне український народ упродовж 600-літньої боротьби, особливо на сучасному етапі демократичних змін і подолання воєнної розрухи в Україні.

4.11. Формування патріотизму в управлінській культурі публічних службовців, соціальних працівників у територіальних громадах

У що вірите, те й матимете.

Єва Гама

Сьогодні в усьому світі процес посилення демократизації суспільств з метою соціального захисту населення супроводжується зміною цінностей нової епохи XXI століття й екологічних змін, що знаходить свій вияв в очікуванні підходів інформаційного суспільства – знаннях і вимогах стосовно результативності публічного управління. У світі відкритих суспільств громадянин дедалі більше звільняється від комплексу «підданого», цього запотребувало життя, особливо у територіальних громадах, які в Україні продовжують створюватися (їх уже більше 1 000).

В останні кілька років громадяни змінюють свою «психологію меншовартості» на «психологію державного народу». Вони дедалі більше перестають кланятися чиновникам, більше працюють і самостійно шукають вихід із проблем. У громадян зростає усвідомлення своєї значимості, вони прагнуть дружнього і ввічливого ставлення до них. Правда, це не завжди громадяни відчувають, бо рівень довіри до працівників владних інститутів в Україні дуже низький, його треба підвищувати, працюючи над підготовкою та підбором фахівців, які б свідомо проявляли повагу до людей та були свідомі працювати на результат на базі фахової підготовленості та творчої наснаги.

На сучасному етапі децентралізації в українському суспільстві вимоги до роботи працівників місцевих і регіональних керівних органів зростають з боку приватного сектору економіки, а також вітчизняних та іноземних інвесторів. Замкнута в собі бюрократична адміністрація з цими вимогами справлятися нездатна і не надто бажає. Надмірна щільність регулювання, тривалі дозвільні процеси ускладнюють створення нових виробництв, заснування підприємств, створення гідно оплачуваних робочих місць, щоб запобігати відтоку людей середнього віку та молоді в інші країни, який на даний час надто високий.

У процесі запровадження заходів щодо ефективного урядування всі, хто береться за цю справу, наражаються на суттєвий опір насамперед тих, хто отримує вигоду від «поганого урядування», тобто від держави шляхом корупції, кумівства, дискримінації та кримінальних діянь, вони бояться втратити особисту вигоду для себе і намагаються протидіяти таким зусиллям, які пропагують закон, саме правду та відкритість.

Тому важливо проводити фахово-просвітницьку роботу на місцях, у територіальних громадах, а також формувати політичну волю та відпрацьовувати чітку стратегію дій, запроваджувати нове економічне мислення, побудоване на обліку затрат і результатів, в основу якого потрібно покласти ідею створення конкурентного середовища. Ефективне урядування здатне здійснити ефективне життєзабезпечення, задовольнити потреби населення, їх соціальний захист і тим реалізувати реформи на позитив.

Дуже важливо сьогодні у процесі децентралізації влади у територіальних громадах усвідомити вимоги до професійності управління, бо реальна практика залітізованості в Україні продовжує мати місце, особливо практика призначення на посаду, підвищення по службі, які ґрунтуються поки що на критеріях партійної належності чи угоді вищому керівництву, а не фаховій ефективності, як позитив для усіх.

Сьогодні для прогресивних змін в Україні потрібно виходити з того, що корисне для громадянина, а не з того, що треба кваліфікувати як марнотратство. Система органів управління і досі має доволі сильно виражену ієрархічну побудову і живить відчуття самодостатності та самоцінності керівного прошарку на усіх рівнях, тому запровадження управлінсько-адміністративної діяльності, зорієнтованої на кінцевий результат, є надзвичайно важливою вимогою часу як у державі, так і у територіальних громадах. Усе полягає в тому, щоб домогтися таких змін у сфері громадського і державного управління як сфери надання послуг громадянину, зобов'язане враховувати новітні досягнення у продуктивній і ефективній організації та наданні послуг у промисловості, не орієнтуючись при цьому лише на прибуток фірми чи організації. У корумпованій владі дуже важко до цього прийти.

Життя вимагає високого рівня управлінської культури у територіальних громадах відповідно до вимог демократизації суспільства та державотворення.

Управлінська культура публічного урядування у територіальних громадах вимагає від керівництва та громадян серйозного осмислення таких проблем:

- які цілі, зумовлені потребами, необхідно забезпечити;
- які послуги гарантують забезпечення цих цілей;
- хто має задовольнити потреби;
- яка кількість ресурсів потрібна для цього;
- чи дієво підтримає громадськість запропоновані нові ідеї;
- чи має місце здійснення розмежування сфер відповідальності, що має своєю метою зменшення

дублювання повноважень;

- чи має місце реалізація логічного поєднання фахової відповідальності з відповідальністю за ресурси.

Технології залучення громадськості територіальних громад до реформування управлінських технологій можна розглядати як сукупність методів, прийомів і засобів впливу владних структур на всебічний розвиток інституту участі громадян в управлінні суспільними процесами розвитку територіальних громад.

У найбільш загальному плані технології залучення громадськості до управління суспільно-політичними процесами можна поділяти на:

безпосередні, які реалізуються через механізми прямої демократії шляхом прямої взаємодії із суб'єктами влади (референдум, звернення громадян, громадські ініціативи, громадські консультації, публічні дебати, обговорення, діяльність при органах державної влади громадських рад тощо);

опосередковані, до яких відносять вивчення громадської думки та інформаційно-аналітичні технології, аналітичні, експертні послуги, які можуть надавати органам державної влади неурядові громадські організації (НГО), незалежні аналітичні центри (НАЦ) на замовлення.

Однією з найпоширеніших форм залучення громадськості до управлінської культури в громадах країн ЄС є *громадські слухання*. До безпосередніх прямих форм залучення громадян до публічного врядування на місцевому та регіональному рівнях належать також збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення та спеціально створені дорадчі органи громадського контролю при органах виконавчої влади.

З метою удосконалення системи вивчення громадської думки та врахування її як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях має здійснюватися так:

- проведенням досліджень і спостережень (опитування, контент-аналізу інформаційних матеріалів, фокус-групи);
- запровадження соціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ;

- проведення експрес-аналізу коментаторів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп;
- опрацювання й узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій;
- проведення аналізу інформації, що надходить до спеціальних органів.

Оскільки вивчення громадської думки є важливим інструментом прогнозування реакції громадян на рішення влади щодо напрямків змін у суспільстві, починаючи з територіальних громад, то обов'язкове оприлюднення результатів опитування й ознайомлення населення з його результатами. Це дасть підстави громадянам ОТГ задуматися над тим, що проблеми змін та утвердження ефективних механізмів публічного управління, яке залежить не тільки від керівництва, але й від активної участі кожного жителя територіальної громади та громадян України, їх усвідомлення власного внеску у державотворчі процеси, особливо на місцях, у територіальних громадах.

Ніхто за нас справу змін на соціальний захист, на захист екології, безпеки, становлення миру на Сході не зробить, якщо це не стане справою кожного із нас самих, громадян України. Це серйозне завдання на кшталт збереження самостійної держави та становлення нормальних умов життя громадянам.

Проблемні питання для обговорення та дискусії

1. Що належить розуміти під поняттям «соціальне забезпечення»?
2. Які причини поганого соціального забезпечення людей у сучасному українському суспільстві?
3. Чи можливе соціальне забезпечення в сучасному українському суспільстві, коли частину політико-владних структур заповнили люди-непрофесіонали?
4. Чи важливо вивчати думку людей, громадських організацій у контексті того, що народ України прагне правдивого ставлення, моральної відповідальності політико-владних структур за соціальну незахищеність та бідність?
5. На Вашу думку, громадяни України почуваються суб'єктами, а не об'єктами політики у сучасному українському суспільстві?
6. Які аспекти соціального захисту Ви могли б виділити?
7. Яке місце та роль освіти у контексті соціального забезпечення населення України?
8. Чи вагоме професійне розуміння феномену децентралізації влади як важливого чинника щодо системи прогресивних змін у регіонах? Дайте коротку характеристику.
9. Розшифруйте положення ст. 5-ї Конституції України, яка гласить, що «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ».
10. Які виклики мають місце в сучасній Україні, що шкодять реалізації реформ?
11. Чи сприятиме децентралізація процесу становлення управлінської культури у територіальних громадах? Дайте власний фаховий коментар.
12. Чому «забезпечення прав людини є закономірністю життєдіяльності територіальних громад»?
13. Коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила Загальну Декларацію прав людини? Що Вам про неї відомо?
14. Коли прийнята Конституція України як нормативно-правовий документ?
15. На місцевому рівні запроваджено широкий спектр механізмів участі членів територіальних громад в

- управлінні: громадські обговорення, громадські слухання, місцеві ініціативи, нормотворча діяльність, електронні петиції тощо. Дайте їм коротку характеристику.
16. Назвіть основні суспільно-політичні виклики, що шкодять сучасній соціальній політиці в соціальному захисті людини.
  17. Чому у подоланні викликів велике значення має єдність влади і народу? Як можна сформувати цю єдність?
  18. Яка роль духовного феномену у формуванні єдності сучасного українського суспільства?
  19. На яких засадах базується духовність суспільства?
  20. Що потрібно для оздоровлення сучасного українського суспільства від негативу й утвердження основних засад соціального захисту людини?
  21. Якими шляхами можна сформувати національну свідомість і самосвідомість громадян України?
  22. Що належить розуміти під поняттям «соціальна держава»?
  23. Чи важливо для соціального забезпечення людини сформувати соціальну державу?
  24. Що належить розуміти під поняттям «демократія участі»?
  25. Розшифруйте поняття «сучасна Україна - світська держава, але не атеїстична».
  26. Хто із видатних науковців світу закликав людей до шляхетності? Назвіть їхні прізвища.
  27. Що належить розуміти під поняттям «совість»?
  28. Чому в розвинених країнах Біблію вважають «подарунком Бога людям»?
  29. Що належить розуміти під поняттям «державна українська мова»?
  30. Дайте власний коментар поняттю «державна українська мова – дієвий феномен українського суспільства».
  31. Хто із діячів культури України стояв біля витоків формування української літературної мови ?
  32. Що варто розуміти під твердженням: «Яка мова, таке й мислення»? Дайте свою трактовку.
  33. Яким є і має бути ставлення професійних людей в Україні до самостійної держави Україна?
  34. Які функції у суспільстві виконує українська мова?

35. Державна українська мова справді виступає важливим чинником порозуміння та єдності жителів територіальної громади щодо внеску кожного у фонд соціального забезпечення? Обґрунтуйте власну думку.
36. Хто творить, розробляє і впроваджує у життя українську мову?
37. Як ви розумієте поняття «національна ідентичність»?
38. Розкрийте зміст поняття «дискурс»
39. У яких формах реалізується публічний дискурс?
40. Чи сприяє публічний дискурс у територіальних громадах ефективному соціальному захисту?
41. Чи можливий соціально-політичний прогрес суспільства без соціально-політичного дискурсу?
42. Що треба розуміти під поняттям «еліта»?
43. Які типи еліт Вам відомі? Чи може суспільство розвиватися без еліти?
44. Які вагомні чинники модернізаційного процесу сприяють ефективному розвитку територіальних громад і соціальному захисту людей? Перелічіть їх і дайте власний коментар.
45. Що варто розуміти під поняттям «мілітаро-бюрократичний режим»?
46. Які чинники можуть сприяти інноваційному розвитку територіальних громад?
47. Ви погоджуєтесь з тим, що життя багатих у період глобалізаційних викликів і суспільно-політичних проблем у суспільстві стає довшим, а простого люду – скорочується? Що мільйонери повинні зробити, щоб була гідна душа їх стати перед Господом Богом на звіт?
48. Чи правомірна думка, що в нашу епоху з метою соціального захисту людина повинна навчатися протягом життя?
49. Ви погоджуєтесь з тим, що у територіальних громадах зростає релігійний чинник, який потрібно спрямовувати на службу моралі, єдності та відповідальності за свою працю та поведінку?
50. На даний час зростає недовіра до влади за поганим добробут і корупцією. Що мусять робити урядовці, починаючи з територіальних громад, щоб у суспільстві настала гармонія у стосунках «влада і народ»?

51. Що в сучасній Україні можна віднести до екологічних проблем, які шкодять здоров'ю людей?
52. Наскільки важлива для територіальних громад проблема забруднення навколишнього середовища? Які шляхи можете запропонувати на предмет профілактики та подолання?
53. Що необхідно розуміти під поняттям «стабільне та збалансоване використання природних ресурсів»?
54. Як Ви розумієте тезу «запровадження екологічного нагляду та моніторингу у територіальних громадах»? Чому важливо запровадити такий нагляд?
55. Яка роль Нової української школи у просвітницькій роботі у територіальних громадах серед молоді та населення з проблем екології та безпеки?
56. Що варто зробити у територіальних громадах, щоб гідно забезпечити соціальну сферу?
57. Прокоментуйте поняття «соціальний фактор економіки територіальних громад». Чому така серйозна увага повинна приділятися на сучасному етапі цьому фактору?

ПІСЛЯМОВА

*Церков-домовина
Розвалиться ... із-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!*

*Тарас Шевченко
"Стоїть в селі Суботові...", 1845*

Ми щиро вдячні воїнам захисникам України за їх патріотичну стійкість, незалежність духу і насагу на свободу і незалежність. Божої Благодаті всім тепер і на майбутнє щасливе життя у незалежній державі Україна!

Велике спасибі за політичну мудрість і допомогу керівникам та народу країн світу, які долучилися до підтримки миру для існування незалежної, самостійної держави України, що обрала європейський шлях розвитку.

Зичимо всім Божої Благодаті та подальшу співпрацю зберігати мир, злагоду та прогресивний розвиток науки, освіти і культури!

Усім захисникам, патріотам, миротворцям різних країн світу, що долучилися захищати Україну від російської агресії – путінських посіпак, щиро вдячний український народ, Боже Благословіння за велич їх душ.

З великим пошануванням на щастя, здоров'я, успіхи у житті зичимо усім людям Божої Благодаті!

Усіх, хто загинув від рук російських окупантів і путінських нацистів, нехай Всемилостивий Господь простить. Царство їм Небесне!

Подяка викладачам, співробітникам університету, які висловили свої думки щодо віри в перемогу, сприяли допомозі воїнам та громадянам різним чином щодо підтримки своєю волонтерською діяльністю, набору ідей посібника та його видання. Божої усім Благодаті на здоров'я та участь у подоланні воєнної розрухи й побудови незалежної, демократичної держави Україна!

ДОДАТКИ

Висловлювання з вірою в перемогу над ворогом професора університету Дерди Івана Михайловича

І буде мир
І вишні зацвітуть
У рідному моєму краї.
Лелеки добру звістку принесуть:
"Кінець війни, ми ворога здолали!"
І на світанку вмиється земля
Ранковою холодною росою і буде чути пісню солов'я,
А не ревіння літаків над головою.
Підніме очі закривавлений Ірпінь
Йому плече підставить сива Буча
А Бородянка і Гостомель - побратим
Порушать тишу стогоном болючим.
Дамидів враз прокинеться від сну,
Від болю ран ворожих окупантів.
На повні груди крикне: "Я живу!!!
Я втримав отих потвор мутантів!..."

Формування патріотизму та віри серед громадян України

*Одійде в морок підле й лукаве,
Холуйство у минувшину спливе,
той ніколи не доскочить слави,
Хто задля неї на землі живе*

В. Симоненко (Пересторога славолюбцеві)

Історичні реалії сьогодення ставлять мислячих фахівців різних сфер та й громадян територіальних громад перед фактом, що патріотизм як суспільно-політичний феномен є складовою духовно-ціннісних засад національної самосвідомості, формує у кожного відчуття причетності до історії, культури свого народу, великої Батьківщини та малої (територіальної громади). Цей

пафос людської гідності чітко проявився у період з 24 лютого 2022 р., коли Путін розпочав глобальний напад на Україну.

Сенс і функції патріотизму у вище наведеному аспекті сьогодення для України полягає у мобілізації масової свідомості громадян і зокрема публічних службовців соціальних працівників територіальних громад до усвідомленого розуміння їх громадянського обов'язку щодо чесної праці на прогресивний, ефективний розвиток територіальних громад, бо творча праця, єдність громадян і професійна компетентність сприятимуть подоланню бідності та різного типу викликів сьогодення, спричинених кризовим станом економіки, екології та різного типу штамів коронавірусу, який уже забрав більше 450 мл. життів людей у світі.

Як засвідчують реалії розвинених країн світу таких, як США, Японія, Польща, Німеччина та ін., саме патріотизм, згуртованість громадян стали сьогодні рушіями їх економічного розвитку та добробуту. Для розв'язання проблем, які стоять перед Україною сьогодні (модернізація, децентралізація, закінчення війни Росії в Україні, повернення Криму, подолання наслідків війни та тероризму) затребувані консолідація суспільства та патріотичний дух стати державним народом, подолати психологію меншовартості, показати світові, що за допомогою змін у низах (територіальних громадах), українська політична нація стане успішною.

Саморозвиток особистості – завдання кожного

Самовиховання є складним видом діяльності, що потребує постановки мети і завдань, розробки програми, планування роботи, обліку та контролю. В. Сухомлинський стверджував, що «Самовиховання потребує дуже важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, повага до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до надточних, суто людських засобів впливу доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на "Сильне" слово, окрик, "примус".

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що самовиховання, це цілеспрямована діяльність людини на удосконалення себе, свого особистого "Я", коли людина усвідомлює вагомість гідного місця в сім'ї, колективі, суспільстві.

Саморозвиток особистості – це самостійна, усвідомлена і керована собою людиною діяльність щодо всебічного розвитку особистості у вигляді самостійного вивчення і застосування отриманої інформації, індивідуального творчого підходу до знань та вирішення завдань. Важливо, що процес саморозвитку не має меж. Так же не має меж і процес самовдосконалення. Цьому процесу людини підлягає усе життя.

Саморозвиток як суспільний феномен тісно пов'язаний із самовихованням – свідомою, цілеспрямованою, самостійною діяльністю людини, що виникає в процесі взаємодії з середовищем, яке впливає на вдосконалення людини шляхом усвідомлення потреб і вивчення механізмів для подолання негативу, незнання і потреби стати homo sapiens (розумною людиною) з метою реалізації себе у суспільній взаємодії.

У даному контексті з'являється ще одне поняття – перевиховання. Феномен перевиховання тісно пов'язаний із сім'єю, освітою, працею, спілкуванням, власним осмисленням свого "я". Якщо особистість усвідомлює це, то можна зробити висновок, що людина починає реалізовуватися по Божому наuczанню – "не зашкодь"!

Саме так розуміння самовиховання особистості сприятиме процесу самозахисту людини у сучасному кризовому суспільстві.

Благою метою самовиховання є прискорення технічного і фізичного розвитку особистості. Самовиховання – це не просто особиста сировина кожного, це громадянський обов'язок, тому і виступає як суспільно необхідний соціальний процес, як особистісна діяльність, що відбувається за власною ініціативою з розвитку своїх сил і здібностей» процес самовиховання ціннісний і тривалий. У людини, яка по-справжньому займається самовихованням, завжди є глибинні мотиви, що спонукають до дальшого розвитку"

Бейчмарнінг – навчатися бути досконалішим на прикладі інших. Така «квазіконкуренція» може бути створена у сфері національної освіти, а також у всіх сферах на національному, чи регіональному рівнях, або галузях народного господарства.

Коли йде мова про соціальну роботу, то для цієї сфери є ціла низка надбань різного спрямування у різних країнах.

Система підготовки фахівців соціальної роботи передбачає новий підхід до мети й оцінювання в СШП, в основі якого покладено «роботу за індивідуальним випадком». Наприклад в університетах (Мічиган, Індіана, Техас, Пенсільванія) на додаток до загальних курсів додають блок предметів із соціальної перевірки, біологічних процесів, розвиток практичних навичок. (Віннікова Л.В. Багаторівнева система підготовки соціальних працівників у ВНЗ США та шляхи удосконалення системи соціальної освіти в Україні. Л.В.Віннікова // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції – Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна» 2012-300с. [С.42-45].

У США актуальна роль польової практики, яку студенти проходять у соціальних агентствах, місцевих і державних юридичних закладах, програмах надання послуг, лікарнях, центрах допомоги тощо. У США під час практики студенти працюють безпосередньо з клієнтами й отримують зарплату в соціальних центрах за виконану роботу. Для України – це позитивний досвід.

Важливо, що розвинені країни світу мають свою специфіку та цілу низку вагомого досвіду зі спеціальної роботи, яким Україна повинна збагачуватися. Настав час українським політикам, урядовцям усвідомити, що людина-найвища цінність у суспільстві і у світі.

Виходячи із головних принципів болонської угоди, приходимо до висновку: головними критеріями трансформацій у національних освітніх системах Європи пропонується співмірність, співвіднесеність, взаємовизнання результатів навчання у ВНЗ, що перебувають у полі Європейського освітнього простору.

Побажання громадянам України
Молитва у житті для кожної людини –
благая вість на щасливе життя

(за книгою митрополита Антонія Сурожського "Молитва и жизнь", "Христианская жизнь" Тверь: Кмін. 2006. 264 с.)

Митрополит Антоній Сурожський народився в 1914 р. в Персії, де його батько був російським консулом. Після революції 1917р. сім'я осіла в Парижі, де майбутній митрополит закінчив середню школу, біологічний та медичний факультети університету. У 1939 р. перед відбуттям на фронт хірургом французької армії, він таємно прийняв монарший сан. У роки німецької окупації - лікар у антифашистському русі Сиротиву. В 1948 р. був покликаний до священнослужіння у Великобританію. Помер митрополит 4 серпня 2003 року в Лондоні. Його наування, що "молитва – це перш за все зустріч з Богом" - має стати девізом для кожної людини.

У цей час для людини і народів світу путінська кліка розв'язала війну проти України 24 лютого 2022 року, яка триває і приносить велику кількість смертей, виникла потреба відкритим текстом показати світові людську мудрість духовно свідомим громадянам Росії знищити зло та усвідомити, що світом керує Господь Бог, пропонуючи росіянам (військовим та їх родичам) повернутися до Бога через молитву, як навчав їх духовний отець Антоній Сурожський. Чому частина росіян цього не знає?

Для кожного громадянина України важливим є молитовне наування митрополита Антонія Сурожського, щоб ми з великою вірою перемогли у цій війні злі сили, захистили власне життя і мир для усього світу – запобігти нову світову війну. У вірі в Божу Благодать митрополит Антоній Сурожський дає поради для усвідомлення, яким шляхом може віруюча людина, незалежно від національності, досягнути єдності молитви і кожноденного життя, що є умовою молитовної зустрічі з Богом Живим (с. 5). Крім загально традиційних молитв (Отче наш...), кожен день протягом тижня ще просити словами: "Допоможи мені, Боже, звільнитися від усього наносного і знайти моє Я" (С. 233).

Наступний тиждень – закінчуючи моління бажано кожен день просити Бога: « Боже, поможи мені звільнитися від будь-

якого несправжнього Твого образу, чого б це мені не коштувало»(с. 237).

Далі наступний тиждень ми повинні просити: "Поможи мені, Боже, залишити усі мої турботи і зосередити мої думки на Тобі Одному. Ви у такий спосіб робите це в акті довіри, довіряючи Богу настільки, щоб передати йому тривоги, які ми хочемо зняти зі своїх пліч" (с.245).

Ще наступного тижня Митрополит пропонує три-чотири хвилини після моління мовчання, і закінчувати такою молитвою: "Допоможи мені, Боже, бачити мої власні гріхи, ніколи не осуджувати свого ближнього, і вся слава нехай буде Тобі!" (с.245).

Нарешті автор наголошує, що варто молитися молитвою Ісуса Христа: «В руки Твої віддаю дух Мій, не моя воля нехай буде, а Твоя!». Для кожної віруючої людини важливо: пов'язати життя з молитвою так, щоб це було єдиним цілим, творити свою молитву життя(с.251).

Антоній Сурожський звертається до кожного, хто читав його книгу: "Беріть кожен фразу кожної молитви, користуйтеся нею як правилом, день за днем, тиждень за тижнем, доки не станете такого типу людиною, для кого ці слова є самим життям" (с.253).

Нехай буде Господь Бог з кожним із вас і серед нас вовік. Далі Владика пропонує читачеві коротку молитву яка з'єднає нас перед престолом Божим:

"Господи, не знаю, що просити в Тебе. Ти любиш мене більше, ніж я вмю любити себе. Дай мені бачити потреби мої, які скриті від мене. Не прагну просити ні хреста, ні втіхи, тільки стою перед Тобою. Серце моє Тобі відкрито. Покладаю всю надію на Тебе. Ти дивись на потреби, яких я не знаю, дивись і сотвори зі мною по милості Твоїй. Здійсни і здивуй мене. Порази і зціли мене. Благоговію і німіюперед святою Твоею волею, непостижними для мене Твоїми долями. Приношу себе в жертву Тобі. Немає у мене бажань, крім бажання виконати волю Твою. Навчи мене молитися, Сам в мені молися. Амінь" (С. 254).

Бажано ознайомитися та практично використовувати з метою правильної екологічної поведінки для кожної людини (за кн. Федоряк М. *Основи екології: навч. Посібник* / М. Федоряк, Г. Москалик, У. Легета, О. Зароченцева.-Чернівці: Чернівець. нац.ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020.-120с.-с.82-84).

Екологічна поведінка в помешканні, магазині на кухні:

- Заощаджуйте енергію всюди! Вимикайте світло, коли виходите з приміщення. Не залишайте пристрої увімкненими після зарядження гаджета.
- Вимикайте комп'ютер. Стару техніку здавайте на утилізацію.
- Чистіть віконне скло. Забруднене пилом скло затримує від 10 до 30% сонячного світла.
- Душ, а не ванна.(економія води).
- Кип'ятіть економніше. Набирайте води у чайник рівно стільки, скільки потрібно на цей момент
- Ощадливе чищення і миття.
- Безпечні мийні засоби. При виборі мийних засобів керуйтеся їхньою екологічністю як для людини, так і для довкілля.
- Ощадливе використання пральної машинки. Так ви зекономите воду, електрику та на довше збережете пральну машинку.
- Економія паперу. Не викидайте папір у сміття.
- Список покупок. Не купуйте нічого зайвого – лише те, що вам справді потрібно.
- Екоторбина замість поліетилену.
- Обирайте місцеві товари. Це вигідно за ціною Вам і зменшення коштів за доставку.
- «Ні» разовому вжитку! Відмовляйтеся від продукції разового використання – пластикового посуду, пакетів, паперових рушників.
- Нове життя – старим речам. Робіть ремонт.
- Натуральні тканини. При виборі одягу надавайте повагу натуральним речам

- Вирощування домашніх рослин. Протягом доби рослини поглинають 87% забруднень із повітря та збагачують його киснем.
- Допомагайте людям і природі.

За даними Всесвітнього фонду дикої природи(WWF), людський вплив на біосферу переважає здатність землі до відновлення приблизно на 30% і ця цифра надалі зростає та ще збільшується у результаті війни Росії проти України, яку Путін глобально розпочав 24 лютого 2022 р., хоча виснажував Україну на Сході з 2014 року.

Анкета
експертного опитування з проблем готовності керівництва,
вчителів, духовенства, жителів територіальної громади
щодо активної трудової діяльності та просвітницької роботи
з метою соціального забезпечення та єдності суспільства

Інструкція: Дайте відповідь, не задумуючись, на кілька тверджень опитувальника. Пам'ятайте, що правильних чи неправильних відповідей немає.

1. На Вашу думку, об'єднання територіальної громади проходило на засадах добровільності з метою прогресивного розвитку і створення основ єдності громадян українського суспільства?

1) так   2) ні

2. Чи відомо Вам, що об'єднана територіальна громада є правонаступницею усього майна, прав та обов'язків усіх жителів створеної територіальної громади?

1) так   2) ні

3. Чи ознайомлені Ви з «Положенням про права й обов'язки старости територіальної громади?»

1) так   2) ні

4. Чи відомо Вам про ваші права й обов'язки як члена територіальної громади?

1) так   2) ні

5. Чи відомо Вам про постійні комісії, які утворені в територіальній громаді та у якій із них бере участь з метою ефективної діяльності громади?

Твердження	відомо	не відомо	беру участь	не беру участь
комісія з питань фінансів і планування соціального розвитку				
комісія з питань земельних відносин, будівництва та перспективного планування				

комісія з питань інфраструктури, транспорту та житлово-комунального господарства				
комісія з питань комунальної власності				
комісія з питань екології				

6. Чи готові Ви активно співпрацювати з керівництвом територіальної громади з метою її ефективної діяльності в інтересах жителів і розвитку добробуту громади?

1) так 2) ні

7. Чи проводить Церква (різні релігійні конфесії) серед жителів територіальної громади роботу з морально-духовного оздоровлення суспільства?

1) так 2) ні

Конкретизуйте коротко відповідь щодо форми проведення зазначеної роботи

Яка з перерахованих нижче структур проводить громадсько-патріотичне виховання й професійно-просвітницьку роботу серед молоді та жителів територіальної громади з метою її ефективного розвитку для поліпшення життя, запобігання міграції й соціального захисту людини?

Твердження	так	ні
Школа (вчителі)		
Громадські організації		
Депутатський корпус територіальної громади		
Церкви		
Культурні центри		
Окремі активні жителі		

З цього питання дайте свій короткий коментар

---

8. Чи задоволені Ви тим, що проживаєте у даній територіальній громаді? Напишіть коротко свою думку

---

9. Які шляхи, на Ваше бачення, найбільш ефективні у боротьбі зі зловживанням владою та корупцією у територіальній громаді?

Твердження	так	ні
моральний осуд		
фахова просвітницька робота		
кримінальна відповідальність		
штрафи у бюджет громади		
виховний вплив священників		
виховний вплив авторитетних осіб громади		

Запропонуйте свій варіант відповіді

---

10. Як керівництво територіальної громади сприяє запобіганню міграції молоді та людей середнього віку в інші країни?

---

11. Чи використовують у Вашій територіальній громаді такі форми:

Форми роботи	так	ні
створення нових робочих місць		
сприяння розвитку власної справи		
залучення інвестицій у розвиток ОТГ		
становлення зв'язків ОТГ з іншими країнами у ефективних галузях		
встановлення контактів з українцями, що імігрували та бажають відкрити власний бізнес в Україні		
ін.		

Ваш вік _____

Стать _____

Освіта:

а) Рівень освіти: незакінчена вища _____; вища _____;

кандидат наук _____; доктор наук _____;

б) тип освіти: гуманітарна _____; технічна, юридична _____; економічна _____; природнича _____; інша _____.

Ваше релігійне уподобання:

Католицизм _____; православ'я _____; протестантизм _____; іслам _____; буддизм _____

Дякуємо Вам за участь в експертному опитуванні

Анкета
експертного опитування
«Роль освіти у формуванні фахово-світоглядних засад
майбутнього фахівця-професіонала»

Шановний респонденте! Пропонуємо Вам узяти участь в експертному опитуванні, мета якого – з’ясування ролі сучасної освіти у підготовці фахівця з ефективною реалізацією державотворчих процесів і проведення просвітницької роботи в територіальній громаді для реалізації реформ і утвердження європейських стандартів у життя.

1. Ви знайомі з основними напрямками сучасного реформування освіти та ролі Нової української школи з метою позитивних змін?

1) так 2) ні

2. Ви погоджуєтесь з тим, що настав час більш вимогливо ставитись до професійної підготовки майбутнього фахівця для змін позитивного характеру у суспільстві як з боку викладачів, так і з боку студентів?

1) так 2) ні

Обґрунтуйте свою думку

---

3. Чи носить підготовка у ЗВО інноваційно-випереджувальний характер та чи базується на передових вітчизняних і світових надбаннях?

1) так 2) ні

4. На Вашу думку, які з перерахованих цінностей мають бути притаманні сучасним фахівцям будь-якого профілю?

Твердження (цінності)	так	ні
професіоналізм		
моральність		
патріотизм, громадянськість		

інноваційно-творче мислення		
високий рівень управлінської культури		
вміння спілкуватися		
відповідальність		
духовність		

5. Чи спотерігаєте Ви прояв у сучасному українському суспільстві у нинішніх фахівців такі риси?

Риси	так	ні
кар'єризм		
бездуховність		
аморальність		
кругова порука		
бюрократизм		
корупція		
ін.		

6. Як Ви вважаєте: в сучасному українському суспільстві по-справжньому використовують професійно-людський фактор?

1) так 2) ні

Якщо ні, то вкажіть причини негативних проявів _____

---

7. Чи правомірна підстава щодо підготовки в Україні фахівців будь-якого профілю державною мовою?

1) так 2) ні

Обґрунтуйте свою позицію

---

8. Чи об'єктивний підхід в Україні надання можливостей для національних меншин отримувати початкову освіту національною мовою, а продовжувати навчання державною мовою?

1) так 2) ні

Напишіть своє бачення щодо перспектив реалізації Закону «Про освіту» (2017)

---

9. Чи всі діючі політико-владні посади сьогодні займають фахово підготовлені професіонали?

1) так 2) ні

Напишіть свою думку з цього питання

---

10. Чи гідно піклується Ваша територіальна громада про освіту та освітян?

1) так 2) ні

Якщо «так», то в чому це проявляється?

Якщо «ні», то вкажіть причину.

---

11. Чи є в сучасній Україні можливість дітям із малозабезпечених сімей або дітям з інвалідністю вступити до ЗВО?

1) так 2) ні

Напишіть своє бачення проблеми

---

12. Чи має місце в Україні фахово-професійна ротація фахівців?

1) так 2) ні

Напишіть своє бачення проблеми

---

13. Чи готові Ви проводити просвітницьку роботу з утвердження державницьких позицій у територіальній громаді з метою активізації демократичних змін у суспільстві та активній участі громадян у впровадженні правових засад у практику життя?

1) так 2) ні

14. Укажіть, будь ласка, відомості про себе:

стать (чоловіча / жіноча)

вік (повне число років)

освіта (за фахом)

посада

місце проживання (місто / село)

Дякуємо за участь в експертному дослідженні

Анкета
експертного опитування молоді щодо активної
трудової та громадсько-патріотичної діяльності молоді
у територіальній громаді (вік від 16 до 35 років)

1. Який рівень Вашої освіти?
  - повна середня освіта;
  - середня спеціальна;
  - бакалавр;
  - магістр.

Відповідно до зазначеного поставте знак «+», або «-».
2. Ви готові працевлаштуватися у територіальній громаді?
  - так
  - ні

Поставте відповідно знак «+», або «-».
3. Якщо немає можливості працевлаштуватися в територіальній громаді, то позначте Ваш вибір :
  - поїду за межі України;
  - буду влаштовуватися в Україні;
  - влаштуюся на будь-яку роботу;
  - Ваш варіант _____.

Позначте знаком «+» вищевказаний вибір.
4. Яку ідею чи пропозицію Ви запропонуєте керівництву територіальної громади з метою створення робочих місць для молоді, виходячи з існуючих можливостей? Виберіть відповідь із запропонованого та внесіть свою пропозицію.
  - створити робочі місця;
  - організувати нову справу;
  - реорганізувати те, що є, використовуючи інновації;
  - інвестувати (знайти інвестора);
  - модернізувати шляхом упровадження нових технологій;
  - _____;
  - _____.
5. Ви готові утверджувати такі європейські цінності у Вашій територіальній громаді?
  - моральність;
  - духовність;

- відповідальність;
- професійність;
- толерантність;
- терпимість;
- правові засади;
- меценатську діяльність;
- інноваційність мислення;
- навчання впродовж життя.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

6. Чи готові Ви боротися зі зловживаннями керівництвом територіальних громад, якщо такі будуть мати місце?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

7. Які шляхи, на Вашу думку, найбільш ефективні у боротьбі зі зловживаннями владою та корупцією в територіальній громаді?

- моральний осуд;
- кримінальна відповідальність;
- штрафи в бюджет територіальної громади;
- правове покарання

Запропонуйте свій варіант відповіді

_____

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

8. Чи готові Ви проводити просвітницьку роботу в територіальній громаді щодо запобігання корупції?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

9. Чи готові Ви показувати приклад патріотизму та громадянської позиції щодо боротьби за реалізацію реформ у територіальній громаді?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

10. Готові Ви взяти на себе моральну відповідальність за ефективну реалізацію програми розвитку територіальної громади й подати резонансні пропозиції для її утвердження?

-так;

-ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

11. Чи готові Ви створити «ініціативну групу громадян» з метою усвідомлення та утвердження ліпшого життя кожному громадянину в територіальній громаді?

-так;

-ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Чому саме? _____

12. Які, на Вашу думку, можна внести пропозиції для творчого, відповідального, толерантного ставлення кожного члена громади, з метою більш ефективної діяльності громади? Напишіть Ваші пропозиції.

_____
_____
_____

13. Який внесок може зробити Церква в поліпшення моралі та духовності в територіальній громаді. Напишіть свою думку

_____.

14. Чи володієте Ви державною українською мовою як майбутній фахівець (згідно з Конституцією України) та готові утверджувати її?

-так;

-ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

15. Ви вважаєте Україну своєю Батьківщиною?

-так;

-ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

Ваш вік _____

Ваша стаття _____
Сімейний стан _____
Ваша національність _____
Ваша освіта _____
Ваше релігійне вподобання: католицизм, православ'я,
протестантизм, іслам, буддизм (підкресліть)
Якими мовами володієте? _____

Дякуємо Вам за участь в експертному опитуванні
Опитування анонімне

3. Експертне опитування

Про готовність соціального працівника до роботи в територіальній громаді

1. Ви усвідомлюєте важливість Вашої професії – соціальної роботи, як практичної професійної діяльності з надання соціальних послуг людям у кризовому українському суспільстві?

- так;
- ні;
- не зовсім.

Позначте Вашу думку знаком «+», або «-».

2. Чи серйозно Ви ставитесь до навчання, щоб у процесі професійної діяльності Ви змогли надати ефективну професійно-рекомендаційну послугу? Ваше оцінювання:

- на «5» _____
- на «4» _____
- на «3» _____

Позначте Вашу оцінку відповідними цифрами («5», «4», «3»).

3. Чи достатньо Ви ознайомлені з соціальною політикою держави?

- так;
- ні;
- не зовсім.

Позначте Вашу думку знаком «+», або «-».

4. Ви вивчали положення «Професійна етика соціального працівника»? Напишіть своє враження про нього

-
5. Перерахуйте вимоги до професійної діяльності соціального працівника:
1. професійність;	6. _____;
2. _____;	7. _____;
3. _____;	8. _____;
4. _____;	9. _____;
5. _____;	10. _____.
6. Як майбутній фахівець з соціальної роботи укажіть основні складові моральної відповідальності соціального працівника:
1. _____;	4. _____;
2. _____;	5. _____;
3. _____;	6. _____.
7. Чи задовольняє Вас «українська модель» соціального захисту населення? Напишіть свою думку.
-
8. Виділіть основні складові специфіки «української моделі» соціальної захисту.
-
9. Чи ознайомлені Ви з основними технологіями соціальної роботи? Якщо так, то виділіть їх:
- - -
- - -
- - -
10. Чи готові Ви у процесі соціальної роботи використовувати досвід розвинених країн світу? Яких саме? Допишіть.
- так; досвід таких країн: Англія,
.....
- ні - ; - ; - ; - .
- Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».
11. Чи поліпшить якість надання послуг процес регіоналізації та створення територіальних громад? Опишіть своє бачення.
-

---

12. Чи задовольняє Вас професійна та інформаційна підготовка, яку Ви отримуєте у процесі навчання щодо соціально роботи?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-». Вкажіть основні причини.

---

13. Чи готові Ви взяти активну участь з оригінальними ідеями в професійно-просвітницькій роботі з проблем соціального захисту в територіальній громаді?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

14. Чи працюєте Ви над вивченням іноземного досвіду з соціальної допомоги з метою поглиблення своєї професійної компетентності?

- так;
- ні.

Якщо «так», поставте «+», якщо «ні», то «-».

15. Чи набули Ви у процесі навчання у ВНЗ базові знання з соціальної роботи, щоб у територіальній громаді Ви фахово про неї могли розповісти людям і реалізуватися? Напишіть Вашу думку.

Ваш вік _____

Ваша стать _____

Сімейний стан _____

Ваша національність і освіта _____

Опитування анонімне

Дякуємо за участь в опитуванні!

АНКЕТА
експертного опитування
«Сучасна українська політико-владна еліта
та її роль у державотворенні»

Шановні. Пропонуємо Вам узяти участь в експертному опитуванні, метою якого є з'ясування характеристики сучасної політико-владної еліти та її участь у державотворчому процесі. Анкета анонімна. Результати дослідження мають пізнавально-ціннісний та рекомендаційний характер.

1. Кого із перерахованих можна віднести до еліти? (позначте знаком «+» або «-»)

	«+» або «-»
тих, хто має освіту	
тих, хто має владу	
тих, хто має гроші	
тих, хто має знайомства із впливовими людьми	
тих, хто має інтелект, сучасне мислення	
тих, хто свідомо духовний	
тих, хто має освіту та інноваційне, творче мислення	

2. Чи виконує політико-владна еліта України нижчеперераховані функції? Позначте знаком «+» або «-»

Функції	«+» або «-»
бути взірцем	
виховувати	
навчати	
управляти	
спілкуватися	
подавати ефективні ідеї для змін	

3. Які із перерахованих цінностей притаманні сучасній політико-владній еліті України?

цінності	+	-	цінності	+	-

професіоналізм			принциповість		
інноваційно-творче мислення			суспільна відповідальність		
моральність			духовність		
патріотизм			високий рівень політичної культури		
громадянська позиція			вміння спілкуватися з народом		
непідкупність			справедливість		
високий рівень управлінської культури			високий рівень культури міжнародного спілкування		

4. Яких із перерахованих проявів цурається сучасна політико-управлінська еліта України?

прояви	+	-	прояви	+	-
кар'єризму			безвідповідальності перед народом		
бездуховності			недотримання закону		
кругової поруки			грубості		
корпоративності власних інтересів			політичної демагогії		
аморальності			неосвіченості		
бюрократизму			корумпованості		
непорядності			невихованості		

5. Чи в достатній мірі реалізує сучасна політико-владна еліта України названі функції у своїй діяльності?

функції	+	-	функції	+	-
демократизації			особистісну відповідальність за власні дії в суспільстві		
боротьби з корупцією			прозорість владних відносин і рішень		

матеріальне стимулювання за працю			дотримання об'єктивності щодо підлеглих		
правосуддя			справедливий підбір кадрів		
добročинність			звітність за виконання своїх обіцянок		

6. Чи повинна політико-владна еліта України на своїй роботі спілкуватися державною мовою?

	+	-
політико-владна еліта повинна спілкуватися державною мовою		
політико-владна еліта має знати державну мову		
політико-владну еліту дане питання мало турбує		

7. Чому на даний період велика частина української еліти прагне до влади? (Напишіть своє бачення)

---

8. Чи співвідносить свою поведінку сучасна політико-владна еліта із совістю?

так _____
ні _____

9. Чи морально та духовно самодостатня сучасна політико-владна еліта в Україні?

так _____
ні _____

10. Чи всі з діючої сучасної політико-владної еліти готові професійно управляти державними інститутами?

так _____
ні _____

11. Чи є в Україні можливості дітям із небагатих сімей потрапити до лав політико-владної еліти?

так _____

ні _____

12. Чи має місце в Україні можливість ротації (зміни) еліти?

так _____

ні _____

13. Чи турбується в Україні держава про виховання молодії еліти, яка б відповідала вимогам громадянського суспільства? Якщо «так», то як? Якщо «ні», то чому?

так _____

ні _____

14. Чи може суспільство обходитись без еліти?

так _____

ні _____

15. Укажіть такі дані про себе: стать (чол., жін.);

- вік (повне число років) _____;

- освіта (за фахом) _____;

- стаж державної служби (повне число років) _____;

- ранг державного службовця _____.

Дякуємо Вам за співпрацю!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер, А. (2004). *Наука жити*. Київ: Рута. 360 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» (2018). Київ : НІСД. 688 с.
3. Андреева, Г. М. (2008). *Социальная психология*. Москва : Аспект Пресс. 365 с.
4. Андрущенко, В. П. (2015). *Світанок Європи: проблеми формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття*. Київ : Знання України. 1099 с.
5. Архипова, С. П., Моліборода, Г. Я., & Тютюнник, О. В. (2011). *Методи та технології роботи соціального педагога*. Київ : Слово. 496 с.
6. Бабак, О. В., Гладка, І. В., Малиновська, Н. М., & Скаковська, В. Й. (2007). *Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці*. Дьяченко, В. М., & Авраменка, М. Л. (Ред.). Київ : Університет «Україна», Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. 156 с.
7. Балахтар, В. В. (2017). *Педагогіка і психологія у соціальній роботі*. Київ : Талком. 444 с.
8. Балахтар, В. В. (2018). *Психологія особистості фахівця з соціальної роботи* (Монографія). Київ : Талком. 384 с.
9. Батанов, О. В. (2001). *Територіальна громада - основа місцевого самоврядування в Україні* (Монографія). Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
10. Башкатов, И. П. (2002). *Психология асоциально-криминальных групп подростков и молодежи*. Москва-Воронеж. 416 с.
11. Безпалько, О. В. (2009). *Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі*. Київ : Центр учбової літератури. 208 с.
12. Безпалько, О. В. (2005). *Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник*. Київ : Центр навчальної літератури. 176 с.

13. *Більше можливості від школи та закладів профосвіти до вишів і наукових установ – МОН визначило 10 пріоритетів на 1919 р.* Київ. Відновлено з <https://mon.gov.ua/ua/news/bilshi-mozhливosti-vid-shkoli-ta-zakladiv-profosviti-do-vishiv-i-naukovih-ustanov-mon-viznachilo-10-prioritetiv-na-2019-rik>
14. Бойко, М. Д. (2005). *Право пенсійного забезпечення в Україні.* Київ : Олан. 365 с.
15. Бойко, М. Д. (2006). *Право соціального забезпечення України.* Київ : Атіка. 380 с.
16. Бодалев, А. А., & Василевская, Н. В. (Ред.). (2005). *Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональные аспекты).* СПб : Речь. 334 с.
17. Болотіна, Н. Б. (2005). *Право соціального захисту: становлення та розвиток в Україні.* Київ : Знання. 381 с.
18. Болотіна, Н. Б. (2000). Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблеми термінів і понять. *Право України.* 4, 37-39.
19. Бондарчук, О. І. (2008). *Соціально-психологічні основи особистого розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності (Монографія).* Київ : Наук. світ. 318 с.
20. Борецька, Н. П. (2001). *Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми (Монографія).* Донецьк : Янтра. 352 с.
21. Боришевський, М. Й. (2010). *Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності (Монографія).* Київ : Академвидав. 416 с.
22. Бороздина, Г. В. (2006). *Психология делового общения.* Москва : ИНВРА. 224 с.
23. Браун, А. & Боурн, А. (2003). *Супервізор у соціальній роботі: Супервізія догляду в громаді; денних та стаціонарних установах.* Київ : Пульсари. 239 с.
24. Бульба, В. Г., Горбунова-Рубан, С. О., ... & Мельяков, А. В. (2009). Механізми забезпечення соціальної безпеки на рівні територіальної громади: теорія і практика (Монографія).

- Бульба, В. Г., & Мельякова А. В. (Ред.). Харків : Магістр. 417 с.
25. Бурдяк, В. І., Бутирська, І. В., Герман, М. Г., ... & Федорчак, Т. П. (2015). *Громадянське суспільство і соціальний капітал у нових країнах-членах Європейського Союзу* (Монографія). Чернівці,. 336 с.
  26. Будзан В. П. (2012). *Роздуми менеджера*. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи». 256 с.
  27. Бродецький О. Є. (2016). *Етичні цінності в релігіях: гуманістична синергія ідей*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 336 с.
  28. Відомості Верховної Ради України (ВВР, 1997, №24, С. 170.
  29. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №33, С. 175.
  30. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №48, С. 25.
  31. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, №40, С. 290.
  32. Гаврилюк, А. (2018). Туризм – драйвер соціогуманітарного розвитку міста Дніпра: досвід для України. *Державне управління*. №2, С. 40-44.
  33. Гайдучський, А. П. (2009). Міграційний капітал України. Київ : ТОВ «Інфосистема». 244 с.
  34. Гнибіденко, І. Ф., Колот, А. М., Новікова, О. Ф., ... & Пасхавер, Б. Й. (2006). *Соціальна безпека: теорія та практика* (Монографія). Київ. нац. економ. ун-т ім. Вадима Гетьмана. І. Ф. Гнибіденко (Ред.). Київ : КНЕУ. 291 с.
  35. Гнибіденко, І. Ф., Кравченко, М. В., Коваль, О. М., ... & Новікова, О. Ф. (2009). *Соціальний захист населення України* (Монографія). Вакуленко В., Корлатий М. (Ред.). Київ : НАДУ. 184 с.
  36. Головатий, М. Ф. & Панасюк, М. Б. (2005). *Соціальна політика і соціальна робота: Терміно-понятійний словник*. Київ : МАУП. 500 с.
  37. Горностай, П. П. (2007). *Личность и роль: Ролевой подход к социальной психологии личности*. Київ : Інтерпрес ЛТД. 312 с.
  38. Гошовська, В. А. (2008). *Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства*. Київ : НАДУ. 292 с.

39. Грива, О. А. (2007). *Толерантність в полікультурному середовищі* (Монографія). Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. 275 с.
40. Грицяк, І. А. (2005). *Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади* (Монографія). Київ : Вид-во НАДУ. 236 с.
41. *Громади України: на шляху відродження* (2002). Київ: Ай-Бі. 279 с.
42. Грушко, В. І., Грушко, Н. В., ... & Бевзенко О. В. (2006). *Пенсійна система України*. Грушко В. І. (Ред.). Київ : Кондор. 334 с.
43. Гундєртайло, Ю., Климчук, В., ... & Кляпець, О. (2016). *Психологія життєтворення особистості в сучасному світі* (Монографія). Т. Житаренко (Ред.) : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум. 320 с.
44. Докаш, В. (2018). Соціальний капітал, як цінний потенціал економічного та соціокультурного розвитку. *Місто як простір формування і реалізації соціального капіталу: українські та польські візії*. Матеріали Міжн. наук.-практ. відеоконф. (20-21 квітня 2018р.). Докаш В. І. (Ред.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. 376 с.
45. Жуков В., & Скуратівський, В. (2001). *Соціальне партнерство в Україні*. Київ : Вид-во УАДУ. 120 с.
46. Залєвський, Г. В. (2008). Супервизія: практика в пошуках теорії. *Сибирський психологічний журнал*, 30, 7-13.
47. Зелінський, С. С. (2016). *Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців* (Монографія). – Київ : НАДУ. 296 с.
48. Зварич, І. Т. (2009). *Етнополітика в Україні: регіональний аспект*. Київ. 320 с.
49. Зверєва, І. Д. (Ред.) (2012). *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. Київ, Сімферополь: Універсум. 536 с.
50. Змановская, Е. В. (2003). *Девіантологія*. Москва : Академія. 288 с.
51. Занюк, С. С. (2002). *Психологія мотивації*. Київ : Либідь. 180 с.

52. Івшина, Л. (Ред.). (2005). *Апокрифи Клари Гудзик*. Київ : ЗАТ «Українська прес-група». 448 с.
53. Ильин, Е. П. (2013). *Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия*. СПб: Питер. 510 с.
54. Іванчук, М. Г. (2004). *Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал*. (Виховання особистості молодого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання). Чернівці: Рута. 360 с.
55. *Інноваційні моделі соціальних послуг: проект Українського фонду соціальних інвестицій* (2006). Кабаченко Н. В. (Ред.). Київ : ЗАТ «ВІТПОЛ». 320 с.
56. Іщенко О. М. Структурно-функціональний зміст соціального капіталу. *Наукові праці МАУП. – 2015*, 44(1), 32-38.
57. Єлисеєва, Е. А. (2015). *Соціальна політика в країнах Західної Європи*. СПб.: Изд-во С-Пб ун-та управління и економики. 244 с.
58. Єпіфаній (Думенко), митрополит. (2018). Соціальне служіння – один із пріоритетних напрямків діяльності Української Православної Церкви Київського Патріархату. *Православний вісник Київського Патріархату*. Травень. №5, 48-50.
59. Калашнікова, С. А. (2010). *Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства* (Монографія). Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. 380 с.
60. Капська, А. Й. (2001). *Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю*. Київ : УДЦССМ. 220 с.
61. Капська, А. Й. (Ред.). (2001). *Технології волонтерські роботи в сучасних умовах*. Київ, 2001. 140 с.
62. Карамушка, Л. М. & Ткалич М. Г. (2009). *Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності* (на матеріалі діяльності комерційних організацій) (Монографія). Запоріжжя: Просвіта. 262 с.
63. Кафарський, В. (1999). *Культура. Ідеологія. Духовність*. Івано-Франківськ : Плай. 336 с.
64. Кокун, О. М. (2012). *Психологія професійного становлення сучасного фахівця* (Монографія). Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство». 200 с.

65. Колупаєва А. (2009). *Інклюзивна освіта: реалітта перспективи*. Київ : Саміт-Книга. 272 с.
66. Кононова, Т. Б. (2014). *История социальной работы: учебник для бакалавров: [гриф УМО]*. Рос. гос. соц. ун-ж. Москва : Юрайт. 356 с.
67. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відом. Верхов. Ради України* (1996), 30.
68. Копытин, А. И. (Ред.). (2000). *Практикум по арт-терапии*. СПб: Питер, 448 с.
69. Кочюнас, Ф. (1999). *Основы психологического консультирования*. Москва : Академический проект. 240 с.
70. Кочеткова, Л. Н. (2012). *Философский дискурс о социальном государстве*. Москва : ИНФРА. 216 с.
71. Кравченко, М. В. (2012). *Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика* (Монографія). Київ : Інформаційно-аналіт. агентство. 451 с.
72. Кремень, В. (2003). Філософія освіти ХХІ століття. *Уряд. кур'єр*. 23, 6 лют., 7-8.
73. Кривачук, Л. Ф. (2012). *Державна політика у сфері охорони дитинства: формування та реалізація* (Монографія). Львів : ЛДФА. 418 с.
74. Кривокань, Н. І. (2016). Супервізія як чинник соціальної роботи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 61, 64-68.
75. Кривоконь, Н. І. (2003). Концепція соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг в Україні. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. I, 90-98.
76. Куб'як, Н. І. & Шоліна, Т. В. (2018). *Тренінги в соціальній роботі: теорія, організаційні засади, методики проведення*. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т. 160 с.
77. Куйбіда, В. С., Білинська, М. М., ... & Петроє, О. М. (Ред.). (2018). *Публічне управління: термінол. слов.* Київ : НАДУ.
78. Крупник, А. С. (2018). *Громадські ради в Україні: пошук найкращого формату діяльності*. *Samoorg*. Відновлено з

<https://samoorg.com.ua/blog/2018/09/03/gromadski-radi-v-ukrayini-poshuk-naukrashhogo-formatu-diynalnosti/>.

79. Левченко, К. Б., Удалова, О. А., ... & Трубавіна, І. М. (2005). *Запобігання торгівлі людьми*. Левченко, К.Б. & Удалова, О.А. (Ред.). Київ : Міленіум. 210 с.
80. Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность, Сознание, Личность*. Москва : Политиздат. 304 с.
81. Лєскова, Л. Ф. (2016). Феномен креативності в професійній діяльності менеджера соціальної роботи. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 76-78.
82. Лібанова, Е. & Палій, О. (2004). *Ринок праці та соціальний захист*. Київ : Основи. 491 с.
83. Лібанова, Е. М. (2008). *Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу* (Монографія). Київ : КНЕУ. 330 с.
84. Лібанова, Е. М. (2011). Модернізація економіки в контексті соціальних викликів. *Демографія та соціальна економіка*. 1, 24-38.
85. Литвин В. М. (Ред.). (2005). *Акти європейського права із соціальних питань*. Київ : Парлам. вид-во. 543 с.
86. Лукашевич, М. П. & Семигіна В. Т. (2009). *Соціальна робота (теорія і практика): підручник*. Київ : Каравела. 368 с.
87. Лукашук, М. А. (2018). Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних процесів у системі освіти. *Вища освіта України*. 1(68), 41-47.
88. Манчуленко, Л. В. (2012). *Методика соціальної роботи в сучасних умовах*: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. 240 с.
89. Масенко, Л. Т.. (1999). *Мова і політика*. Київ : Соняшник. 100 с.
90. Медведева, Г. П. (1999). *Этика социальной работы*: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : ВЛАДОС. 208 с.
91. Мельник, С. (2009). Куються кадри. Зайві? *Уряд. кур'єр*. 40, 29 лют., 18-19.
92. *Міжнародна організація праці*. Відновлено з: <http://www/ifo.org.ua>.

93. Михненко, А. М. (кер. авт. кол.) (2010). *Запобігання та протидія корупції*. Київ : НАДУ. 360 с.
94. *Моніторинг процесу децентралізації станом на лютий 2019 року*. Відновлено з: <https://decentralization.gov.ua>.
95. Москаленко, В. В. (2008). *Психологія соціального впливу*. Київ : Центр учбової літератури. 688 с.
96. Москаленко, В. В. (2013). *Соціалізація особистості* (Монографія). Київ : Фенікс. 540 с.
97. Мудрий, Я. С. (Уклад.). (2017). *Педагогіка сімейного виховання*: навч.-метод. комплекс. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 144 с.
98. Мудрий, Я. С. (Уклад.). (2018). *Соціальна робота у сфері зайнятості населення: конспект лекцій*. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т. 176 с.
99. Найдюнова, Л. А. (2004). Соціально-психологічний феномен створення територіальних спільнот. *Практична психологія та соціальна робота*. 6, 19-22.
100. Олійник, Д. І. (2018). *Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи*: аналіт. доповідь. Київ : НІСД. 52 с.
101. Орбан-Лембрик, Л. Е. (2004). *Соціальна психологія*. Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь. 576 с.
102. Орлов, М. С. (2018). *Підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади: механізми формування сучасної моделі* (Монографія). Київ-Івано-Франківськ : Лілея – НВ. 300 с.
103. Мудрий, Я. С. (Уклад.). (2011). *Основи профорієнтаційної роботи*: конспект лекції. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т. 68 с.
104. Пальчевский, С. С. (2005). *Соціальна педагогіка*. Київ : Кондор. 560 с.
105. Паславська, О. (2016). Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права*, 4(8), 22-28.
106. Пенішкевич, Д. І., & Тимчук, Л. І. (2010). *Соціальна педагогіка: Модульна технологія навчального курсу*: рек.

- М-вом освіти і науки України закладів. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. 496 с.
107. Петроє, О. М. (2012). *Соціальний діалог у державному управлінні: Європейський досвід та українські реалії* (Монографія). Київ : НАДУ. 304 с.
  108. Пірен, М. І. (2001). *Деонтологія конфліктів і управління: навч.-практ. посібник*. Київ : НАДУ. 330 с.
  109. Пірен, М. І. (2003). *Основи політичної психології*. Київ : Міленіум. 418 с.
  110. Пірен, М. І. (2004). *Елітологія*. Київ: Талком. 312 с.
  111. Пірен М. І. (2007). *Конфліктологія*. Київ : МАУП. 360 с.
  112. Пірен, М. І. (2007). *Етнополітика в Україні: соціо-психологічний аналіз*. Київ : Університет «Україна». 408 с.
  113. Пірен, М. І. (2008). *Соціологія релігії*. Київ : ДН Персонал. 344 с.
  114. Пірен, М. І. (2009). *Публічна політична діяльність*. Київ : НАДУ. 288 с.
  115. Пірен, М. І. (2011). *Етнопсихологія*. Київ : Університет «Україна». 527 с.
  116. Пірен, М. І. (2012). *Лідерство: сутність та реалізація в українському суспільстві*. Київ : Університет «Україна». 232 с.
  117. Пірен, М. І. (2013). *Політико-управлінська еліта в Україні: соціо-психологічний аналіз* (Монографія). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. 424 с.
  118. Пірен, М. І. (2014). *Державна кадрова політика: шляхи елітизації* (Монографія). Київ : Талком. 353 с.
  119. Пірен, М. І. (2014). *Загальна соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Персонал. 478 с.
  120. Пірен, М. І. (2016). *Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні: навч. посібник-практикум*. Чернівці : Друк Арт. 356 с.
  121. Пірен М. І. (2016). *Нова парадигма державного управління та корпоративної культури в Україні* (Монографія). Чернівці: Технодрук. 244 с.
  122. Пірен, М. І. (2017). *Стратегія управлінської культури в соціальній роботі територіальних громад*. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. 327 с.

123. Пірен, М. І. (2018). *Просвітницька робота в територіальній громаді: професійно-світоглядні засади*. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 360 с.
124. Пірен, М. І. (2018). *Феномен духовності в культурі публічного врядування у територіальних громадах: соціо-психологічний аналіз*. Чернівці : Технодрук, 272 с.
125. Пірен, М. І. (2019). *Соціальна робота у територіальній громаді: теорія і практика (підручник)*. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 328 с.
126. Плющ, Р. М. (Ред.). (2016). *Місьцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні* (колект. моногр.). Київ : РІДНА МОВА. 375 с.
127. Попович, Н. Г. (2013). *Державно-управлінський дискурс у структурі політико-управлінської комунікації* (Монографія). Київ : ЦУЛ. 362 с.
128. Про соціальні послуги 23351-VIII (2018). *Відомості Верховної Ради України*.
Відновлено з: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
129. Про соціальні послуги. № 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 45, ст.358 (2003). Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
130. Про місьцеве самоврядування в Україні (1997). *Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді*. Частина I. Київ : ДЦССМ, 198-250.
131. Про забезпечення участі громадськості формуванні та реалізації державної політики: *Постанова Кабінету Міністрів України № 996* (зі змінами від 25.06.2018) (2010) Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/996-2010-%DO%BF>.
132. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: *Постанова Кабінету Міністрів України №385* (2014). Відновлено з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>.
133. Про правила етичної поведінки: *Закон України № 4722-VII* (2012). Відновлено з <http://zakon4rada.gov.ua/laws/show/4722-17>.

134. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704 від 25.04.2019. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
135. Про стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України №5 (2015). Відновлено з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
136. Рамкова конвенція про захист національних меншин. *Зб. договорів Ради Європи. Українська версія* (2000). Київ. 270 с.
137. Рекова, Н. Ю. Пипко, С. О. Чистюхіна, Ю. А. (2017). Реформування основних інститутів системи місцевих фінансів на засадах фіксальної децентралізації. *Вісн. Донбас. держ. машинобудівної акад.* 1, 165-173.
138. Роуз С. – Анкерман, С. (2010). *Корупція и государство. Причины, следствия, реформы.* О. А. Алякринский (пер. с англ.). – М.: Логос, 2010. 356 с.
139. Рубинштейн, Л. И. (1997). *Человек и мир.* Москва : Наука. 190 с.
140. Рукомеда, Р., Ткачук, А., & Артеменко В. (2004). *Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем.* Ін-т громадян. суспільства. Київ : Легал. статус. 88 с.
141. Савчин, М. В. (2008). *Психологія відповідальної поведінки* (Монографія). Івано-Франківськ : Місто НВ. 280 с.
142. Семигіна, Т. В. (2004). *Робота в громаді: практика й політика.* Київ : МК Академія. 180 с.
143. Семигіна, Т. В., Мигович, І. І., Грига, І. М., Кабаченко, Н. В., & Савчук, О. М. (2005). *Вступ до соціальної роботи.* Т. В. Семигіна, І. І. Мигович (Ред.). Київ : Академвидав. 185 с.
144. Семигіна Т. В., Мигович І. І. (Ред.). (2005). *Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів.* Київ : Академвидав. 328 с.
145. Семигіна, Т. В. & Лукашевич, М. Л. *Соціальна робота (теорія і практика).* Київ : ППК ДСЗУ, 2007. 341 с.
146. Семигіна, Т. (Ред.). (2007). *Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я європейського рівня якості послуг.* Київ : Сфера. 252 с.

147. Семигіна, Т. (2018). Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник АПСВТ*. 2, 11-27.
148. Сенека, Л. А. (2011). *Моральні листи до Луцілія*. А. Содомора (пер. з латини). Львів: Апріорі. 324 с.
149. Серьогін, С. М., Шаров, Ю. П., Бородін, Є. І., & Гончарук, Н. Т. (2016). *Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти* (Монографія). Серьогіна С. М., Шарова Ю. П. (Ред.). Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. 276 с.
150. Сердюк, Л. З. (2012). *Особистісні мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-енергетичний підхід* (Монографія). Київ : Університет «Україна». 323 с.
151. Сіленко, А. (2003). *Соціальна держава: теорія перемін*. Одеса: УДАЗ. 136 с.
152. Сидоренко, О. Л., Соловійов, О. В. & Ігнатова, Н. І. *Муніципальне і локально-правове регулювання відносин з проблем соціального забезпечення населення*. Відновлено з <http://www.eprints.ksame.kharkov.ua>
153. Синчук, С. М. & Буряк, В. Я. (2006). *Право соціального забезпечення України*. Київ : Знання. 318 с.
154. Сорокін, П. А. (1992). *Человек. Цивилизация. Общество* (пер. с англ.). А. Ю. Согомов (ред.). Москва : Политиздат. 543 с.
155. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах. *Проект ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб»*. (2006). Київ. 225 с.
156. Стиченський, Б. С., Зуб, І. В. ... & Мінюков П. І. (2003). *Право соціального забезпечення України*. Київ : Юрид. кн. 440 с.
157. Сурмін Ю. Стан, методологічне проблеми та концептуальні засади розвитку наукових досліджень державного управління в Україні. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2011. № 2. С. 34–43
158. Ткачук, А. (Ред.). (2004). *Місьцеве самоврядування у громаді: практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад*. Київ : ІКЦ ЛЕСТА. 304 с.
159. Терлецька, Л. Г. (2003). *Психічне здоров'я особистості*. Технологія самоаналізу (Монографія). Київ : ВПУ «Київський університет». 150 с.

160. Титаренко, Т. М. (2003). *Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності*. Київ : Либідь. 376 с.
161. Титаренко, Т. М. (2013). *Сучасна психологія особистості*. Київ : Каравела. 372 с.
162. *Трудова міграція*. Відновлено з <http://www.epravola.com.ua/publications/2018/02/04/634403/>.
163. Турчак, О. В. (1996). *Сільська громада у лемків (1866-1939)*: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів. 236 с.
164. Гюптя Л. Т. & Іванова І. Б. *Соціальна робота: теорія і практика*: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
165. Фатхутдинов, Р. А. (2005). *Стратегический менеджмент*. Москва : Дело. 448 с.
166. Філіпчук, Г. (2016). *Національна ідентичність: культурно-етнічний вимір*. Чернівці : Друк-Арт. 304 с.
167. Фирсов, И. В. & Студенкова, Е. Г. (2000). *Теория социальной работы*. Москва : Владос. 431 с.
168. Франкл, В. (1990). *Человек в поисках смысла*. Москва : Прогресс. 368 с.
169. Фрейд, З. (1989). *Введение в психоанализ: Лекции / Авторы очерка о Фрейде Ф. В. Бассин и М. Г. Ярошевский (Ред.)*. Москва : Наука. 459 с.
170. Фром Э. (1990). *Бегство от свободы*. Москва : Прогресс. 253 с.
171. Фукуяма, Ф. (2006). *Доверие: социальные добродетели и путь процветанию*. Москва : АСТ.Ермак. 236 с.
172. Ходочук, А. Я. (Ред.). (2003). *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Київ : ДЦССМ. 272 с.
173. Холостова, Е. И. (2006). *Социальная работа*. Москва : Издательство-торговая корпорация Дашков. 668 с.
174. Холостова, Е. И. (2001). (Ред.) *Технологии социальной работы*. Москва : ИНФА. 399 с.
175. Хорни, К. (1997). *Невроз и личностный рост. Борьба за самореализацию*. Санкт-Петербург : БСК. 317 с.
176. *Ціннісні орієнтації в громадянському становленні особистості*. Науково-методичний збірник (1998). Дрогобич: Відродження. 139 с.
177. Шахрай, В. М. (2006). *Технології соціальної роботи*. Київ : Центр навчальної літератури. 464 с.

178. Швалб, Ю. М. (Ред.) (2010). *Психологія соціальної роботи*. Київ : Київ. нац. університет ім. Т. Шевченка. 271 с.
179. Шульга В. В. (2004). *Соціальна педагогіка в загальноосвітньому закладі*. Київ : Ніка-Центр. 124 с.
180. Щепан А. (2012). Прощай країно ненависті і хамства. *Україна молода*, №2. С. 4.
181. *Энциклопедия социальной работы* (1993). В 3 т. пер. с англ. Москва : Центр общечеловеческих ценностей. 480 с.
182. Ярская-Смирнова, Е. (1998). *Профессиональная этика социальной работы*. Москва : Ключ-с. 96 с.
183. Ярмистий М. В., Грищенко А. В (2018). *Ефективна комунікація органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства: механізми, кращі практики та досвід імплементації*: інформаційний збірник. Чернівці: Букрек. 180 с.

ТЕЗАУРУС

*Мудрість неможливо
передати словами.
Вона проявляється у діях.
Ентоні де Мелло*

Авторитетність (avtorytetnist) – здатність людини користуватися визнанням і повагою серед людей.

Адаптація (лат. *adapto* – *приспосовую*), також *приспосовання* – орган, властивість чи функція живого організму, а також процес пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища (у біології – довгострокова адаптація, протягом життя; соціально-психологічна адаптація є пристосуванням індивіда до групових норм, і навпаки – інтереси соціальної групи до окремого індивіда).

Аналітична модель (англ. *Analytical model*) – модель для здійснення аналізу об'єкта; один із класів математичного моделювання; модель, що складається з системи розв'язних рівнянь, наприклад, система розв'язних рівнянь, що представляють закони попиту та пропозиції на світовому ринку; розповсюджений спосіб представлення екосистеми, що використовується з метою виявлення, математичного опису, аналізу і пояснення властивостей феноменів, які притаманні максимально широкому колу екосистем. Перевагою аналітичної моделі є те, що розв'язки можна аналізувати математичними методами. Недоліком аналітичних моделей є спрощення реальних ситуацій з метою отримання аналітичних розв'язків.

Антропоцен – неформальний геохронологічний термін, що позначає геологічну епоху, в якій рівень людської активності відіграє істотну роль в екосистемі Землі.

Безперервне моделювання – моделювання, що належить до комп'ютерної моделі фізичної системи, яка безперервно відстежує реакцію системи відповідно до набору рівнянь, зазвичай пов'язаних з диференціальними рівняннями.

Безпосередня демократія, пряма демократія, пряме народовладдя – сукупність форм організації державної

влади, за якої основні рішення щодо управління справами [суспільства](#) й [держави](#) схвалюються безпосередньо всіма громадянами на [референдумах](#), зборах тощо.

Біфуркація – (лат. *bifurcus* – роздвоєний) уживається в широкому сенсі для позначення всіляких якісних перебудов чи метаморфоз різних об'єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать.

Взаємовідносини – взаємозв'язки між людьми, що суб'єктивно переживаються і в яких виявляється система їх міжособистісних настанов, орієнтацій, очікувань, сподівань, котрі визначаються змістом спільної діяльності.

Взаємодія – сумісна [дія](#) кількох [об'єктів](#) або [суб'єктів](#) (тіла, елементарної частинки, біологічної істоти, людини, співтовариства), при якій результат дії одного з них [впливає](#) на інші, що змінює їхню динамічну поведінку; процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємні зумовленість і зв'язок

Випереджальні методи прогнозування базуються на певних принципах спеціальної обробки інформації, що реалізують у прогнозі її властивість випереджати розвиток об'єкта прогнозування. У свою чергу їх можна розділити на методи дослідження динаміки розвитку об'єкта і методи дослідження й оцінки рівня розвитку об'єкта.

Глобальне суспільство ([англ.](#) *global society*) – суспільство, яке охоплює усю земну кулю (від [англ.](#) *globe* – земна куля, *global* – світовий, той, що стосується земної кулі) і громадянами якого є всі жителі планети [Земля](#). Поняття набуло поширення в другій половині [XX](#) ст., коли виникла потреба у дослідженні глобальних суспільних процесів, які впливають на розвиток людства в цілому.

Дерево рішень – використовується як візуальний і аналітичний інструмент підтримки ухвалення рішень, де розраховуються очікувані значення (або очікувана корисність) конкуруючих альтернатив.

Дерево цілей – графічне зображення взаємозв'язку і підпорядкованості цілей, що відображає розподіл місії та мети на цілі, підцілі, завдання та окремі дії.

Децентралізація – процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління. Децентралізація влади передбачає як політичну так і адміністративну сторони.

Динамічна модель системи – сукупність співвідношень, що визначають вихід системи залежно від входу та стану системи. **Динамічне** моделювання використовується для опису поведінки об'єкта в будь-який довільний змінний момент часу.

Динамічне програмування – розділ математики, який присвячено теорії і методам розв'язання багатокрокових задач оптимального управління.

Дискримінаційний аналіз – різновид багатовимірної аналізу, призначеного для розв'язання задач розпізнавання образів. Використовується для прийняття рішення про те, які змінні розділяють певні масиви даних

Діяльність – процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби; специфічний вид людської активності, спрямований на творче перетворення, удосконалювання навколишнього світу і самої себе..

Духовна культура – складова [культури](#), що охоплює [мистецтво](#) та [філософію](#), [науку](#) і [релігію](#). Концепцію духовної культури підтримують перш за все діячі мистецтва та значна частина [філософів](#), що наполягають на особній та особливій ролі мистецтва та філософії та почасти заперечують проти включення [науки](#) (не кажучи вже про [інженерію](#)) до складу культури. Елементами духовної культури є: [звичаї](#), норми, цінності, знання, [інформація](#), значення.

Еволюція — природне явище зміни популяцій, видів, вищих таксонів, біоценозів, флор і фаун, генів і ознак у часі в ході історії Землі. Наукові теорії еволюції пояснюють, як саме відбувається еволюція, які її механізми.

Евристичні методи – спеціальні **методи** аналізу, що базуються на використанні досвіду, інтуїції фахівця та його творчого

мислення. **Евристичні методи** поділяються на експертні та психологічні.

Експертиза соціальна – технологія всебічної оцінки стану соціального об'єкта і розробка практичних рекомендацій по темі оцінки. Соціальна експертиза – це дослідження, проведене фахівцями (експертами).

Експрес-опитування – прийом оцінювання знань у формі стислих або письмових відповідей на запитання, завдань типу заповнити таблицю, намалювати діаграму, скласти схему тощо.

Життєвий цикл – послідовні зміни станів системи від виникнення до зникнення; послідовність стадій розвитку, через які проходить більшість видів у процесі онтогенезу.

Життя – явище, що є сукупністю фундаментальних загальнобіологічних ознак, які характеризують живих істот, відрізняючи їх від неживих об'єктів. Життя визначається як форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, самооновлення та самовідтворення.

Закон — нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил, прийнятий в особливому порядку, або безпосередньо народом.

Закон природи – закони, котрі діють незалежно від нашого бажання і визначають все, що відбувається у Всесвіті; наукове узагальнення, що ґрунтується на емпіричному спостереженні за поведінкою природних тіл, яке вважається універсальним і незмінним фактом фізичного світу.

Закономірність – об'єктивний, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність. Існують три основні групи законів: специфічні, наприклад, закон додавання швидкостей у механіці.

Зв'язок – передача сигналів, інформації, даних на відстань за допомогою засобів зв'язку, технічних, комунікаційних систем, галузь економіки; передача та прийом сигналів за допомогою технічних засобів електров'язку.

Ідеальні засоби навчання – засоби, що об'єднують усне й письмове мовлення, математичний апарат, музику, живопис, навчальні комп'ютерні програми, організуючу діяльність викладача, методи навчання й форми організації навчальної діяльності студентів.

Ідеальні моделі – моделі, що є ідеальними конструкціями, побудованими засобами мислення, свідомості. До них належать мова, мовні конструкції, художні твори, наукові теорії, гіпотези, алгоритми діяльності тощо. Особливу роль серед них займає мова. Вона є головним засобом побудови ідеальних моделей.

Ідентифікація – 1) ототожнення, встановлення подібності однієї людини з іншою; 2) форма психологічного захисту. Характеризується тим, що при її реалізації відбувається несвідоме уподібнення індивіда тому об'єкту, який йому загрожує.

Імітація (лат. *imitatio* – наслідування) – з'ясування суті явища, не вдаючись до експериментів на реальному об'єкті; процедура з виконанням певних дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності.

Імплементация (лат. *impleo* – наповнюю, виконую) – здійснення, виконання державою міжнародних правових норм. Кожна держава сама визначає методи і засоби **імплементации**. У міжнародному договорі також може бути передбачена необхідність видання закону чи іншого акта для його здійснення.

Імітування – побудова математичної моделі з метою навчання і верифікації рішень як результатів прогнозного дослідження.

Інверсія – одна стилістичних фігур поетичного мовлення, яка полягає в незвичному розташуванні слів у реченні з очевидним порушенням синтаксичної конструкції задля емоційно-сміслового увиразнення певного вислову: «Умовляють серця перебої» – тут додаток і підмет вжиті не на своїх місцях задля акцентного підкреслення.

Індивідуальне передбачення експерта – використання оцінок «експерта-лідера» в певній сфері прогнозування.

Інновація – введення у вживання будь-якого нового, або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) чи технологічного процесу, нового методу маркетингу, чи нового організаційного методу в діяльності підприємства організації робочих місць, або зовнішніх зв'язків.

Інноваційна економіка – тип економіки, заснованої на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві та експорті високотехнологічної продукції з дуже високою додатковою вартістю і самих технологій.

Інтеграція (від [лат. integrum](#) – ціле, [лат. integratio](#) – відновлення): поєднання, взаємопроникнення – це процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле; процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків; згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур в рамках [регіону](#), [країни](#), [світу](#).

Інформація – абстрактне судження, що має різні значення залежно від контексту. Спроби формального визначення інформації перераховано нижче – їх багато, і вони відмінні в різних областях людської діяльності. На інтуїтивному рівні інформація означає зміст того, про що отримувач довідався.

Інформаційне суспільство – теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі. Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства мають стати інформація і знання

Історична аналогія – ([грец. Αναλογία](#) – відповідність) – подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями; перенесення у часі чи з інших галузей знань, закономірностей, тенденцій розвитку схожих подій.

Історична соціологія – галузь соціології, що зосереджує увагу на тому, як суспільства розвиваються в історії. Вона розглядає, як соціальні структури, які зазвичай сприймаються як природні, формуються внаслідок складних і тривалих соціальних процесів

Історичний метод – метод дослідження, заснований на вивченні виникнення, формування та розвитку об'єктів у хронологічній послідовності. Завдяки використанню історичного методу досягається поглиблене розуміння суті проблеми і з'являється можливість формулювати більш обґрунтовані рекомендації по новому об'єкту.

Категорія – загальне філософське поняття, яке відображає універсальні властивості і відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку всіх матеріальних, природних і духовних явищ. По відношенню до категорій в сучасній науці і у філософії сформувалися кілька підходів.

Каузальне моделювання – найбільш хитромудрий і математично складний кількісний метод прогнозування з числа застосовуються сьогодні. Він використовується в ситуаціях з більш ніж однією змінною. Рівень особистих доходів, демографічні зміни і переважаюча ставка відсотка по заставних, наприклад, впливають на майбутній попит на нові односімейні будинки; це спроба спрогнозувати те, що відбудеться в подібних ситуаціях, шляхом дослідження статистичної залежності між цим фактором та іншими змінними.

Кластерний аналіз – задача розбиття заданої вибірки об'єктів на підмножини, які називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався зі схожих об'єктів, а об'єкти різних кластерів істотно відрізнялися.

Комп'ютерне моделювання – метод розв'язування задачі аналізу або синтезу складної системи, що ґрунтується на використанні її комп'ютерної моделі. Сутність комп'ютерного моделювання полягає у відшуканні кількісних і якісних результатів із залученням наявної моделі. Якісні висновки, зроблені на підставі такого дослідження, дають змогу розкривати невідомі досі властивості складної системи: її структуру, динаміку розвитку, стійкість, цілісність тощо. Кількісні висновки мають переважно характер прогнозу майбутніх чи пояснення минулих значень змінних, що характеризують систему.

Компроміс (лат. *compromissum* – угода, згода) – згода з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками; поступка заради досягнення мети.

Комп'ютерні технології або Інформаційні технології (ІТ) – узагальнена назва технологій, що відповідають за зберігання, передачу, обробку, захист та відтворення інформації з використанням комп'ютерів.

Комунікація — це процес обміну інформацією між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Комплекс – [сукупність](#) предметів чи явищ, що становлять єдине ціле

Конформність – некритичне сприйняття людиною чужої неправильної думки, супроводжуване нещирою відмовою від власної думки.

Конкуренція – це суперництво між суб'єктами ринкової економіки за найкращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку тощо.

Координація – [сукупність](#) предметів чи явищ, що становлять єдине ціле

Координаційні відносини виявляються у взаємозумовленості функцій різних засобів, форм і методів між собою, а також між студентами й педагогічним складом. Координація визначає погодженість компонентів по відношенню один до одного і вираження їх загальної динамічної рівноваги.

Криза – стан душевного розладу, викликаний тривалою незадоволеністю людини собою і своїми взаємовідносинами з навколишнім світом.

Криза соціальна (від грец. *krisis* – рішення, переломний момент, вихід) – найгостріша форма вияву соціальної суперечності, пов'язана з порушенням соціальної стабільності. Суперечність є об'єктивною основою соціальної кризи, її суб'єктивною складовою, усвідомленням *соціальної ситуації* як критичної, відчуттям межі, безвиході, неможливості подальшого руху.

Лідер (англ. – *leader* – той, хто веде, перший, що йде попереду) – член групи, чий авторитет, влада або повноваження

беззастережно визнаються іншими членами цієї групи, готовими йти за ним.

Локалізація — обмеження місця дії того чи іншого явища, процесу певними просторовими межами. Наприклад, локалізація загазованої дільниці шахти, локалізація затопленої дільниці, локалізація звалища промислових відходів, хвостосховища тощо.

Людинолюбство – це властивість не всіх людей, а лише благородних. Благородна людина чинить завжди і скрізь за законом обов’язку, «чистої душі», низька людина думає тільки про те, як найліпше влаштуватися; шляхетна людина висуває вимоги до себе, нижча людина висуває вимоги до інших. У суспільних відносинах Конфуцій навчав почати з того, що він назвав «виправленням імен»: правитель має відповідати, як і кожна конкретна людина, чесно соціальній функції, суть якої для усіх така : правитель повинен бути правителем, чиновник – чиновником, батько – батьком, син – сином не за назвою, а чесним, правдивим, з високовідповідальною совістю, людинолюбством.

Маргіналізація — у соціології процес виключення зі сфер життєдіяльності суспільства на підставі расових, релігійних, етнічних, гендерних, культурних чи інших ознак окремих осіб або окремих прошарків населення, що обумовлює специфічний соціопсихологічний стан маргіналів.

Математичне моделювання — метод дослідження процесів або явищ шляхом створення їхніх математичних моделей і дослідження цих моделей.

Метод case-study або метод конкретних ситуацій (від англ. *case* – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуативного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій (вирішення кейсів). Він належить до *неігрових імітаційних активних* методів навчання.

Моніторинг – система постійного спостереження за явищами і процесами, що проходять в навколишньому середовищі і суспільстві, результати якого служать для обґрунтування

управлінських рішень по забезпеченню безпеки людей та об'єктів економіки.

Моральні норми – система неофіційних уявлень, норм та оцінок, що регулюють [поведінку людей](#) у [суспільстві](#), практична реалізація положень якої забезпечується громадським схваленням чи осудом.

Науковий закон – вербальне та/або математично виражене твердження, що має докази, яке описує співвідношення, зв'язки між різними науковими поняттями, встановлені шляхом індукції або дедукції, і визнане на даному етапі науковим співтовариством таким, що узгоджується з іншими науковими законами.

Норми соціальні – прийняті в даному суспільстві або групі правила поведінки, що регулюють взаємовідносини людей.

Опозиція – протиставлення одних поглядів чи дій у політиці іншим, партія або група, що виступає врозріз з думкою більшості або з панівною думкою і висуває альтернативну політику, інший спосіб вирішення проблем. Політична опозиція – необхідний елемент політичної системи, що сприяє її ефективному функціонуванню.

Оптимізація – процес надання будь-чому найвигідніших характеристик, співвідношень.

Організація – цільове досягнення певної мети. Переважно термін вживається для означення соціальної групи, яка розподіляє виконання завдань між учасниками для досягнення певної колективної мети. Організації, створені людиною, характеризуються наявністю людини як активного ресурсу.

Освіта – це спеціально організована в суспільстві система необхідних для людини умов; це частина досвіду поколінь, що передається для досягнення цілей відповідно до вироблених напрямків.

Освітній процес – динамічна система, яка об'єднує процеси навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення особистості. Процес, сутність якого полягає у забезпеченні єдності навчання, виховання і розвитку на основі цілісності і загальності.

Особистість – віддзеркалення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних.

Парадигма (грецьк., приклад, взірець) – спільність теоретичних і методологічних передумов, визначають конкретне наукове дослідження, яке втілюється у наукову практику на даний час і є основою набору проблем, а також моделлю, взірцем для розв'язання проблеми, яку досліджують. Поняття «парадигма» введено у науковий обіг в 1962 р. американським вченим Куном.

Педагогічний професіоналізм викладача вищої школи – система, інтегральна характеристика особистості, що являє собою цілісний взаємозв'язок мотиваційно-цільового, когнітивно-праксеологічного, рефлексивно-емоційного та професійно-ідентичного компонентів, які детермінують неповторну індивідуальність кожного викладача-професіонала та забезпечують ефективність і оптимальність його науково-педагогічної діяльності.

Підсистема – набір елементів, що представляють автономну усередині системи галузь (наприклад, економічна, організаційна, технічна *підсистеми*).

Пізнавальна діяльність – процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. ... Об'єктом пізнання у процесах мислення та уяви є внутрішні, безпосередньо не дані у відчуттях об'єктів, закономірності явищ та процесів.

Постіндустріальне суспільство – суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, з високою часткою у ВВП високоякісних та інноваційних послуг, з конкуренцією в усіх видах економічної та іншої діяльності, а також більш високою часткою населення, зайнятого у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві.

Потенціал особистості – здатність людини до примноження своїх внутрішніх можливостей, в першу чергу - здатність до розвитку.

Практикум – це вид навчальних занять з метою практичного засвоєння основних положень якого-небудь предмета;

практичні заняття з певного курсу, практична опанування умінь і навичок

Правило Сократа:

- Знання відповідей, які хочете почути від групи
- Використання відкритих запитань, щоб досягнути отримати бажані результати
- Повторення відповідей тими самими словами
- Підкреслення й узагальнення усіх отриманих відповідей
- Забезпечення додаткової інформації або необхідних пояснень перед тим, як задавати подальші питання.

Представницька демократія – форма народовладдя, за якої право приймати рішення громада реалізує через обраних нею представників, які повинні відстоювати інтереси тих, хто їх обрав.

Принцип ([лат. principium](#) – початок, основа) – [твердження](#), яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання [людини](#), ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. У [науці](#) принципи – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності [фактів](#). При характеристиці різноманітних [систем](#) принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

Принцип агрегації особин (В. ОЛП) – агрегація (скупчення) особин, як правило, посилює конкуренцію між ними за трофічні ресурси та життєвий простір, але водночас підвищує здатність групи в цілому до виживання. Отже, як «перенаселення» (підвищена агрегація особин), так і «недонаселення» (відсутність агрегації) можуть бути лімітуючими чинниками.

Принцип верифікації (від [лат. verus](#) – істинний і [facio](#) – роблю) – принцип встановлення осмисленості [висловлювань](#), висунутий [логічним позитивізмом](#). Сформульований [Морітцом Шлікком](#) і [Людвігом Вітгенштайном](#) і розвинений у працях [Віденського гуртка](#). За принципом верифікації,

висловлювання вважається осмисленим, якщо можна встановити його істинність або хибність

Принцип доцільності – певна модель, що уможливорює вибір найбільш оптимальних із передбачених законом для даного конкретного випадку форми й способу вирішення цивільно-правового спору з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних

Принцип здійсненності – модель, яка створюється, повинна забезпечувати досягнення мети дослідження з урахуванням імовірності, суттєво відмінною від нуля, і часу. Звичайно задають деяке граничне значення P_p (ступінь ризику) ймовірності досягнення мети моделювання $P(t)$, а також сам граничний термін t досягнення мети. Модель вважають здійсненою, якщо $P(t) > P_p$.

Принцип інформаційної достатності. Якщо інформація про об'єкт відсутня, то в такому випадку процес побудови моделі стає неможливим. Якщо про об'єкт відомо все, то побудова моделі не має сенсу. Отже, для кожного об'єкта і явища існує критичний рівень апріорних відомостей про систему. Він називається рівнем інформаційної достатності.

Проблематизація – процедура, яка встановлює невідповідність між уявленням особистості про той чи інший об'єкт і його «справжнім» устроєм, тобто дане бачення об'єкта дії не дає можливості реалізації дії.

Проблематизувати дійсність – це охоплювати її цілісно. У такому контексті розв'язання якоїсь проблеми ще не означає, що на цьому її евристичний потенціал вичерпано, а, швидше, навпаки – це вихід на якісно новий рівень пізнання, який також буде насичений проблемами і загадками.

Процес проблематизації передбачає 2 етапи:

1-й етап – аналіз змісту проблеми за задалегідь підготовленими питаннями (які відповідають меті завдання) у напрямку вирішення (особистісних, колективних або державних) проблем, що дозволяє знизити ступінь супротиву саморозкриттю, обговорити проблеми у групі;

2-й етап – обговорення спільного та відмінного (розбіжностей) у поглядах, думках, уявленнях стосовно проблемних зон та проблемних питань, що сприяє первинному встановленню причинно-наслідкових зв'язків.

Прогнозування – процес передбачення майбутнього стану предмета чи явища на основі аналізу його минулого і сучасного, систематично оцінювана інформація про якісні й кількісні характеристики розвитку обраного предмета чи явища в перспективі.

Процедура (від лат. *procedo* – просуваюсь, проходжу) може означати:

- Офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь.
- Офіційно встановлений чи прийнятий за звичаєм, традицією порядок проведення якихось громадських заходів, послідовність дій при здійсненні якихось справ, розв'язанні проблем

Прогностика – наука для передбачення майбутнього. Філософія ставить дві проблеми прогнозування (футурології): перша – майбутнє не існує як об'єкт, друга – прогнозування як дослідження тенденцій розвитку буття – не є наука. У той же час будь-яка теорія, будь-яка форма суспільної свідомості припускає роздуми про майбутнє, без надії на майбутнє немає сенсу сьогодення.

Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність.

Процес (лат. *processus* – рух, англ. *process*, нім. *Prozessum, Vorgangm*) – послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком, сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, послідовна зміна станів об'єкта в часі.

Регресійний аналіз — розділ математичної статистики, присвячений методам аналізу залежності однієї величини від іншої. На відміну від кореляційного аналізу, не з'ясовує, чи істотний зв'язок, а займається пошуком моделі цього зв'язку, вираженої у функції регресії.

- Рефлексія** – (лат. роздум про свій внутрішній стан) – повернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі й зосередитися на самій собі; механізм подвоєного, дзеркального відображення суб'єктів.
- Розвиток** – об'єктивний процес послідовної внутрішньої кількісної та якісної зміни фізичних, психічних і духовних сил людини, що забезпечують реалізацію його життєвого потенціалу, його сутності й призначення.
- Роль** – поняття, що позначає поведінку людини у певній життєвій ситуації, яка відповідає певному статусу людини (наприклад, роль керівника, підлеглого і т.д.).
- Самовизначення особистості** – самостійний вибір людиною свого життєвого шляху, цілей, цінностей, моральних норм, професії, умов життя.
- Самооцінка** – оцінювання людиною власних якостей, переваг і недоліків.
- Саморегуляція** – процес керування людиною власними психологічними і фізіологічними станами, а також учинками.
- Самовиховання** – процес засвоєння досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх духовних чинників, що забезпечують розвиток.
- Самоосвіта** – система внутрішньої самоорганізації щодо засвоєння досвіду поколінь, спрямована на власний розвиток.
- Самонавчання** – аналог навчання, де суб'єктом й об'єктом навчання виступає сама людина.
- Самосвідомість** – усвідомлення людиною самої себе, своїх власних якостей.
- Свідомість** – найвища форма розвитку психіки, притаманна лише людині, що виявляється у складних формах відображення світу й опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей; здатність людини пізнавати навколишній світ і саму себе за допомогою мислення та розуму, внаслідок чого формується інтелект особистості;

стан психіки, за якого відбувається якісне суб'єктивне відображення об'єктивної дійсності у формі суб'єктивних кваліфікацій.

Середовище – сукупність умов існування людини та суспільства. У соціології під соціальним середовищем людини розуміють економічні, політичні, соціальні, духовні, територіальні умови, що впливають на становлення особистості.

Сигна́л – умовний знак, що несе повідомлення, інформацію; зміна фізичної величини, що використовується для пересилання даних. Саме завдяки цій зміні сигнал може нести в собі якусь інформацію. Інше визначення: сигнал — фізичний процес, властивості якого визначаються взаємодією між матеріальним об'єктом і засобом його дослідження

Синергетика ([англ. *synergetics*](#), від грец. син – «спільне» і ергос – «дія») – міждисциплінарна [наука](#), що займається вивченням процесів [самоорганізації](#) і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі методів [математичної фізики](#) («формальних технологій»). Синергетичний підхід також застосовується при вивченні такої складної і неструктурованої системи, як мережний [інформаційний простір](#).

Система (від [дав.-гр. *συστήμα*](#) – «сполучення», «ціле», «з'єднання») – [множина](#) взаємопов'язаних [елементів](#), що утворюють єдине ціле, [взаємодіють](#) із [середовищем](#) та між собою¹

Симпатія – почуття емоційної схильності до людини, підвищений інтерес і потяг до неї.

Системний підхід – загальнонауковий напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як модель системи. В англомовній літературі близьке поняття холізму.

Ситуаційний аналіз, або **аналіз ситуації** – один з етапів [планування маркетингової](#) діяльності. Є ретельним аналізом внутрішнього і загального маркетингового середовища

фірми, в результаті якого визначаються її сильні та слабкі сторони, небезпеки і додаткові можливості, що чекають на фірму в результаті того або іншого ходу розвитку подій у зовнішньому маркетинговому середовищі. Результатом ситуаційного аналізу може бути вибір фірмою однієї з альтернативних стратегій свого розвитку: зростання, скорочення або об'єднання. Ситуаційний аналіз спрямований на аналіз потенціалу фірми і меж можливостей його використання. Усю систему ситуаційного аналізу можна розбити на три аналітичні напрями: 1) аналіз зовнішніх умов діяльності фірми: покупців, ринку, конкурентів, постачальників, маркетингових посередників, аналіз мікросередовища маркетингу; 2) аналіз системи маркетингу: контроль мети і системи маркетингу з погляду їх відповідності: зовнішнім умовам, задач, функцій і методів системи маркетингу, аналіз програми і ресурсного забезпечення, організація маркетингової діяльності; 3) аналіз основних елементів маркетингу: товарів, цінової політики, системи руху товару й організації збуту, реклами, стимулювання збуту

Соціально-психологічний тренінг – теорія та практика спеціального психотерапевтичного впливу на людей, розрахована на поліпшення їхнього спілкування і пристосування до умов життя.

Соціалізація – (від лат. *socialis* – суспільний) – процес присвоєння людиною соціального виробленого досвіду, перш за все системи соціальних ролей. Цей процес здійснюється в сім'ї, дошкільних установах, школі, трудових та інших колективах. У процесі соціалізації відбувається формування таких індивідуальних утворень як особа і самосвідомість. У рамках цього процесу здійснюється засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих у суспільстві форм поведінки та спілкування, варіантів життєвого стилю.

Соціальна взаємодія – форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями, навичками та у взаємному впливі

людей, [соціальних спільнот](#); система взаємообумовлених [соціальних](#) дій, зв'язаних [циклічною](#) залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь на дії інших суб'єктів.

Соціальна група – сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, ідеєю, працею; сукупність індивідів, що взаємодіють певним чином на основі сподівань кожного члена групи, що розділяються, відносно інших.

Соціальна діагностика – встановлення ступеня відповідності фактичних параметрів соціальної ситуації соціальним сподіванням з наступним комплексним дослідженням причин відхилень, що виникли

Соціальна зміна – перехід соціального суб'єкта з одного стану в інший, істотна трансформація соціальної організації, соціальних інститутів. Соціальні зміни виявляються у виникненні, деформації та зникненні певних елементів соціальної системи, трансформації її внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Зміни в окремих соціальних структурах становлять зміст їх функціонування, а зміни в соціальній системі в цілому – зміст її розвитку.

Соціальна мобільність – перехід [індивіда](#), соціального об'єкта або цінності, створеної або модифікованої завдяки людській діяльності, від однієї соціальної позиції до іншої. Поняття введено [П. Сорокіним](#) у [1927](#) р.

Соціальна реальність – це вся сукупність умов суспільного життя, які виступають перед членами суспільства як надіндивідуальні, об'єктивно дані обставини їхнього існування. Соціальна реальність складається з множини явищ, які Дюркгейм називає соціальними фактами.

Соціальний експеримент – специфічний різновид наукового [експерименту](#), об'єктами якого виступають соціальні явища і процеси. Це метод пізнання соц. явищ і процесів шляхом предметно-практичного їх перетворення з метою верифікації гіпотез, коли дослідник здійснює маніпулювання змінними і спостерігає ефекти, зумовлені цією дією (Дж. Кемпбелл). Він відрізняється від ін. методів актив. втручанням в природу об'єкта, що дає можливість дослідити причинно-наслідкові зв'язки, глибоко проникнути в суть явищ. Е. с. – спосіб

отримання інформації про кількісні та якісні зміни показників об'єкта внаслідок впливу на нього деяких керованих і контрольованих чинників (змінних). Він припускає предметно-практичне перетворення об'єкта відповідно до гіпотези в контрольов. і керов. умовах маломасштаб. буття. Е. с. має сенс тільки тоді, коли існує можливість перенесення отриманих результатів на об'єкти, подібні до експериментальних, або масштабніші.

Соціальні інститути – форма спільної діяльності людей, що історично склалися, стійкі, або відносно стійкі типи і форми соціальної практики, за допомогою яких організується суспільне життя, забезпечується стійкість зв'язків і відносин в рамках соціальної організації суспільства. Різні соціальні групи вступають між собою в соціальні відносини, які певним чином регламентуються. Регламентація цих та інших соціальних відносин здійснюється в рамках відповідних соціальних інститутів: держава (політичні відносини), трудовий колектив (соціальні і економічні), сім'я, система освіти тощо.

Соціальний конфлікт – найвища стадія розвитку суперечностей у відносинах між людьми, соціальними групами, суспільства в цілому, яка характеризується зіткненням протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій суб'єктів взаємодії.

Соціальний процес – серія явищ чи взаємодій, які відбуваються в організації, структурі груп і змінюють стосунки між людьми чи між складовими елементами спільноти. Соціальні процеси перебувають у всіх суспільствах і виступають як упорядкована форма соціальної взаємодії.

Соціальний розвиток – процес життєдіяльності людства та його складових (рас, мегаетносів, етносів та субетносів) у навколишньому середовищі, який зумовлений, як свободою людської волі, так і об'єктивними закономірностями. Ці закономірності, або закони – певна фіксація стану, який відтворює загальний перебіг подій.

Соціальний статус – досить чітко визначене положення індивіда в соціальній ієрархії групи або групи у взаємостосунках з іншими групами.

- Соціальний закон** – об’єктивний і повторюваний причинний зв’язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.
- Співробітництво** – прагнення людини до узгодженої, злагодженої роботи з людьми. Готовність підтримати і надати їм допомогу (Протилежне суперництву).
- Спілкування** – складний багатоплановий процес установлення та розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і передбачає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії.
- Спосіб життя** – стійка типова форма життєдіяльності особистості та спільнот, міра їх входження в соціум, типові взаємодії індивіда з суспільством, і групових стосунків групами, іншими людьми.
- Спостереження** – метод наукового дослідження, що полягає в активному та навмисному сприйнятті об’єкта, в ході якого здобувається знання про зовнішні сторони, властивості й відносини досліджуваного об’єкта. Спостереження включає в себе як елементи: спостерігача, об’єкт спостереження та засоби спостереження
- Сприймання** – відображення у свідомості цілісних об’єктів та явищ дійсності при їх безпосередньому впливі на органи чуття.
- Стабілізація** – зміцнення, набування стійкості, незмінності, сталості. Стабілізація системи – зміна динамічних властивостей системи, спрямована на підвищення її стійкості, інтенсифікацію затухання перехідного процесу, зменшення впливу зовнішніх збурень. Стабілізація здійснюється зміною параметрів або структури системи
- Сталий розвиток** – такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь.

- Стратегія виживання** – антикризова, чисто оборонна стратегія, яка застосовується у випадках повного розладу економічної діяльності підприємства, у стані, близькому до банкрутства.
- Стрес** – нервово-психічне перенапруження, викликане несподіваним чи надсильним подразником.
- Структура** – розташування й організація взаємопов'язаних елементів у матеріальному об'єкті чи системі, або так організованому об'єкті чи системі.
- Суперництво** – прагнення людини до змагання з іншими людьми, бажання одержати верх над ними, перемогти, перевершити.
- Суспільне буття** – матеріальна, предметно-чуттєва сторона життя суспільства, соціально-практична діяльність людей і її продукти-світ культури як теоретично і практично освоєної природи.
- Суспільство** – названа організована сукупність істот на певному етапі історичного розвитку, об'єднаних характерними для них відносинами. Суспільство – самодостатня соціальна система, основою якої є взаємні стосунки людей, що складаються в процесі реалізації особистих потреб кожного.
- Талант** – високий рівень розвитку здібностей, що виявляються в творчих досягненнях, важливих в контексті розвитку культури.
- Техніка** (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність) – сукупність засобів, які використовуються для вирішення існуючих проблем
- Технологія** (грец. *майстерність*). Педагогічна технологія – це поєднання комплексу сучасних технічних засобів навчання з процесом комунікацій у навчальній діяльності.
- Технології колективно-групового навчання** – інтерактивні технології, що передбачають одночасну фронтальну роботу всієї академічної групи і мають такі варіанти:
- **Коло** – технологія, яка передбачає прояснення певних положень, привертання уваги студентів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивацію пізнавальної діяльності у малій групі, яка розташована по колу.

- **Мікрофон** – різновид колективно-групової технології, яка надає можливість кожному студенту сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію через предмет, який виконує роль уявного мікрофона.
- **Незакінчене речення** – технологія, яка дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими, відпрацьовувати вміння говорити коротко і по суті шляхом закінчення речень, які формулює викладач.
- **Мозковий штурм** – технологія колективного обговорення, що використовується для прийняття рішень щодо розв'язання конкретної проблеми чи ситуації та реалізується шляхом генерування та озвучення можливих ідей упродовж обмеженого часу.
- **Броунівський рух** – технологія, яка використовується при вивченні інформації або узагальненні та повторенні вивченого шляхом вільного пересування студентів по аудиторії з метою обміну інформацією студента з максимальною кількістю інших.
- **Вирішення проблем** – технологія, яка застосовується при навчанні студентів самостійно приймати рішення шляхом обговорення групових ідей з реалізацією найкращого варіанту вирішення проблеми через рейтингове голосування.
- **Дерево рішень** – варіант технології «вирішення проблем», який допоможе студентам проаналізувати та краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень шляхом складання матриці «Дерево рішень».

Технології опрацювання дискусійних питань – інтерактивні технології навчання, що передбачають ігрові форми занять і співробітництво, коли з обговорюваної проблеми висловлюються всі учасники спільної діяльності. Основні різновиди технологій:

- **Метод ПРЕС** – технологія, яка використовується при обговоренні дискусійних питань та проведенні вправ, у яких потрібно зайняти й чітко

аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється.

- **Займи позицію** – технологія, що використовується на початку заняття з метою демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчається, або після опанування студентами певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості альтернативних позицій щодо її вирішення.
- **Зміни позицію** – технологія, яка дає можливість обговорити дискусійні питання і пристати на точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання тощо.
- **Шкала думок** – технологія навчання, яка є однією із форм обговорення дискусійних питань, метою якої є розвиток навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку.
- **Дискусія** – технологія, яка сприяє розвитку критичного мислення студентів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання власної думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.
- **Оцінювальна дискусія** – одна з найскладніших технологій, яку використовують лише тоді, коли студенти навчилися працювати в групах і засвоїли інші технології вирішення проблеми і потребують вдосконалення навичок дискутування.
- **Панельна дискусія** – специфічна технологія обговорення дискусійних проблем, яка імітує проведення наукової конференції, що їх вирішує.
- **Дебати** – один способів обговорення дискусійних проблем, який передбачає уміння студентів працювати в малих групах, застосовувати інші технології вирішення проблем і полягає у переконанні опонентів змінити свою позицію.

Технології роботи в малих групах – інтерактивні технології навчання, які використовуються для вирішення складних

проблем, що потребують колективного рішення. Мають такі різновиди:

- **Діалог** – технологія, яка полягає у спільному пошуку малими групами узгоджених рішень, що відображається у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі, матриці, спільному рішенні тощо.
- **Синтез думок** – варіант технології групової роботи в якому колективне рішення однієї малої групи передається іншій групі для зіставлення і подальшого обговорення усією академічною групою.
- **Спільний проект** – технологія пошуку малими групами узгоджених рішень шляхом складання спільного проекту, який рецензується та доповнюється групою експертів.
- **Коло ідей** – технологія, яка використовується для вирішення гострих суперечливих питань, створення переліку ідей та залучення всіх студентів до обговорення поставленої проблеми, вирішення якої малі групи представляють по черзі.
- **Акваріум** – форма діяльності студентів у малих групах, яка використовується для розвитку навичок спілкування, вдосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку за умови, що студенти мають навички групової роботи.

Технології ситуативного моделювання – інтерактивні технології побудови інноваційного навчального процесу за допомогою включення студентів у навчальні ігри. Широко використовують такі варіанти:

- **Імітаційні ігри** – технології з використанням певних відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої діяльності, сприяють усвідомленню студентами причинно-наслідкових зв'язків, які можна простежити, аналізуючи результати імітації у різних її учасників.
- **Симуляції** – створення викладачем ситуацій, під час яких студенти копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов'язані з діяльністю суспільних

інститутів, які існують у реальному економічному, політичному та культурному житті.

- **Судове слухання** – технологія імітаційної (стимуляційної) гри у вигляді спрощеного судового слухання з конкретної справи з мінімальною кількістю учасників.
- **Громадські слухання** – технологія моделювання ситуації за допомогою імітаційної (симуляційної) гри, яка дозволяє зрозуміти студентам мету і порядок громадських слухань, а також ролі та обов'язки їх учасників.
- **Рольова гра** – технологія, яка передбачає імітацію студентами певних ролей і надання їм можливості діяти в умовах, наближених до реальності.

Уміння – здатність виконувати яку-небудь дію за певними правилами. При цьому дія ще не досягла автоматизованості.

Управлінське рішення - результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення у відповідності з ціллю системи менеджменту. **Управлінське рішення** – початковий і основний момент в організації діяльності кожного керівника.

Упевненість у собі – готовність людини вирішувати достатньо складні задачі, коли рівень домагань не знижується тільки через побоювання невдачі. Якщо рівень здібностей значно нижчий за ті, які потрібні для наміченої дії, то має місце самовпевненість.

Урбанізація – зростання значення міст у розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням питомої ваги міського населення, поширенням міського способу життя в певному регіоні, країні, світі.

Функціоналізм – науковий принцип, що пояснює структуру системи через функції.

Фанатизм – надмірна захопленість людини будь-чим, супроводжувана зниженням контролю за своєю поведінкою, некритичністю в судженнях щодо об'єкту своєї захопленості.

Хаос – неупорядкована першопотенція, яка поєднує можливість універсального породження всього існуючого. Отже, хаос можна розглядати не тільки як причину порушення порядку, але й як джерело його виникнення. Тому закон і хаос перебувають в онтологічній єдності й водночас протистоять одне одному, даючи змогу фіксувати єдність таких протилежних аспектів буття, як сталість, повторюваність, упорядкованість, загальність, з одного боку, і випадковість, непередбачуваність, безладність, ірраціональність – з іншого.

Характеристика – сукупність специфічних ознак, властивостей, позитивних рис або недоліків предметів, явищ зовнішнього світу або людських індивідів.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), які ще називають «Глобальними цілями» – загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету та забезпечити мир і процвітання для всіх людей у світ

Ціннісні орієнтації – те, що людина особливо цінує в житті, чому вона надає особливий, позитивний життєвий зміст.

Цивілізація – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, ментальність

Яснобачення – отримання знань про ті чи інші події без використання відомих органів чуття або логічних думок.

Якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні й матеріальні потреби, так і потреби суспільства.

Якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складників, яка визначає її здатність задовольняти встановлені та передбачені потреби окремої особи чи (та) суспільства.

Я-концепція – сукупність уявлень людини про саму себе. У рамках єдиної Я-концепції виділяють різні її складові: 1. Я-

фізичне як схема власного тіла; 2. Я-соціальне, що співвідноситься зі сферами соціальної інтеграції: статевої, етнічної, цивільної, рольової; 3. Я-екзистенційне як оцінка себе в аспекті життя і смерті. Формування Я-концепції людини відбувається при накопиченні досвіду розв'язання життєвих задач чи при оцінюванні їх з боку інших людей, перш за все – батьків .

Ministry of Education and Science of Ukraine
Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych

**SOCIO-POLITICAL DYNAMICS, CHALLENGES, WAR:
CIVIL-PATRIOTIC UNITY OF UKRAINIANS FOR
VICTORY**

Chernivtsi, 2022

CONTENT .....

PREFACE .....

SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE MODERN: REALITIES, PROBLEMS OF WAR, UNCERTAINTY AND BELIEF IN THE VICTORY OF GOOD OVER BROKEN .....

SECTION 1

THEORETICAL AND METHOLOGICAL PRINCIPLES OF THE NEEDS OF IMMEDIATE AWARENESS OF THE REALITIES OF TODAY 12

1.1 Modern Ukrainian society needs from education a new psychological and innovative understanding of the realities of the postwar state of our existence..... 12

1.2 The historical foundations of the educational, professional, professional ideal of the present are laid in the Ukrainian traditions of the past 14

1.3 The influence of the Ukrainian mentality⁵ on awareness of the state of modern problems 17

1.4 The role of the Ukrainian family in the preservation and education of social and patriotic traditions, belief in overcoming the military threat and post-war devastation 21

1.5 Man is the most important value in modern Ukrainian society.. 24

1.6 Humanely responsible approach to understanding and awareness of the problems of "war and peace" by Ukrainians from the time of the Sich Riflemen to the present 27

1.7 Psychological aspects of understanding the self-education of the individual and its importance for self-defense in the crisis of Ukrainian society..... 32

1.8 Professional education in the system of educational and innovative learning in order to form analytical and critical thinking of citizens to believe in victory over the enemy 37

1.9	Introduction of ideas of citizenship in the educational process of the new Ukrainian school in accordance with today's requirements for post-war reconstruction.....	43
1.10	Spirituality and education from Volodymyr the Great to the present - the basic basis of the strategy of educational and civic educational ideal in modern Ukraine.....	48
1.11	Self-regulation of the individual in the extreme conditions of war and the postwar period	52

SECTION 2

	INNOVATIONS OF FORMS AND METHODS OF EDUCATIONAL AND CIVIC AWARENESS OF POST-WAR DIFFICULTIES AND READINESS FOR RECONSTRUCTION AND CHANGE.....	56
2.1	Ukraine's accession to the EU – a guarantee of security and integrity of Ukraine's independent state	56
2.2	Preserving the environment and protecting the health of citizens for life on the progressive development of society in the process of decentralization and effective activities of territorial communities	67
2.3	Stress resistance: essence, content, prevention mechanisms in times of danger and overcoming negative psychological states in the postwar period.....	71
2.4	Lustration is a phenomenon of cleansing society from the unworthy actions of individual citizens during the war and after.....	74
2.5	Ukrainian-speaking culture is a factor in the unity of modern Ukrainian society for democratic change.....	75
2.6	The main educational dominants of information security of the individual specialist for sustainable social development in Ukraine.....	79
2.7	The evolution of forms and methods of educational, professional, civic ideal at the stage of peace and	

	democratization of society after the end of Russia's war against Ukraine	85
2.8	Innovative and professional education is the basis of individual participation in public in the ranks in the local community for positive change	88
2.9	Integration as a leading innovative principle of effective development of modern educational systems	92
2.10	Interrelation of aesthetic and ethical components in the system of educational and public education and upbringing in order to unite for the reconstruction and implementation of democratic reforms	96
2.11	Problems, needs of formation by education of cultivation and spiritualization of the world and domestic market of services by experts. given the post-war challenges.....	100
2.12	Scientific and civic understanding of the political and managerial principles of modernization of the strategy of state formation in modern Ukraine as a factor of social security	106

SECTION 3

WAYS OF OVERCOMING POST-WAR DESTRUCTION AND DESTRUCTION ON UKRAINIAN LANDS DONE BY RUSSIAN WAR AGAINST UKRAINE.....

3.1	Cultural and legal principles of prevention of challenges in human life.....	117
3.2	Purification of education from patterns of thinking, pseudo-ideas and false values of despotic regimes of the past in modern Ukrainian society.....	121
3.3	Poverty: the context of understanding overcoming, prevention due to military destruction by Russian troops	126
3.4	Effective activity of territorial communities is the basis for the formation of a "welfare state" in Ukraine as a guarantor of social security of its citizens"	128

3.5	Corruption is a negative social phenomenon: ways and mechanisms of overcoming and forming an anti-corruption culture.....	131
3.6	Ecological education of the specialist's personality in line with the challenges of today and created by the war.....	134
3.7	Motivation of the leadership and citizens of territorial communities to a worthy presentation by domestic tourism to the world of the cultural and spiritual values of the Ukrainian people existing and destroyed by the war in Russia in Ukraine.....	140
3.8	Education of life creativity in the system of national educational and civic educational ideal in the postwar present.....	143
3.9	The formation of the middle class in territorial communities is a factor in the effectiveness of their development and social security of citizens.....	147
3.10	Elite personality in personnel policy in the field of local self-government and social governance - commanding time to overcome the ruins of war.....	151
3.11	Ideas of modern political technologies in the structure of the educational and civic educational ideal - a component of teaching young people to understand and participate in politics, based on the needs of wisdom of life and postwar reconstruction	155

SECTION 4

	SOCIO-PSYCHOLOGICAL RETHINKING OF SOCIAL WORK AND SUPPORT OF PEOPLE IN THE POST-WAR PERIOD	161
4.1	Socio-political changes and the need for new approaches to shaping the importance of the profession of social worker..	161
4.2	Social identity of citizens - a conscious component of cleansing from the ruins of war and building a democratic society in Ukraine for decent social protection	164
4.3	Modern educational and innovative model of a social worker in Ukraine - service to man	170

4.4	Behavioral model of social work.....	173
4.5	Subjectivity in social work is a factor of diversity in ensuring its effectiveness	175
4.6	The system of innovations in the managerial culture of social services in post-war Ukraine	177
4.7	Preventing the migration of young and middle-aged people in local communities	181
4.8	Volunteering for social protection of human	184
4.9	Counseling clients as a phenomenon of providing social and psychological services to the population in the postwar period with faith in the positive.....	188
4.10	Public discussion-determinant of democracy of public administration and responsibility for social protection of the population.....	191
4.11	Formation of patriotism in the management culture of public servants, social workers in local communities	195
	Problematic issues for discussion and debate	200
	Epilogue	204
	Additions	205
	Wishes for the citizens of Ukraine.....	209
	Questionnaires for sociological research in the local community....	213
	References	231
	Thesaurus	245

PREFACE
**SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE MODERN:
REALITIES, PROBLEMS OF WAR, UNCERTAINTY AND
BELIEF IN THE VICTORY OF GOOD OVER BROKEN**

*Every problem has a solution.
The only difficulty is to find it.*

E. Nef

The complexity of the socio-political dynamics in which Ukraine and the world found themselves in a period of challenges: economic, environmental, coronavirus with its various types and Russia's war against Ukraine. These terrible events have set humanity the task of finding and understanding ways to solve problems immediately, because otherwise the formula of ignorance, contempt and human scarcity through the genocide caused by Putin's war and his clique will prevail. Evil and evil take the place of human dignity, which can lead to the destruction of human civilization. For this, wicked politicians will not have to rule, but sit on the bench of responsibility before the Lord God and "squeak in the hyena."

Today, the Ukrainian people are united, united and protect their people, their territory (Ukraine) from the evil of "Putin's" supporters. Because not all soldiers and Russians agree with the military actions of "Putin's" mentors. The unwise actions of members of the Russian government, who consider it unnecessary to take the bodies of their dead sons and soldiers to bury them in Russia on their native land, also cause great stress among Ukrainians and progressive people around the world. At the same time, Ukrainians are holding their wounded soldiers in hospitals and providing them with assistance. The question is: "Where is the truth of Russian journalists and their informants who sow lies and contempt for Russian mothers, citizens of Russia and the peoples of the world?" Shame and pain for the Russian media and for the lies of Russian journalists. The answer is one: "The truth is for the citizens of Ukraine and the peoples of the world who help Ukraine to survive, stop the onslaught not only of the Russian military, but also" human wickedness "of other countries who sell their souls for money and go to kill Ukrainian citizens., citizens of Ukraine, we believe in victory, because with us the truth, progressive people of the world, with us the Lord God!

EPILOGUE

Churches domovina
It will fall apart from under it
Ukraine will rise.
And dispel the darkness of
captivity, the world of truth will
shine, and pray for freedom
Slave children!

Taras Shevchenko
"Standing in the village of Subotov..." , 1845

We are sincerely grateful to the soldiers and defenders of Ukraine for their patriotic stability, independence of spirit and inspiration for freedom and independence. By the grace of God to all now and for the future happy life in the independent state of Ukraine!

Thank you very much for the political wisdom and help of the leaders and people of the world who joined in maintaining peace for the existence of an independent, sovereign state of Ukraine.

We wish all God's Grace and further cooperation to preserve peace, harmony and progressive development of science, education and culture!

The Ukrainian people are sincerely grateful to all the defenders, patriots, and peacekeepers from around the world who have joined in defending Ukraine from Russian aggression.

With great respect for happiness, health, success in life, we wish everyone God's Grace!

May God have mercy on all those who died at the hands of the Russian occupiers and Putin's Nazis. May the Most High Lord forgive. Kingdom of Heaven to them!

Thanks to the teachers and staff of the university, who expressed their views on the belief in victory, helped to help soldiers and citizens in various ways to support their volunteer activities, set ideas for the manual and its publication. God's Grace to all health and participation in overcoming military devastation and building an independent, democratic state of Ukraine.

Навчальне видання

Марія Іванівна **ПРЕН**

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА, ВИКЛИКИ,
ВІЙНА: ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНА ЄДНІСТЬ
УКРАЇНЦІВ НА ПЕРЕМОГУ**

навчально-просвітницький посібник

Літературний редактор – **О.В. Лукул**

Технічний редактор та дизайнер обкладинки – **А.В. Цвіра**

Підписано до друку 13.07.2022. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов.-друк. арк. 14,9.

Обл.-вид. арк. 16. Тираж 80. Зам. Н-011п.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.